

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	vii
SUMMARY	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Sosyal, Ekonomik ve Politik Durumu	2
1.1.1. Sosyal Yapı	3
1.1.2. Devlet Yönetimi	3
1.1.3. Ekonomik Durum	4
1.2. Divanyolu'nun Tarihi Süreç İçinde Gelişimi	5
2. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM HAYATI	10
2.1. Tarihi Gelişim	10
2.2. Medreselerde Eğitim	12
3. KÜLLİYE YAPILARININ GELİŞİMİ	14
3.1. Külliye Tanımı ve Yapılış Amaçları	14
3.2. 17. Yüzyılda Küçük Külliye Mimarisi	14
4. KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ	17
4.1. Genel Yerleşim	17
4.2. Medresenin Kurucusu	17
4.3. Yapım Tarihi ve Mimarı	19
4.4. Mevcut Durum ve Kullanım	19
5. YAPININ PROGRAMI VE PLAN ÖZELLİKLERİ	23
5.1. Giriş ve Avlu	23
5.2. Dershane-mescid	24
5.3. Türbe	26
5.4. Hücre Dizisi	26
5.5. Dükkanlar	41
6. STRÜKTÜR	45

7. YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME	47
7.1. Döşeme	48
7.2. Düşey Taşıyıcılar	48
7.3. Kemerler	49
7.4. Geçiş Elemanları	50
7.5. Örtü	50
7.6. Pencere ve Kapılar	51
7.7. Bezeme	52
8. CEPHE ÖZELLİKLERİ	54
8.1. Divanyolu Cephesi	54
8.2. Peykhane Sokak Cephesi	56
8.3. Medresenin Kuzeydoğu Cephesi	57
8.4. Medresenin Kuzeybatı Cephesi	57
9. BOZULMALAR	59
9.1. Kentsel Ölçekteki Bozulmalar	59
9.2. Medresedeki Bozulmalar	60
9.3. Dershane-mesciddeki Bozulmalar	63
9.4. Türbedeki Bozulmalar	63
9.5. Malzeme Bozulmaları	64
10. KÖPRÜLÜ KÜLLİYESİ'NİN 16-18. YÜZYIL BENZER KÜLLİYE YAPILARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI	66
10.1. Gazanfer Ağa Külliyesi	66
10.2. Kuyucu Murat Paşa Külliyesi	67
10.3. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi	68
10.4. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi	69
10.5. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi	70
10.6. Değerlendirme	70
11. KÜLLİYENİN RESTİTÜSYONU	72
11.1. Külliyenin Yerleşim Ölçeğinde Restitüsyonu	72
11.2. Dershane-mescidin Restitüsyonu	73
11.3. Medresenin Restitüsyonu	75
11.4. Türbe ve Sebilin Restitüsyonu	78
12. RESTORASYON ÖNERİLERİ	81
12.1. Medreselerdeki Restorasyon Müdahalelerinin	

Tarihi Süreç İçinde Gelişimi	81
12.2. Köprülü Külliyesi'nin Restorasyonu	82
12.2.1. Dershane-mescidin Restorasyonu	83
12.2.2. Türbenin Restorasyonu	84
12.2.3. Medresenin Restorasyonu	85
13. SONUÇ	89
KAYNAKLAR	90
EKLER*	
ŞEKİLLER	95
FOTOGRAFLAR	135
BELGELER	290
ÇİZİM LİSTESİ	326
ÖZGEÇMİŞ	328

* Köprülü Külliyesi Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projesi ayrı bir ek olarak sunulacaktır.

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil.01 : 1/5000 ölçekli Tarihi Yarımada vaziyet planı	96
Şekil.02 : Konstantinapolis Planı, (450-1453), Kuban, 1996	97
Şekil.03 : Kent Planı, (1453-1520), Kuban, 1996	98
Şekil.04 : 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl başında Divanyolu Caddesi üzerinde yer alan önemli yapılar	99
Şekil.05 : Kauffer tarafından hazırlanan İstanbul haritası, 1776, Kuban, 1996	100
Şekil.06 : Hocapaşa yangınının yayıldığı alan, Çelik, 1998	101
Şekil.07 : Hocapaşa yangınından sonra düzenlenen ana caddeler, Çelik, 1998	101
Şekil.08 : 19. yüzyıl başında ve günümüzde Divanyolu Caddesi üzerinde yer alan önemli yapılar	102
Şekil.09 : Köprülü Su Yolları haritası	103
Şekil.10 : 1923 Tarihli Pervititch Haritası	104
Şekil.11 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, +3.00 Kotu Planı, dönem analizi	105
Şekil.12 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, +1.20 Kotu Planı, dönem analizi	106
Şekil.13 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, Peykhane Sokak ve Divanyolu Caddesi Cepheleri, dönem analizi	107
Şekil.14 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 1A-1A, 1B-1B kesitleri, dönem analizi	108
Şekil.15 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 3A-3A, 3B-3B kesitleri, dönem analizi	109
Şekil.16 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 2-2, 4-4 kesitleri, dönem analizi	110
Şekil.17 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 5A-5A, 5B-5B kesitleri, dönem analizi	111
Şekil.18 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 6-6, 10-10 kesitleri,	

dönem analizi	112
Şekil.19 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 7A-7A, 7B-7B kesitleri, dönem analizi	113
Şekil.20 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 8A-8A, 8B-8B kesitleri, dönem analizi	114
Şekil.21 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 9A-9A, 9B-9B kesitleri, dönem analizi	115
Şekil.22 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 11A-11A, 11B-11B, 12A-12A, 12B-12B kesitleri, dönem analizi	116
Şekil.23 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, Çatı Planı, malzeme analizi	117
Şekil.24 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, +3.00 Kotu Planı, malzeme analizi	118
Şekil.25 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, +1.20 Kotu Planı, malzeme analizi	119
Şekil.26 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, Peykhane Sokak ve Divanyolu Caddesi Cepheleri, malzeme analizi	120
Şekil.27 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 1A-1A, 1B-1B kesitleri, malzeme analizi	121
Şekil.28 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 3A-3A, 3B-3B kesitleri, malzeme analizi	122
Şekil.29 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 2-2, 4-4 kesitleri, malzeme analizi	123
Şekil.30 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 5A-5A, 5B-5B kesitleri, malzeme analizi	124
Şekil.31 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 6-6, 10-10 kesitleri, malzeme analizi	125
Şekil.32 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 7A-7A, 7B-7B kesitleri, malzeme analizi	126
Şekil.33 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 8A-8A, 8B-8B kesitleri, malzeme analizi	127
Şekil.34 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 9A-9A, 9B-9B kesitleri, malzeme analizi	128
Şekil.35 : Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, 11A-11A, 11B-11B, 12A-12A, 12B-12B kesitleri, malzeme analizi	129

Şekil.36 : 1/1000 ölçekli Çemberlitaş bölgesinin vaziyet planı	130
Şekil.37 : Gazanfer Ağa Külliyesi genel yerleşim planı	131
Şekil.38 : Kuyucu Murat Paşa Külliyesi genel yerleşim planı	132
Şekil.39 : Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi genel yerleşim planı	132
Şekil.40 : Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi genel yerleşim planı	133
Şekil.41 : Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi genel yerleşim planı	133
Şekil.42 : W. H. Bartlett'in Esir Pazarı'na ilişkin gravürü	134

ÖZET

Tarihi boyunca Divanyolu İstanbul'un ana caddesi olması özelliğiyle önem kazanmıştır. Divan'a giderken bu yolu kullanan sadrazam ve üst düzey devlet erkanı, Divanyolu üzerinde çeşitli dönemlerde külliye yapıtırmışlardır. Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi de 17. yüzyıl külliyelerinin önemlilerindedir.

Çemberlitaş semtinde, Divanyolu ile Peykhane sokağının kesiştiği noktada yer alan Köprülü Külliyesi kuzey ve doğu yönlerinde sıralanan derslane-mescid, türbe, medrese odaları, dükkanlar ve çeşmeden ve oluşmaktadır. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından 1661 yılında yaptırılan külliye, daha sonra bir kütüphane ve Vezir Hanı eklenmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında külliye ait sebil, türbe, derslane-mescid'in girişi ve medrese odalarının bir kısmı yıkılmıştır. Türbe 19. yüzyıl dönem üslubuna uygun bir biçimde yenilenmiştir. Medrese odalarının cadde üzerine taşan kısımları kesilmiş ve dönem üslubuna uygun bir cephe giydirilmiştir.

Mülkiyeti Vakıflara ait olan külliye binalarından medrese, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanununun yürürlüğe girmesiyle diğer bütün medreseler gibi eğitime kapatılmıştır. Yapı 1978 yılına kadar belediyenin yayın deposu olarak kullanılmıştır. Taş-tuğla almaşık örgülü yığma bir yapı olan medrese, 1984 yılında restore edilmesi şartıyla Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfına kiralanmıştır. Yeni kullanıcılar yapıya birçok müdahalede bulunmuşlardır. Revaklar ahşap doğramalarla kapatılarak, avlu ve revak ilişkisi koparılmıştır. Bütün duvarlar ve kubbeler sıvanmış ve boyanmıştır. Kömürle ısıtma merkezi yaptırılmıştır, daha sonra bu ısıtma sistemi doğalgaza dönüştürülmüştür. Elektrik, ısıtma ve telefon tesisatları medrese hücrelerinin revaklara bakan duvarlarının üzerinden geçmektedir. Özgün tuğla zemin kaplamasının üzerine halı kaplanmıştır. Kuzeye bakan hücrelerden bir tanesi mutfak ikisi de depo olarak kullanılmaktadır. Doğuya bakan revak kısmı ise yüksek metal raflarla bölünerek kitap deposu olarak kullanılmaktadır. Beş hücrenin içine ahşap ara kat eklenmiştir. Bütün bu müdahaleler sonucunda mekanlar özgün halleriyle algılanamamaktadır.

1999 Marmara depreminden sonra medresenin batı ucundaki hücrenin kubbesinden büyük bir siva parçası düşmüş, kemer ve pandantiflerinde çatlaklar oluşturmuştur. Türbenin cephelerinde yer alan dendanlardan bazıları düşmüştür.

Köprülü Külliyesi'nde yapılan ve yapılması planlanan çalışmalar:

- Yapının mevcut durumunun ayrıntılı ölçüm ve fotoğraflarla belgelenmesi ve 1/50 ölçekli çizime aktarılması,
- Yapının onarımı için gerekli müdahalelere kaynaklık etmesi açısından mevcut hasarların rölöve paftalarına işlenmesi,
- Yapının yüzyıllar boyunca kullanımı ve yol genişletilmesi sırasında uğradığı değişikliklerin belirlenmesi ve restitüsyon projesinin hazırlanması, rölöve ve

restitüsyon çalışmalarının bir arada değerlendirilerek, müdahale kararlarının belirlenmesi ve yapıya uygun bir işlev kazandırmak amacı ile restorasyon projesinin hazırlanmasıdır.

Yapımından günümüze kadar birçok fiziksel müdahale geçiren külliye, tümü sit olan Tarihi Yarımada'nın kentsel dokusunun bir parçası olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Yapım tekniği ve malzemesi ile dönemin külliye yapılarının özelliklerini yansıtmaları açısından bir belge olarak korunmalı ve bir dönemin tarihini yansıtmaları açısından gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.

SUMMARY

Throughout the history, Divanyolu has been known as the main arter of the city. One of the many important complexes which have been built on and around Divanyolu is Köprülü Mehmet Pasha's Complex. The Köprülü Complex is located in the vicinity of Çemberlitaş, on the intersection of Divanyolu and Peykhane streets. It consists of mescid and tomb on the northern wings, and cells, shops, fountain on the eastern wings. It was built in 1661 by the Grand vizier Köprülü Mehmet Pasha and later a library and a city inn were added to the complex.

During the second half of the nineteenth century, Divanyolu was widened. Some parts of the complex such as the tomb, the entrance to the mescid, some of the cells had to be demolished. Northern facade of the complex was renovated according to the oryantalist style. The parts of the cells which were perturbing over the road, were cut and a new style facade was applied on.

The madrasa is made of brick and stone. Like most of the other madrasas in Turkey, it was closed in 1924 when the unity of education law was passed. It has been used to store the publications of İstanbul Municipality until 1978.

The Directorate of Pious Foundations owns the complex, it rented the madrasa in 1984 to the private foundation of Cultur and Art Academy of Kubbealtı with a prerequisite to renovate it. The new tenants made various interventions and additions in order to set up a comfortable living quarters. The arcades have been closed with timber constructions and by this intersection the passage to the courtyard through the arcades has been cancelled. All walls and domes were plastered and painted. A central heating system was set and has been recently converted to natural gas. Cables, telephone lines and heating system's pipes are all passing over the walls of the madrasa's cells and the madrasa's original brick floor has been covered with carpets. One of the cells has been transformed to a kitchen and two of them to a warehouse. The eastern arcade part is also serving as a warehouse. Mezzanine floors have been installed to five of the cells. All these interventions made it quite difficult to analyze the cells.

After the 1999 Marmara earthquake some of the plasters from the dome of the cell which is located at the end of the west wing, fell down and cracks are now visible over the arch and pendentives. Some of the deuts on the facades of the tomb also fell down because of the quake.

This complex, together with many other historical buildings, is of vital importance for the preservation of our history. It is an important part of the metropolitan texture of the Historical Site.

Because of its construction techniques and material, Köprülü Complex reflects perfectly all the aspects of such buildings of its time. Therefore it must be preserved as a document and must also be passed on to the future generations as a proof of a historical period in the city life.

1. GİRİŞ

Eğitim, Osmanlı d6neminden itibaren devlet içinde b6y6k 6nem kazanmaya başlamıştır. Eğitim yapıları olan medreseler de buna bağlı olarak gelişimler g6stermişlerdir. G6n6m6zde eğitim sisteminin değişmesiyle terk edilmiş olan bu yapılarda farklı kullanımları g6zlemek m6mk6nd6r.

Medrese ve k6lliye yapıları, teknoloji, yapım tekniği gibi 6zellikleriyle yapıldıkları d6nemleri yansıtıtlarından, mimari miras niteliği taşımaktadırlar. Bu sebeple belgelenmeleri, 6zg6n biçimleriyle korunarak geleceğe aktarılmaları gerekmektedir.

K6pr6l6 Mehmet Paşa K6lliyesi, tarih boyunca Divan'a giderken sadrazam ve y6ksek devlet erkanının Divanyolu 6zerinde yaptırdıkları çeşitli k6lliyeler arasında 17. y6zyılın 6nemli k6lliyelerindedir. Çemberlitaş semtinde, Divanyolu ile Peykhane Sokağının keşiştiği noktada yer alan K6pr6l6 K6lliyesi "L" oluşturacak şekilde kuzeybatı ve kuzeydoğu y6nlerinde sıralanmış medrese odaları, dershane-mescid, t6rbe, sebil, eşme ve d6kkanlardan oluşmaktadır (obanoğlu, 1993, [1]). 1661 yılında sadrazam K6pr6l6 Mehmet Paşa tarafından yaptırılan k6lliyeye, daha sonraki d6nemlerde bir k6t6phane ve Vezir Hanı eklenmiştir (obanoğlu, 1993, [1]). 19. y6zyılın ikinci yarısında Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında k6lliyeye ait sebil, t6rbe, dershane-mescidin girişi ve medrese odalarının bir kısmı yıkılmıştır (Ergin, 1938). T6rbe 19. y6zyıl d6nem 6slubuna uygun, Oryantalist¹, bir biçimde yenilenmiştir. Medrese odalarının cadde 6zerine taşan kısımları kesilmiş ve d6nem 6slubuna uygun bir cephe giydirilmiştir (Saner, 1998).

Yapımından g6n6m6ze birçok fiziksel m6dahale geçiren k6lliye, t6m6 sit alanı olan Tarihi Yarımada'nın kentsel dokusunun bir parçası olması nedeniyle b6y6k 6nem taşımaktadır. Yapım tekniği ve malzemesi ile d6nemin k6lliye yapılarının 6zelliklerini yansıtması açısından bir belge olarak korunmalı ve kent yaşamında bir d6nem tarihini yansıtması açısından gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.

¹ 19. y6zyıl doğu k6lt6r6 etkisinde biçimlenmiş stildir.

Tez konusu kapsamında haritalardan, yapılmış ödevlerden, arşivlerden, eski fotoğraflardan yararlanılmıştır. Edinilen kaynaklar doğrultusunda yapının tarihesi çıkarılmıştır. Hasarları tespit edilmiştir. Yapılan tarih araştırması ışığında yapının geçirdiği evreler ve ekler saptanmıştır. Bugünkü kullanıcılarla görüşülmüştür.

Yapı ile ilgili olarak yapılacak rölöve çalışmalarına başlamadan önce yapının fotoğrafları çekilmiş ve İ.T.Ü. Restorasyon kürsüsünde yapılmış yapıya ait ödevden alınan ölçeksiz plan ve kesitler altlık olarak kullanılarak ölçekli krokiler hazırlanmıştır. Plan ölçüleri üçgenleme yöntemiyle alınmıştır. Cephe ve kesit ölçümleri için yapı avlusunda ve çevresinde nivo yardımıyla bir sıfır kotu saptandıktan sonra şeffaf hortum kullanılarak taşınan bu yatay referans düzlemlerine bağlı olarak ölçüler alınmıştır. 5 ve 30 metrelik çelik metreler, nivo, mira, şeffaf hortum ve çekül kullanılarak ölçüler alınmıştır. Alınan ölçüler krokilere işlendikten sonra Autocad 2000 çizim programı kullanılarak yapının 1/50 ölçekli rölöveleri ve 1/20 ölçekli detayları çizilmiştir. Yapının onarımı için gerekli müdahalelerin saptanmasına kaynaklık etmesi açısından mevcut hasarlar 1/50 ölçekli rölöve çizimleri üzerine işlenmiştir. Ayrıca yapıya ilave edilmiş ve yok olmuş elemanlar, kısımlar belirlenmiş, gravür ve haritalardan yararlanılmış ve bu bilgiler ışığında restitüsyon projesi hazırlanmıştır.

Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi Restorasyon Projesi başlığını taşıyan bu tez çalışması dahilinde yapının içinde bulunduğu hasarların en uygun yöntemlerle giderilmesini ve yapının gelecek kuşaklara aktarılmasını hedefleyen restorasyon projesi hazırlanmıştır. Yeni kullanım önerisini de içinde barındıran restorasyon projesinde, yapının fiziksel bünyesine mümkün olduğunca az müdahale yapılacak kullanımlar önerilmiştir. Yapılacak müdahalelerin geri dönüşümlü olmasına dikkat edilmiştir.

1.1. 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin Sosyal, Ekonomik ve Politik Durumu

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin fetihlerinin durduğu, orduda isyanların başladığı, hükümdar otoritesinin azaldığı, bilim ve sanat hareketlerinin gerilemeye başladığı, devlet yönetiminde kanun ve düzenlemelere uyulmadığı, rüşvet ve iltimasın alındığı bir dönemdir (Dirimtekin, 1959). Güçlü ve otoriter bir iktidarın yokluğu ve hükümet harcamalarının çokluğu gibi sorunlar 16. yüzyılda belirmeye başlamış ancak geniş boyutlara 17. yüzyılda ulaşmıştır (Mantran, 1991).

1.1.1. Sosyal Yapı

Osmanlı Devletinde birkaç istisna dışında, yapılan mektepler ve medreseler şahısların hayır eserleridir (Ergin, 1977). Servetlerini bu işe ayıran kimseler binaları istedikleri şekilde inşa ettirmekte, idarelerini sağlayacak irad ve akarlar bırakmakta, yaşadıkları süre içerisinde yönetimine bakmakta, öldükten sonra da çocuklarını bu işe memur olarak atamaktadır (Ergin, 1977). Halk bu kuruluşlardan parasız yararlanmaktadır. Bu yönetim sistemine “vakıf”, yapana “vâkıf”, yönetim şeklini gösteren talimatnameye de “vakfiye” denilmektedir (Ergin, 1977).

Her vakıf, devlet gelirlerinin bir kısmına el konulmasıyla kurulmaktadır (Öztuna, 1983). Vakıfların bütçesi arttıkça bayındırlık, eğitim ve şenlik gelişmekte, bunun yanında devletin bütçesi azalmaktadır (Öztuna, 1983). Devlet vatandaşın canını, malını, hakkını korumakla yükümlüdür ve bunun için halktan vergi almaktadır. Ancak vatandaşı okutmak, fakirlere yardım etmek, ibadethane, yol, köprü, v.b. yapmakla yükümlü değildir. Devlet bütçesinden eğitim, bayındırlık ve ulaşım için para ayırılmamaktadır (Öztuna, 1983).

Müdürris ya da kadı olmak için yüksek dereceli bir medreseyi bitirmek gerekmektedir (Öztuna, 1983). Diğer medreseleri bitirenlere softa denmektedir ve bu kişiler sadece cami ve mescitlerde görevlendirilmektedirler (Öztuna, 1983). Vakıf kuruluşu olan medrese ve külliyelerin sayısı 17. yüzyılın başlarında ihtiyacın çok üstündedir (Öztuna, 1983). Cami ve mescitlerdeki kadroların dolu olması sonucu softaların birçoğu mesleklerini yapamamaktadır. Buna bağlı olarak esnaflık yapmak istemeyen softalar, Celali isyanlarına katılmaktadır (Öztuna, 1983).

1.1.2. Devlet Yönetimi

17. yüzyılda padişahların devlet yönetimine katılımları azalmıştır ve buna bağlı olarak başarı oranları düşmüştür (Uzunçarşılı, 1947). Şehzadelerin vilayetlerde görevlendirilerek devlet idaresi, ordu ve donanma hakkında yetiştirilmelerini sağlayan geleneğin kaldırılması buna sebep olarak gösterilebilmektedir. Bunun yanında vezirlik ve diğer kademe görevleri rüşvetle satıldığından devlet yönetim kadrosu zayıflamıştır (Uzunçarşılı, 1947). Devlet yönetimi sadrazam, vezir ve valide sultanlar'ın eline geçmiştir. Özellikle Köprülüler döneminde sadrazamlar padişahın

yetkileriyle donatılmışlar ve yönetimde söz sahibi olmuşlardır². Böylece sadrazamlar uygulamada hükümetin başkanı olarak görülmeye başlanmışlardır.

1.1.3. Ekonomik Durum

Osmanlı Devleti'nin bütçesindeki açıklar Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünden 17. yüzyılın başına kadar çok fazla değildir. İç hazineden alınan parayla dış borçlar karşılanmıştır (Uzunçarşılı, 1947). İran-Avusturya savaşları ve Celali isyanları 17. yüzyılın başında bütçedeki gelir-gider arasındaki farkı aşırı düzeye ulaştırmıştır.

Sultan I. Ahmet döneminde (1603-1617) Avusturya savaşları sona erdirilip, iç ayaklanmalar bastırılmış, bütçe düzene sokulmuştur (Uzunçarşılı, 1947). Bu dönemde Sultan Ahmet Külliyesi yapılmıştır (Nayır, 1975).

1617-1623 tarihleri arasında dört kez padişah değişmiştir. Her değişimde culus ve bahşişler dağıtılmış; böylece Hazine büyük oranda boşalmıştır. Saraydaki altın ve gümüş eşyalardan para bastırılmıştır. Ordudaki asker sayısı önceki dönemlerin iki katıdır. Ancak deftere kayıtlı asker sayısı savaşa katılanlardan daha fazladır (Uzunçarşılı, 1947).

Sultan IV. Murat döneminde (1623-1640) ocak kayıtları denetlenmiş, dış hazinenin durumu gözden geçirilmiştir (Uzunçarşılı, 1947). Bu dönemde ekonomik kaynaklar geniş kapsamlı yapı girişimlerine dönüşecek etkinlik kazanamamıştır. Sultan IV. Murat'ın Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı Revan ve Bağdat Köşkleri dışında başlıca yapı faaliyetleri Valide Kösem Sultan'a ve Sadrazamlara aittir (Uzunçarşılı, 1947).

Sultan İbrahim döneminde (1640-1648) tutumlu bir yönetime başlanmıştır. Ancak hareme çok harcama yapılmış ve çok fazla yapı faaliyetine girilmemiştir (Nayır, 1975).

Sultan IV. Mehmet'in ilk sekiz yıllık saltanatu Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin en buhranlı devirlerinden biri olmuştur (Uzunçarşılı, 1947). Bu dönemde saray masrafları kısıtlanmaya başlanmıştır. Hazineye gelen ayarları tam akçeler, sarraflara verilip yerine ayarı düşük akçeler alınmış ve bunlar askerlere maaş olarak dağıtılmıştır. Bu da isyanlara sebep olmuştur (Uzunçarşılı, 1947).

² Osmanlı yönetiminde etkinliğe sahip Köprülüler, gerilemeyi durdurmuş, geleneksel yönetim yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmiş ve ıslahat hareketlerini başlatmışlardır (Gökbilgin, 1977- Sakaoğlu, 1994).

Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olmasıyla ekonomide düzelmeler gözlenmeye başlamıştır. Köprülü Mehmet Paşa'nın Divanyolu'nda yaptırdığı külliyeyle etkinlik kazanmaya başlayan yapı faaliyetleri, Yeni Cami, Kara Mustafa Paşa Külliyesiyle hızlanmış ve Anadolu'da da etkinleşmiştir.

1683 yılında başlayan ve 1699 Karlofça antlaşmasıyla sonuçlanan savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti ekonomik krize girmiştir (Uzunçarşılı, 1947). Elde edilen vergiler ve gelirler yetmediğinden saraydaki altın ve gümüş eşyalardan para bastırılmıştır. Bu dönemde yapı faaliyetleri durmuştur. Sultan III. Ahmet'in tutumlu yönetimi ve kadrolarda yaptığı değişikliklerle ekonomide düzelmeye, buna bağlı olarak da yapılaşmada tekrar canlanma başlamıştır.

1.2. Divanyolu'nun Tarihi Süreç İçinde Gelişimi

Divanyolu, Tarihi Yarımada'da yaklaşık olarak Sultanahmet ile Beyazıt Meydanları arasında kalan yolun adıdır (İstanbul Ansiklopedisi, Divanyolu maddesi, 1994). |Şekil.01| İstanbul'un en eski yol aksı olan Divanyolu Caddesi üzerinde iki taraflı çeşitli dönemlere ait anıtsal yapılar, 19. yüzyıl kagir konutları ve 20. yüzyıl yapıları yer almaktadır (İstanbul Ansiklopedisi, Divanyolu maddesi, 1994).

330 yılında Constantinus tarafından Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti seçilen Konstantinopolis, imparatorluğun ekonomik, kültürel, idari strüktürü içinde yeni bir merkez olmuştur (Eyice, 1977, [2]). Ortaçağın başında kentin surları bütünüyle yıkılmıştır. Yeni kentin surları 2.5 km. daha batıda inşa edilmiştir. Bu dönemdeki kent eskisine oranla 5 kat büyümüştür. Aynı zamanda kentin yol ağı kurulmuştur (Kuban, 2000). Konstantinopolis sur içinde gelişmiştir. Kentin silüetinin oluşumunda yol sistemi ve topografyanın etkisi büyük olmuştur. Kentin ana meydanları Ayasofya Meydanı ile Yedikule'yi bağlayan aks üzerinde sıralanmıştır (Kuban, 1993, [1]).

Roma dönemi Konstantinopolis'inin ana caddesi olarak bilinen "Mese", Ayasofya Kilisesi'nin bulunduğu Augusteion³'da başlamakta, Constantinus Forumu⁴'ndan geçmekte ve Filadelfion⁵'a ulaşmaktadır (İstanbul Ansiklopedisi, "Divanyolu" maddesi, 1994). |Şekil.02| Filadelfion'dan sonra ikiye ayrılan yolun, iki kolu da kentin surlarında başlıca kapılara ulaşmaktadır (Kuban, 2000).

³ Bugünkü Sultanahmet Meydanı

⁴ Çemberlitaş

⁵ Bazı kaynaklara göre bugünkü Şehzadebaşı, bazılarına göre ise Laleli olarak gösterilir.

İmparator İustinianos döneminde (527-565) çıkan ayaklanmalar sonrasında kentte birçok yapı yok olmuştur. Bu dönemde imparatorluk büyük imar faaliyetlerine başlamıştır. Bunun sonucunda kenti Constantinius döneminden daha görkemli olarak yeniden inşa etmişlerdir (Kuban, 2000).

6. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğu gerilemeye ve çöküşe geçmiştir. Başkentini gerilemesi de imparatorluğun gerilemesiyle paralel gitmiştir (Kuban, 2000). Bu dönemde yaşanan felaketler ve yangınlar halkı ve kenti yıpratmıştır.

9. yüzyılın başında Bizans İmparatorluğu'nun ekonomisi düzelmeye başlamıştır. Buna paralel olarak kentte imar hareketleri başlamıştır. İmar faaliyetleri kamu yapıları ya da imparatorluk forumları yapılmasından çok, surlarda gerekli onarımların yapılması, kilise ve manastırların onarılması ya da inşası şeklinde olmuştur. Nüfus ve yapım etkinlikleri artmasının yanında kente yiyecek ve su sağlanması sıkıntıları devam etmektedir (Kuban, 2000). Bu yüzyılda Konstantinopolis, eski Roma başkentinin kalıntıları üzerinde yeniden şekillenmeye başlamıştır.

14. yüzyıl Bizans İmparatorluğu'nun küçüldüğü, Osmanlı Devleti'nin ise Anadolu ve Balkanlar'da güçlendiği dönemdir (Kuban, 2000). İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinden sonra şehirde yeni imar faaliyetleri başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemindeki imar faaliyetlerindeki temel amaç müslüman halka yaşayabilecekleri bir kent yaratmaktır. İmparatorluğun her yerinden getirilen halk sur içinde yerleştirilmiştir (Kuban, 2000).

Bizans kentinin büyük meydanları ve geniş yolları, müslüman mahallelerinin külliye ve mescitler çevresinde gelişmesiyle, önemini yitirmeye başlamıştır. Kuban'a göre İstanbul'un İslam kenti niteliği; kentin toplumsal en küçük biriminin mahalle, merkezinin ise cami olmasıdır. Mahallelerin organik olarak bir araya gelmesiyle oluşan kentin temel ögesi evlerdir. Bir mescit etrafında yerleşen konutlardan oluşan mahalle, kentin ticaret bölgesinden bütünüyle ayrılabilir. Kuban'a göre mescit bir mahallenin tinsel ve işlevsel merkezi, ev ise fiziksel niteliklerin temelini oluşturan öğelerdir. Mahallelerde, kent merkezine ulaşan ana caddelerin dışında çok sayıda çıkmaz sokak da yer almaktadır.

16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde geniş ana caddelerin küçüldüğü ve kent surlarına ve anıtlara bitişik bir çok konutun inşa edildiği gözlenmektedir. Bu, İslam kentinde

evin sokaktan daha önemli olması ve sokakların yapılardan geriye kalan mekanlar olarak tanımlanmasıyla açıklanabilmektedir (Kuban, 2000). Ancak bütün bu değişimlere rağmen Divanyolu aksı, kenti idari merkeze bağlayan yol olma özelliğini ve önemini korumuştur (Kuban, 2000). |Şekil.03|

16. yüzyılda Roma döneminden kalan bütün açık alanların üstüne inşaat yapılmıştır (Kuban, 2000). Halkın bir araya toplanma işlevini büyük camiler ve avluları üstlenmeye başlamıştır. Şehzade ve Süleymaniye gibi büyük külliyeler dönemin anıtsal çevresini oluşturmuştur.

İstanbul'un nüfusu 16. yüzyıl sonu ile 17. yüzyılda artmaya devam etmiştir ancak yeni anıtların inşaatı bir önceki döneme göre azalmıştır. Sık sık meydana gelen yangınlar ve deprem felaketleri yeni cami ve konut gereksinimini arttırmaktadır (Çelik, 1998). 1633 yılındaki Cibali yangını ve 1652 yılındaki Hocapaşa yangını sonrasında, yanan mahalleler bağ ve bahçelere dönüştürülmüştür. Dönemin ekonomik krizi yeniden mahalle inşasını mümkün kılmamaktadır (Kuban, 2000).

17. yüzyılda Yeni Cami ve Sultan Ahmet Külliyesi büyük ölçekte inşa edilen anıtsal yapılardır. Bunun yanında Divan'a giderken Divanyolu'nu kullanan sadrazam, vezir ve üst düzey devlet erkani da bu yol üzerinde çeşitli külliyeler yaptırmıştır (Koçu, İstanbul Ans.). |Şekil.04|

18. yüzyılda kentsel ölçekteki imar faaliyeti, önceki imar dönemlerine kıyasla, sivil mimari örnekleri, saraylar, bahçeler ve çeşmeler üzerine yoğunlaşmıştır (Kuban, 2000). Bu yüzyılda sur dışındaki mahalle ve bölgelerin önemi artmıştır⁶. Kentin ana caddesi olan Divanyolu boyunca yapılan anıtsal yapıların yoğunluğu ise sur içi kentinin önemini yitirmediğini göstermektedir.

Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi, Köprülü Kütüphanesi, Vezir Hanı, Kara Mustafa Paşa Külliyesi eski "Mese" boyunca konumlanmışlardır ve bu caddenin 20. yüzyılın ortalarına kadar özelliğini korumasını sağlamışlardır (Kuban, 2000).

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti; İstanbul, Galata ve Üsküdar olarak üç ana bölgeden oluşmaktadır. İstanbul Yarımadası'nda en yoğun yerleşme başlıca anıtların bulunduğu Ayasofya ve Beyazıt meydanları ile

⁶ Bu dönemde Eyüp, Galata ve Üsküdar'ın İstanbul panoramasına dahil olmaya başlamasıyla şehir, sahilde yoğunlaşan bir kıyı kenti görünümü kazanmıştır (Kuban, 2000).

Divanyolu'nu içinde barındıran doğu bölgesinde gözlenmektedir (Çelik, 1998). |Şekil.05|

1838-1908 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik krizi ve geri kalmışlığını aşabilmek için Batı örneklerinden esinlenerek bir dizi reform gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Kuban, 1993, [1]). Bu dönemde eski imparatorluk köşkeri, bahçeleri, terkedilmiş saraylar yıkılarak yerlerine, askeri kurumlar, yeni fabrikalar ve demiryolu terminalleri yapılmıştır (Kuban, 2000).

1831 yılında Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, 1849 yılında ise Nafia Nezareti (İmar Bakanlığı) kurulmuştur (Kuban, 2000). Kent planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen ilk nizamname 1848 yılında hazırlanmıştır (Ergin, 1938). Bu nizamnameyi takiben 1882 yılına kadar altı adet Ebniye Nizamnamesi çıkartılmıştır. Bu nizamnamelerin amacı; iletişimi geliştirmek, sokaklara düzen getirmek, çıkmaz sokakları kaldırmak, ahşap yapıların yerine kâgir yapıları getirmek, yapı adalarının kare veya dikdörtgen bloklar halinde gerçekleştirilmesini sağlamaktır (Ergin, 1938).

1855 yılında ilk belediye kurulmuştur. 1857 yılında ise İstanbul 4 belediyeye ayrılmıştır (Kuban, 2000). 1864 yılında “Ebniye ve Turuk Nizamnamesi” yürürlüğe konmuştur. Bu nizamnamede ilk kez kentsel altyapıdan söz edilmiştir. Yangın yerlerinin yeni yapılaşmaya açılmasında, bu alanların planlarının yapılması ve padişah iradesi alınması koşulu getirilmiştir (Tekeli, 1993).

1865 Hocapaşa yangını İstanbul'un çehresinde en çok iz bırakan yangınlardan biri olmuştur (Cezar, 1963). Yangın Yeni Cami-Sirkeci hattından, Kumkapı-Cankurtaran hattına, Ayasofya ve Sultanahmet Camisini de içine alan çok geniş bir alanı etkilemiştir (Cezar, 1963). |Şekil.6| Divanyolu'nun iki yanı da yerle bir olmuştur (Kuban, 2000). Bu yangından hemen sonra, yangın alanının düzenlenmesi için 1869 yılına kadar çalışacak olan “İslahat-ı Turuk Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyon Divanyolu, Kumkapı ve Beyazıt bölgelerinde yapılan planlama çalışmalarından sorumlu olmuştur (Çelik, 1998). |Şekil.07|

İslahat-ı Turuk Komisyonu Divanyolu'ndan başlayarak bütün yolları sınıflandırmıştır. Dört farklı genişlikte topladığı sokaklardan ana cadde Divanyolu, Mercan, Fincancı Yokuşu, Beyazıt-Aksaray, Unkapanı-Eminönü, Azapkapı, Karaköy caddeleri, Ayasofya ve Beyazıt Meydanlarını 1652 Hocapaşa yangını sonrasında genişleterek döşenmiştir (Kuban, 2000). Bu müdahaleler sonucunda Ergin'in

İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri başlıklı makalesinde belirttiği üzere ortalama 2.50 metre genişliğinde ve en geniş kısmında 3.00 metreyi aşmayan Divanyolu, 19 metre genişliğine çıkartılmıştır (Çelik, 1998).

Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında Firuzağa Camii'nin haziresi ve Çemberlitaş Hamamı'nın caddeye taşan kısmı kesilmiştir. Ayasofya çevresindeki evler yıkılmıştır. Köprülü Külliyesinin; sebili yıkılmış, türbesi medrese avlusuna doğru taşınmış, Dershane-mescid'in giriş saçağı yıkılmış ve medrese hücrelerinin cadde üzerine taşan kısımları kesilmiş, Divanyolu Caddesi cephesi yenilenmiştir. Constantinius Sütunu'na bitişik olan ahşap yapılar kaldırılmıştır. Atik Ali Paşa Külliyesi'nin imareti kaldırılmış, haziresi kesilmiştir. Atik Ali Paşa Medresesi'nin cadde üzerinde yer alan kolu kesilmiş ve kesilen hücrelerin yerine diğer kollara birer kat eklenmiştir. Sinan Paşa Külliyesi'nin haziresi kesilmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin sebili ve haziresi cadde üzerinden taşınmıştır. Bu genişletmeden sonra Divanyolu yaya kaldırımı geniş bir caddeye dönüşmüştür (Kuban, 2000).

19. yüzyılda, Divanyolu üzerine II. Mahmut Türbesi ve Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi dışında kamu yapısı eklenmemiştir. |Şekil.08| Bu dönemde yapılan yeni düzenlemeler içinde planlama yeni yol açmakla eş anlamlı olmuştur. Kentin geleneksel dokusu, anıtların yoğunlaştığı bölgelerdeki uygulama zorlukları, eski kentin planlamasını ve düzenlemesini önemsiz müdahalelerle sınırlı tutmuştur (Kuban, 2000).

Divanyolu Caddesi'ne 1938-39 yılları arasında yol genişletme çalışmaları amacıyla müdahalelerde bulunulmuştur. 1956-57 yıllarında Beyazıt Meydanı açma çalışmaları sırasında yol genişletilmiş, hafriyat ve dolgu ile arazi değiştirilmiştir. Caddeden önce atlı tramvay sonra da elektrikli tramvay geçirilmiştir (İstanbul Ansiklopedisi, "Divanyolu" maddesi, 1994). 1960'ların başında tramvaylar kaldırılmıştır. 1992 yılından itibaren Divanyolu hızlı tramvay dışında motorlu taşıtlara kapatılarak kullanılmaya başlanmıştır.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM HAYATI

Dini eğitim için önceleri camiler ve hocaların evleri kullanılırken, başka şehirlerden gelen öğrencilerin barındırılması ve camilerin öğrencilerin gürültülerinden kurtarılması için özel kurumlara ihtiyaç duyulmuştur (Kuran, 1969).

Arapça'da "dershane" kökünden gelen "medrese" kelimesi, öğrencinin ilim öğrendiği yer anlamına gelip sıbyan mektebi'nin üstünde eğitim ve öğretim veren orta ve yüksek eğitim kurumlarını ifade etmektedir (Baltacı, 1976). Sıbyan mektepleri, eğitimin ilk basamağı olup yalnız Kuran okumanın, namaz surelerinin ve kaligrafinin öğrenildiği müesseselerdir (Uzunçarşılı, 1965). Mektepler genellikle saray, hükümet ve askerlik işlerinde çalışacak memurlara hizmet vermektedir. Bunun yanında medreseler dini ve hukuki bilgileri edinmek isteyen halk kesimine hizmet vermektedir (Uzunçarşılı, 1965).

Medreseler yapı olarak genellikle bir dersane ve etrafında yeterli sayıda öğrenci hücrelerinden meydana gelmektedir (Baltacı, 1976). Medreseyi yaptıranın anlayış ve maddi gücüne göre imaret, kütüphane, hamam, v.b. yapılar da programına ilave edilebilmektedir. Her medresenin bir vakfiyesi bulunmakta ve bu vakfiyede medresenin nasıl işleyeceği ve görevlilerin maaşları gösterilmektedir (Ergin, 1977). Vakıf kuruluşları olan medreselerde, öğrenciler parasız eğitim görmekte, yiyecekleri imarettten karşılanmakta, günlük harçlık almakta ve medrese hücrelerinde ikamet etmektedirler (Nayır, 1980).

2.1. Tarihi Gelişim

Anadolu'da medreseler Selçuklular zamanında gelişmiştir (Eyice, 1977, [1]). Osmanlı devletinin kuruluşu ile birlikte eğitim ve öğretime önem verilmiştir (Eyice, 1977, [1]). İlk dönem Osmanlı Medreseleri, daha önce Amasya, Konya, Kayseri, Karaman ve Aksaray gibi Anadolu şehirlerinde başladığı görülen eğitimin devamı gibi kabul edilse de, bu eğitim yabancı ülkelerden gelen alimler ve onların öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir (Baysun, 1977).

İlk Osmanlı medresesi 1331 yılında İznik’de kurulmuştur. Bursa’nın fethinden sonra 1335 yılında Orhan Gazi, 1365 yılında Murat Hüdavendigâr, 1388 yılında Yıldırım Beyazıt ve 1418 yılında Çelebi Mehmet medreseleri kurulmuştur. Başkentini Edirne’ye taşınmasıyla 1435 yılında II. Murat Darülhadis’i ve 1447 yılında Üç Şerefeli Medrese dönemin önemli eğitim kurumları olmuşlardır (Baltacı, 1976).

İstanbul’un fethinden sonra eğitim önce mevcut Bizans yapılarında çözülmeye çalışılmıştır (Nayır, 1980). Fatih Sultan Mehmet, şehirdeki 8 kiliseyi medrese haline dönüştürmüş ve buralara müderrisler atayarak eğitim ve öğretim konularına ağırlık vermiştir (Baysun, 1977). İlk medreseler Zeyrek ve Ayasofya Medreseleridir (Baysun, 1977). Daha sonra veziri Mahmut Paşa’yı görevlendiren II. Mehmet, “Medaris-i Semaniye”yi (sahn-ı seman) kurdurtmuştur (Baysun, 1977). Kendi ismini taşıyan Fatih Camii’nin kuzey ve güney yönünde Akdeniz ve Karadeniz isimli sekiz medrese yaptırmıştır (Uzunçarşılı, 1965). Bunu takiben eğitim için gerekli yapı ihtiyacı padişah ve üst düzey devlet erkanı tarafından yaptırılan külliye ve medreselerle karşılanmaya başlanmıştır (Eyice, 1977, [2]). Fatih döneminde medreseler; Yirmili, Otuzlu, Kırklı, Haric, Dahil, Sahn-ı Seman ve Altmışlı olarak derecelendirilmiştir (Baltacı, 1976).

15. ve 16. yüzyıl medreselerin en iyi devri olduğu halde 16. yüzyılın sonunda medreseler gerilemeye başlamıştır (Baysun, 1977). Osmanlı Devleti 18. yüzyılın sonundan itibaren medreselerdeki eğitimi nitelikli kılmak amacıyla “Mühendishane” ve “Tıbbiye” gibi okullar açtırmıştır. Bunun yanında medreselerde eski düzeni sağlamak için bir takım girişimlerde bulunmuştur (Baysun, 1977). 1908 yılında medreselerin ıslahı fikri ortaya atılmıştır. 1914 yılında bu amaçla ilk ciddi çalışma olan “İslah-ı Medaris Nizamnamesi” ile medreselere yeni bir şekil verilmiştir (Baysun, 1977). Bu nizamnameye göre İstanbul medreseleri Darül-Hilafeti’l-Alliye⁷ adı altında tek bir medreseye bağlanmıştır. Medreseler üç devreye ayrılmıştır, her devrenin eğitim süresi dört yıl olarak tayin edilmiştir (Sungu, 1938, Kütükoğlu, 1978). Taşra medreseleri ise eğitimin beş senede tamamlandığı ayrı bir programa tabi tutulmuştur (Baysun, 1977). Medrese teşkilatı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 16 Mart 1924 tarihli kanunuyla sona erdirilmiştir (Baysun, 1977, Sungu, 1938).

⁷Bütün İstanbul medreselerindeki öğrencilerin aynı usul ve kurullarla yetiştirilmesi amaçlanarak bütün medreselerin tek bir medrese olarak anılmasına karar verilmiştir. İslam halifeliğinin merkezinde olması nedeniyle bu medreseye “Darü’l- hilafeti’l-‘aliyye Medresesi” adı verilmiştir. (Kütükoğlu, 1978)

2.2. Medreselerde Eğitim

Osmanlı Medreseleri'nde öğrencilerin sıbyan mektebini bitirerek veya o seviyede bir öğrenim alarak medreselere girdikleri bilinmektedir (Baltacı, 1976). Bir medreseye devam süresi, sonunda başarı belgesi almak koşuluyla birkaç ay ile üç yıl arasında değişmektedir. Dersler basitten zora doğru yürütüldüğünden, öğrenci bir üst medreseye geçtiğinde daha yüksek bir öğrenime başlamış olmaktadır. Medreselerde eğitim müderrisler tarafından verilmektedir (Baltacı, 1976). Orta öğretim niteliğinde olan medreselerde eğitim gören öğrencilere “softa”, daha üst düzeyde eğitim görenlere “danişmend” ve bunların arasında en yetenekli ve bilgili olanlara “mu'id “ denilmektedir (Baltacı, 1976). Mu'idler müderrislere asistanlık etmekte, dersleri tekrar etmekte ve danişmendlerin disipliniyle ilgilenmektedir. Eğitimlerini tamamlayan danişmendlerden müderris olmak isteyenler “icazname” almaktadır ve bir göreve atanıncaya kadar “mülazım” olarak adlandırılıp sıralarını beklemektedir (Baltacı, 1976).

Nayır'a göre⁸ medrese eğitimi, verilen bilgilerin kapsam ve düzeyine göre iki grupta toplanmaktadır;

Sıbyan mektebinden sonraki eğitim kurumu olarak köylere kadar yayılan “Genel” medreselerin programlarında İslam diniyle ilgili konuların yanında “Ulum-u Dahile” olarak anılan din dışı bilimler de yer almaktadır. Bu eğitim aşamasını tamamlayanlar kadı, müftü, müderris olabilmektedirler.

“Darülkurra”, “Darülhadis” ve “Tıp” medreseleri ise, özel eğitim programları olan uzmanlık medreseleridir. Darülkuralarda Kuran ezberletilmekte, kıraat ve maharic-il huruf öğretilmektedir. Darülhadislerde ise hadis ve ilgili konularda derinleşmeye yönelik üst düzey din eğitimi verilmektedir.

Medreseler, okutulan derslere göre derecelendirilmiştir. Bir medresede verilecek ders, yani medresenin derecesi, kurucusunun vakfiyede müderrise ayırdığı günlük akçeye göre tespit edilmektedir. Medresenin kurucusunun gücü ne olursa olsun Altmışlı medrese kurma hakkı sadece padişahlara verilmiştir (Özergin, 1973-74).

Medrese teşkilatına en büyük katkılardan biri Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Medresesi'nin kurmasıyla olmuştur. Ordunun doktor, cerrah ve

⁸ (Nayır, 1980)

mühendis ihtiyacını karşılamak amacıyla Süleymaniye Camii'nin yanına bir tıp medresesi, dartüşşifa, dört medrese, bir darülhadis ve bir tetimme⁹ inşa ettirilmiştir (Baysun, 1977). Bu teşkilata göre Osmanlı medreselerinde eğitim, dahilden sonra biri hukuk, ilahiyat ve edebiyat dersleri verilen Sahn-ı Seman'da, diğeri matematik, tıp eğitimi veren Süleymaniye'de yürütölmek üzere iki kola ayrılmıştır (Baysun, 1977).

Osmanlı medreselerinin 16. yüzyılda geçirdiğı değışim sırasında Haric, Dahil ve Altmışlı medreseler, İbtida ve Hareket adı ile ikiye ayrılmıştır. Süleymaniye Külliyesi'ne "Havamis" ve "Hamise" denilen, Süleymaniye ile Musile-i Süleymaniye arasında yer alan yeni dereceler eklenmiştir. Bu şekilde Osmanlı medreseleri son dönemlerine kadar devam eden 12 dereceli bir sıralamaya ayrılmıştır (Baltacı, 1976).

⁹ Hazırlık okulu

3. KÜLLİYE YAPILARININ GELİŞİMİ

3.1. Külliye Tanımı ve Yapılış Amaçları

Çeşitli kullanımları olan birkaç yapıdan meydana gelen mimari kompozisyona külliye denmektedir (Kuban, 1979). Külliyeler en geniş anlamda cami, medrese, türbe, hamam, darüşşifa, kervansaray, han, çarşı, tabhane, imarethane, kitaplık, okul gibi dini, sosyal ve kültürel kuruluşların yapılarının, bir çevre duvarı içinde arazinin durumuna göre birbirlerine yakın mesafelerde yerleştirilmesiyle oluşan ve vakıf gelirleriyle işleyen kurumlardır. Gelirler genellikle vakfi yaptırımların mallarından sağlanmaktadır (Kuban, 1979).

Osmanlı İmparatorluğu'nda külliyelerin birçok yapılaş amacı olmuştur. İmparatorluğun imar ve iskan politikasında, büyük şehirlerde bulunan külliyeler yerleşim merkezini oluşturmada, sefer ve kervan yolları üzerinde belirli noktalarda kurulan külliyelerin etrafında ise çoğu zaman şehir ve kasabalar oluşmaktadır (Kuran, 1979). Osmanlı Devleti'nin yöneticileri medreselerde yetiştirilmektedir bu sebeple de külliyeler devletin eğitim ve yönetim mekanizması yönünden önem kazanmaktadır. Külliyeler, yaptırım kişinin mülkünü kendi isteğiyle mülkiyetinden çıkarıp amme hizmetine sunmasıyla Osmanlı kültür ve sosyal hayatının gelişiminde büyük rol oynayan yapılardır. Yapılan külliyelerin darüşşifalarında halka ücretsiz bakılmakta, imaretlerde fakirler doyurulmakta, yoksul ve evsizlere sığınak sağlanmaktadır. Külliyelerin programlarına dahil olan han ve kervansaraylar Osmanlı Devleti'nin ticaret hayatının gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Büyük şehirlerde yer alan külliyeler şehrin ticaret merkezinin çekirdeğini oluştururken, sefer ve kervan yolları üzerinde yer alanlar da bu bölgeleri canlandırmaktadır (Sözen, 1975).

3.2. 17. Yüzyılda Küçük Külliye Mimarisi

17. yüzyıl mimarlığı , Mimar Sinan'ın “Klasik Çağı” ile “Lale Devri” arasında kalan “Geç Klasik Çağ” olarak adlandırılan, Sinan'ın geliştirdiği geleneğin zaman içerisindeki uzantısı olarak kabul edilmektedir (Nayır, 1975).

Nayır'a göre; Sinan, mimarlığında mekan kuruluşu, kütle düzeni ve birleşmelerde belirli ilkelere uyarak, plan şemalarında yeni gelişim olanakları araştırmış, yapıtlarında değişik boyut ve varyasyonlar denemiş, altyapı ve örtü arasındaki bölünmeyi yumuşatmış, değişik kademeleri birbirine küçük kuleler, yarım kubbelerle bağlamış, payandalara plastik bir değer kazandırmış, yan cephelerde arkadlı revakların kullanılmasıyla, tek ya da iki katlı revak, dış yan sofa düzenleriyle cephelere ritm katmıştır. Avluyu medrese ve caminin ortak kullandıkları bir açık mekan olarak düzenlemiştir. Kent ticaret merkezlerinde, kervan yolları üzerinde yalın ve işlevsel hanlar yapmıştır. Sebile özel bir biçim kazandırmış. Onu poligonal planlı, dekoratif pencereci, saçaklı, küçük bir anıt olarak işlemiştir. Yaptığı türbeler, yakın çevrede yer alan yapılarla konum ya da simgesel ilişkileri düşünülmeden “ tek yapı” lar olarak tasarlanmıştır (Nayır, 1975).

Sinan'ın külliyesi 17. yüzyılın külliyelerine göre daha büyük boyuttadır. Külliyelerinin ağırlık merkezleri genellikle camiler olmuş ve egemen olan öge daha büyük ölçekli yapılmıştır (Nayır, 1975).

Sinan'ın son uygulamalarından Şemsi Paşa Külliyesi'nde avluyu çevreleyen medrese hücreleri ve dersane ile ayrı bir kütle olarak yer alan mescid ve türbeyle küçük bir külliye oluşturulmuştur. Bu külliye tasarımı 16. ve 17. yüzyıllar arasındaki geçiş dönemini belirlemesi açısından oldukça önemli bir örnektir (Nayır, 1975).

Sinan sonrasında, “Geç Klasik Çağ” da, karşımıza daha farklı külliye düzenlemeleri çıkmaktadır. Dönemin ekonomik yetersizlikleri nedeniyle külliye önemli ölçülerde küçülmüştür. Külliye sayısının sur içi İstanbul'unda yeterli doygunluğa ulaşmasına karşın eğitim için medreselere duyulan ihtiyacın geçerliliğini koruması külliye yapılarındaki küçülmeyi açıklayan etken olmaktadır (Nayır, 1975).

17. yüzyılda anıtsal cami, külliye programından çıkarılarak külliyenin merkezi medreseye kaydırılmıştır. Böylece medreselerin diğer külliye yapılarıyla ilişkileri önem kazanmıştır. Bu dönemde külliye; medrese, türbe, sebil gibi öğelerin bir bütün teşkil edecek şekilde bir araya gelmesiyle farklı bir boyuta ulaşmıştır (Nayır, 1975). Selçuklu geleneğindeki medrese-türbe kompozisyonu 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl külliyelerinde kullanılmıştır (Nayır, 1980). Medrese-sebil-türbe üçlüsü bu biçimin daha gelişmiş bir aşaması olarak aynı dönemde karşımıza çıkmaktadır (Nayır, 1980).

Şadırvanlı bir avluyu çevreleyen revaklar ve gerisinde dizilen hücreler ve dersanelerden oluşan tek katlı bir yapı olması, avlunun biçiminin ve revakların durumunun arsa koşullarına göre değişiklik göstermesi, medreselerde tek dersane bulunması, bu dershanenin her zaman mescid olarak kullanılmaması ve yaygın olarak kullanılan bir plan şemasının bulunmaması, 17. yüzyıl medreselerinin plan ve kuruluş açısından başlıca özellikleridir (Nayır, 1980).

Osmanlı Devleti'nde hükümdarların saltanatlarının kuvvetini göstermek ve Tanrı'ya olan bağlılıklarını ifade etmek amacıyla 17. yüzyılda inşa ettirdikleri külliyelerin sayısı sadece ikidir. Bunlar Yeni Cami ve Sultan Ahmet Külliyesi'dir.

Hükümdarlardan sonra devlet içinde belli bir konuma sahip olan kişiler tarafından da külliyeler yaptırılmıştır. Bu külliyelerin boyutları Sultan Külliyesi'ne kıyasla daha küçüktür. Küçük külliyeler genellikle ticari merkezlere yakın olarak yapılmaktadır (Mantran, 1991). Bunun yanında üst düzey devlet erkanının Divan'a giderken kullandığı Divanyolu üzerinde de karşılıklı bir çok külliye yapılmıştır (Mantran, 1991).

Evliya Çelebi'ye göre; İstanbul Kenti, Akdeniz ve Karadeniz'in birbirine bağlandığı Yedikule ile Kalamış Burnu arasında çizilen çizginin güneyinde Haliç ile Boğaz sahillerini içine alan ve Üsküdar'a kadar uzanan bir alanda kurulmuştur. Boğaz sahillerinde en uzak noktanın Yoruz (bugün Poyraz) kalesi olduğu belirtilmiştir (Yoldaş, 1977). Bu sınırlar içerisinde 17. yüzyıl külliyelerinin sur içinde Fatih, Şehzadebaşı ve Divanyolu çevresinde yoğunluk gösterdiği gözlenmektedir (Nayır, 1980). Sur dışında ise Merkez Efendi, Eyüp'de Nişanca, Üsküdar'da Çinili ve Boğazda Vaniköy külliyelerin yapıldığı en uzak noktalar olarak belirtilmektedir (Nayır, 1980).

4. KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ

17. yüzyılda sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından Divanyolu üzerinde yaptırılan, daha sonra oğlu Fazıl Ahmet Paşa tarafından da kütüphane ve hanı eklenmiş olan Köprülü Külliyesi, döneminin küçük külliye yapıları içinde önemlilerindedir.

4.1. Genel Yerleşim

İstanbul'un Eminönü ilçesinde, Çemberlitaş semtinde, Divanyolu Caddesi ile Peykhane Sokağın kesiştiği köşede yer almaktadır. Külliye yapılarından dershane-mescid, medrese, çeşme, sebil¹⁰, türbe ve dükkanlar bir arada ve aynı ada üzerinde bulunmaktadır. Çeşme, dershane-mescid'in Peykhane Sokağa bakan kuzeybatı cephesinde bulunmaktadır. Türbe ise dershane-mescid ile medrese arasında Divanyolu Caddesi üzerinde yer almaktadır. Bu yapıların doğusunda Divanyolu Caddesi, Boyacı Ahmet Sokağı ve Piyer Loti Caddesi ile sınırlandırılmış ayrı bir ada üzerinde kütüphane binası bulunmaktadır. Külliye'nin programına dahil olan Vezir Hanı ise Divanyolu Caddesinin karşısında yer alan Çemberlitaş Hamamı'nın arka tarafında yine ayrı bir ada üzerinde bulunmaktadır. Vezir Hanı ve kütüphane külliye Köprülü Mehmet Paşa'nın oğlu Fazıl Ahmet Paşa tarafından daha sonra ilave edilmiştir (Çobanoğlu, 1993, [1]).

4.2. Medresenin Kurucusu

Köprülü Mehmet Paşa Berat (Arnavut Belgratı) sancağı Rudnik köyü ağası Hüseyin Ağa'nın üç çocuğunun en büyüğüdür (Türk Ansiklopedisi, 1975). Küçük yaşta İstanbul'a gelerek saraya girmiştir (Sicil-i Osmani). Geçimsizliği ve serkeşliği sebebiyle sarayda fazla kalamamıştır ve sipahilik göreviyle taşraya çıkmıştır (Gökbilgin, 1977). Bu dönemde 1634 yılında Anadolu'da Köprü Kasabası'na gitmiş ve orada yerleşip evlenmiştir (Türk Ansiklopedisi, 1975).

Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığı zamanında hazinedarlıkta, Hüsrev Paşa'nın öldürülmesinden sonra ise bazı voyvodalıklarda ve ağalıklarda bulunmuştur (Gökbilgin, 1977). 1643 yılında 8 ay Amasya Sancak Beyliği'nde bulunmuştur (Gökbilgin, 1977). Bu görevinden sonra tekrar İstanbul'a gelmiştir ve sırasıyla; İhtisap Ağalığı, Tophane Nazırlığı, Sipahiler Ağalığı ve Cebeci Başılık görevlerinde bulunmuştur (Gökbilgin, 1977).

Sultan IV. Mehmet döneminde¹¹ sadrazamdan memnun olmayan Turhan Valide Sultan'a kethüdası mimar Kasım Ağa tarafından tavsiye edilmiştir (Gökbilgin, 1977). Bunun üzerine Köprülü Mehmet Paşa bir hafta kadar Kubbealtı Veziri olarak göreve atanmıştır. Ancak sadrazamın kıskançlığı sebebiyle önce Köstendil Sancağı'na atanmış daha sonra da görevden alınmıştır (Gökbilgin, 1977).

Sadrazamın değişmesiyle Trablusşam Eyaleti'nin tevcihini almıştır. 1656 yılında sadrazamlığa atanan Boynu Yaralı Mehmet Paşa ile İstanbul'a gelmiştir. Ancak bir süre sonra tekrar Trablusşam Eyaleti'ne tayin edilmiştir (Gökbilgin, 1977).

1656 yılında Turhan Valide Sultan tarafından kendisine sadrazamlık teklif edilen Köprülü Mehmet Paşa bazı şartlarla bu görevi kabul edeceğini bildirmiştir (Gökbilgin, 1977). Şartları şunlardır; yaptıklarına asla karışılmaması, aleyhindeki şikayetlere kendi görüşü ve savunması alınmadan asla önem verilmemesi, devlet memuriyetlerinde yapacağı atamalara ve görevden alınmalara karışılmaması (Türk Ansiklopedisi,1975). 15 Eylül 1656'da Köprülü Mehmet Paşa'ya Mühr-i Hümayun verilmiştir (Gökbilgin, 1977, Sakaoğlu, 1994).

Köprülü Mehmet Paşa'nın pek çok yerde hayır eserleri ve vakıfları bulunmaktadır. İstanbul Çemberlitaş'ta bir külliye, Bozcaada'da cami, mescit, mektep, hamam, dükkanlar, yeldeğirmenleri; Yanova'da¹² cami, mektep ve dükkanlar; Körös nehri üzerinde değirmen; Runik'te¹³ cami ve mektep; Turhal'da han; Vezirköprü'de çeşme ve namazgah ile Safranbolu'da cami bunların arasında sayılabilir (Köprülü Mehmet Paşa Vakfıyesi, Belge.01).

¹⁰ Hadikat-ül Cevami I 177-8 de sebinin olduğundan bahsetmektedir. Ancak bugün mevcut değildir.(Erzi, 1987)

¹¹ 1648-1687 yılları arasındaki Osmanlı padişahıdır.

¹² Yanova, Priştine'nin Geylan kazasına bağlı bir köydür.

¹³ Rudnik, Arnavutluk'un bir köyüdür.

Köprülü Mehmet Paşa'nın iki oğlu Fazıl Ahmet Paşa ve Fazıl Mustafa Paşa sadaret makamına getirilmiştir. Kızları ise Kibleli Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Siyavuş Paşa ile evlenmişlerdir.

4.3. Yapım Tarihi ve Mimarı

Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi 1660-1661 (H. 1072) tarihinde yaptırılmıştır (Çobanoğlu, 1993, [1]). Köprülü Mehmet Paşa'nın oğlu Fazıl Ahmet Paşa tarafından 1676 yılından önce, külliye programına kütüphane ve Vezir Hanı da dahil olmuştur (Çobanoğlu, 1993, [1]). Külliye'nin mimarı tam olarak bilinmemektedir. Ancak dönemin Mimarbaşısı olan Mustafa Ağa'nın eseri olması mümkündür (Eyice, 1977, [2]).

4.4. Mevcut Durum ve Kullanım

1660-1661 yılında inşa edilmiş olan medreseye günümüze kadar birçok müdahalede bulunulmuştur. Elde edilen kaynaklar doğrultusunda bu değişimler kronolojik olarak irdelenmiştir.

Köprülü Su Yolları haritasında yer alan görünüş, külliye yapılarının genel yerleşme düzeni ve görünüşleri konusunda fikir vermektedir. |Şekil.10| Girişi yan sokak üzerinde olan medrese avlusu, birbirine dik iki kol şeklinde dizilen medrese hücreleri, yan sokağa açılan dükkan dizisi ve mescit-dershane külesine bitişik türbe ve sebille sınırlanmaktadır. Çizimde güneye, küçük bir avlu içine yerleştirilen medrese helaları da gösterilmiştir. Çeşme ise derhane yerine avlu duvarı üzerinde çizilmiştir. Dükkanlara yer verilmemiştir. Böylece çizimin yer yer ayrıntılara kadar doğru olduğu, bazı noktalarda eksik bırakıldığı anlaşılmaktadır. |Şekil.9|

Köprülü Medrese'si üzerindeki bir takım izler, yapının 18. yüzyılda bir onarım geçirdiğini düşündürmektedir. 18. yüzyılda onarımların başlıca nedenleri; doğal yıpranma, deprem, yıldırım düşmesi veya yangın gibi doğal afetlerdir. 1766 yılında İstanbul'da yıkıcı bir deprem olmuştur (Cezar, 1963). Mazlum, tezinde arşiv araştırmaları yaparak, bu depremden etkilenen yapıları belirlemiştir. Çemberlitaş çevresinde bulunan Vezir Han, Atik Ali Paşa Külliyesi ve Esir Pazarı'nın ağır hasar gördüğü saptanmakla birlikte (Mazlum, 2001), Köprülü Külliyesi'nin bu depremden etkilendiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Dönemin tarihçileri tarafından ağır

hasarlı sayılmalarına rağmen Bayezit Cami, Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami gibi yapıların da arşiv kayıtlarına rastlanmaması (Mazlum, 2001), bu kayıtların her zaman yeterli veri sağlamadığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak Köprülü Külliyesi'nin de 1766 depreminde hasar gördüğü kanısına varılmıştır.

1865 yılında Hocapaşa'da çıkan yangında Cağaloğlu'nun birçok yeri yanmıştır. Hocapaşa'dan Sandıkçılar'a¹⁴ kadar uzanan yangın, Sultanahmet meydanına kadar ilerlemiş, Kadırga limanı, Kumkapı ve Nişanca taraflarını da yakmıştır (Cezar, 1963). |Şekil.6| Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi yerleşimi itibariyle tarif edilen bölgede yer almaktadır. Ancak yangından nasıl etkilendiğine dair kesin bilgilere sahip değiliz.

1869 yılında devrin şeyhülislamının emri üzerine İstanbul'da bulunan faal medreselerin listesi çıkarılmıştır (Kütükoğlu, 1976-77). Listede her medresenin öğrenci sayısı, kaç ders verildiği, her dersi ne kadar öğrencinin aldığı ve bu dönemde medreselerde hangi derslerin okutulmakta olduğu yer almaktadır (Kütükoğlu, 1976-77). Bu listeye göre Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nde 37 öğrenci bulunmaktadır ve medrese işler durumdadır (Kütükoğlu, 1976-77).

1871 yılında Divanyolu Caddesi'nin atlı tramvay geçişi için genişletilmesi sırasında dershane-mescid'in giriş saçağı ve sebil kaldırılmış, yol üzerine taşan hücre kesilmiş ve türbe medrese avlusuna doğru taşınmıştır (Nayır, 1980). Kesilen hücrenin Divanyolu Caddesi cephesi 19. yüzyılın mimari üslubuyla yenilenmiştir (Saner, 1998).

1894 depremi Osmanlıların bu dönemde geçirdikleri şiddetli depremlerdendir (Cezar, 1963). Bu depremde Kapalıçarşı'nın bir kısmı; Bitpazarı Yağlıkçılar, Çadırcılar tarafları tamamen yıkılmıştır. Edirnekapı Mihrimah Camii, Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camii, İmrahor Camii harap olmuş ve uzun yıllar kapalı kalmıştır (Cezar, 1963). Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan araştırmalarda Yıldız Sarayı Humayün Başkitabeli Dairesi kayıtlarında, 1894 yılı depreminde 33'ü kısmen olmak üzere toplam 111 medresenin harap olduğu işlenmiştir. İrade Evkaf 1314.C8 (Belge.02) kayıtlarında ise Köprülü Mehmet Paşa Camii'nin ve medresesi'nin depremden hasar gören kısımlarının bütçeden verilecek ödenekle onarılmasından bahsedilmektedir.

¹⁴ Divanyolu'nda Kara Mustafa Paşa Medresesinin bulunduğu bölgedir.

1914 yılında yapılan tespitlerde Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin tamire muhtaç 12 odası olduğu, öğrencilerin kalmasına uygun durumda olmadığı saptanmıştır (Kütükoğlu, 1978). 1923 yılı tarihli pervitich haritası külliye'nin 19. yüzyıl müdahalelerinden sonraki durumunu göstermektedir. |Şekil.10| Günümüzle karşılaştırıldığında kesilen hücrenin kubbesi bu haritada belirtilmemektedir. Türbenin yeri bugünküyle aynıdır. Helaların yeri günümüzde mevcut olanlarla çakışmaktadır. Avluda yer alan şadırvan bu haritada gösterilmemiştir. Medrese 1978 yılına kadar belediye'nin yayın deposu olarak kullanılmıştır (Nayır, 1975).

Vakıflar Genel Müdürlüğü H7-146 nolu Hayır İşleri dosyasında yapılan inceleme sonucunda; 1984 yılında Kubbealtı Vakfı İstanbul Valiliği'ne bir dilekçe sunarak Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin onarımından sonra tahsisini istemiştir. 1985 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Valiliği tarafından kullanım amacı uygun görülen medreseyi, Kubbealtı Vakfı'na tahsis etmiştir. Kubbealtı Vakfı medresenin onarımından sorumlu olmuştur.

1986 yılında Kubbealtı Vakfı onarıma başlamıştır. Medreseye aynı yıl elektrik bağlanmıştır. Bu dönemde dersane-mescid kısmı cami olarak kullanılmaktadır. Dersane-mescid'in medrese avlusuna açılan kapısı Kubbealtı Vakfı tarafından kilitlenmiştir. Avlu içerisinde yer alan su kuyusuna toprak doldurulup ve çiçek dikilmiştir. Bu dönemde avludaki şadırvanın cemaat tarafından kullanılmasına engel olunmuştur.

1987 yılında Kubbealtı Vakfı İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin onarımında eksik kalmış olan kısımların raporunu vermiştir. Bu rapora göre; kubbelerin kurşun kaplanması, medresenin avlu girişinin solunda kalan çeşmenin tamiri, suyunun getirilmesi ve izleri duran saçağının yenilenmesi, medresenin Divanyolu Caddesi cephesinin yenilenmesi, Köprülü Mehmet Paşa Türbesi'nin tamire muhtaç kısımlarının onarımı ve haziresinin temizliği öngörülmüştür.

Köprülü Mehmet Paşa Medresesi, T.C. Kültür Bakanlığı İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 1391 sayılı kararla 18.10.1989 tarihinde tescil edilmiştir.

1996 yılında Kubbealtı Vakfı tarafından medresenin ısıtma sisteminin doğalgaza dönüştürülmesi talep edilmiştir. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü ise masrafların

Kubbealtı Vakfı tarafından karşılanması ve doğalgaz projesinin Vakıflar Bölge yetkili mimarının onayı alınması şartıyla kabul etmiştir.

1997 yılında İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkililerince yapılan tespit, medresenin boya ve badana işlerinin yapılmasının ve kurşun kaplamanın yenilenmesinin gerektiği rapor edilmiştir. Bunu takip eden 1998 yılında yine yetkililer tarafından yapılan incelemede, üst örtü malzemesi olan kurşun kaplamanın gözden geçirilmesi gerektiği rapor edilmiştir. Aynı yıl Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin müze olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda bir inceleme yapılmıştır. Medrese odalarının küçük olması nedeniyle müze olarak kullanılamayacağına karar verilmiştir.

1999 yılında İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü görevlilerinin yapmış oldukları tespitlerde, üst örtü malzemesi olan kurşun kaplamanın gözden geçirilmesi gerektiği, kubbe içlerinde rutubet izlerine rastlandığı, rutubet görülen yerlerde boya ve badana işlerinin yapılması gerektiğini rapor etmişlerdir. Bu yapılan tespitlerde bahsi geçen onarımların tamamlanmaması durumunda binayı Kubbealtı Vakfının tahsisinden alacaklarını bildirmişlerdir.

1999 Marmara depreminden sonra medresenin batı ucundaki hücrenin kubbesinden büyük bir sıva parçası dökülmüş, kemer ve pandantiflerinde çatlaklar gözlenmiştir. Türbenin cephelerinde yer alan dandanlardan bazıları düşmüştür.

Tez çalışmaları devam ederken, hasarlı durumda olan türbe Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün denetiminde Mart- Haziran 2001 tarihleri arasında restore edilmiştir. 1999 Marmara depreminde hasar gören hücrenin kubbesinde, kemerinde ve pandantiflerinde yer alan çatlaklar onarılmamış ve kubbe sıvanmamıştır. Bunun yanı sıra medrese revaklarına, mutfığın yer aldığı C.07 hücrene ve arka bahçeye karo mozaik döşenmiştir. Döşenen mozaikler özgün döşemenin üzerine yapıştırılmıştır.

5. YAPININ PROGRAMI VE PLAN ÖZELLİKLERİ

Köprülü Mehmet Paşa Medresesi uzun aksı güneybatı doğrultusunda olan dikdörtgen planlı bir avlu etrafında şekillenen revaklar, hücreler, türbe, derslane-mescid, çeşme ve dükkanlardan oluşmaktadır. Peykhane Sokak üzerinde dört adet dükkan bulunmaktadır.(Bkz. RLV_01) Peykhane Sokağı üzerinde yer alan kapıdan medresenin avlusuna girilir. Avlunun batı ve güney yönleri “L” şeklindeki revaklar ve onların ardında yer alan hücre dizisiyle çevrilidir. Avlunun kuzeydoğu köşesinde, hücrelerden ayrı olarak sekizgen planlı bir derslane-mescid yer almaktadır. Türbe ise Divanyolu Caddesi üzerinde derslane-mescid ile hücre dizisinin arasındadır. Avlunun ortasında özgün niteliğini kaybetmiş bir şadırvan bulunmaktadır. (foto.006) Hücre dizisinin güneybatı köşesinde basık kemerli bir kapıdan arkada yer alan küçük bahçeye geçilir. Burada helalar yer almaktadır. Dört adet dükkan Peykhane Sokak üzerinden kullanılmaktadır (Çobanoğlu, 1993, [1]).

Yöntem:

Çizimler, anlatımlar ve fotoğraflar arasındaki ilişkilerin kolay anlaşılabilirliği hedeflenerek bir kodlama sistemi geliştirilmiştir. Sistem oluşturulurken girişten başlanarak medrese programında yer alan kütleler önem sıralarına göre sıralanmış; derslane-mescid A, türbe B, hücre dizisi C ve dükkanlar D olarak kodlanmıştır. Bu kütleler içinde yer alan mekanlar ve mekanlara ait kapı, pencere, niş, ocak ve bacalar da kütle isimlerine bağlı olarak kodlanmıştır. İç mekan anlatımlarında; avlu kotu 0.00 olarak alınmıştır. Her mekan kapıdan girildikten sonra saat yönünde dönülerek tanımlanmıştır.

5.1. Giriş ve Avlu

Medreseye, Peykhane sokak üzerinde yer alan üstte sivri kemerli olarak düzenlenen, altta basık kemerli bir açıklığa sahip olan ana giriş kapısından girilmektedir (K.01). Kapı; 167 cm genişliğinde, 268 cm yüksekliğinde ve 154 cm derinliğindedir.

Üzerinde kurşun örtülü geniş bir saçak bulunmaktadır. (foto.004) Özgün olan kapının ahşap iki kanadı vardır. Kapıdan derslane-mescid, türbe ve medresenin sınırladığı dikdörtgen planlı avluya geçilir. Avludan hürelere ve derslane-mescide girilebilmektedir. Avlu özgün zemin kaplamasını yitirmiştir; günümüzde fugalı şapla kaplıdır. (foto.005) Avlunun ortasında yer alan dikdörtgen planlı şadırvan özgün niteliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. (foto.006) 1986 yılında kullanıma kapatılan şadırvan, günümüzde dört yüzeyine eklenen musluklarla, mescide ibadet için gelenlerin abdest alması için kullanıma açılmıştır.

5.2. Derslane Mescid (A Kütleli) (Bkz. RLV_01, RLV_03, RLV_04, RLV_05, RLV_09-14, foto.008-040, Şekil.11-13, Şekil.17-22)

Külliyenin kuzeydoğu köşesinde yer alan derslane-mescid günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Sekizgen planlı olan derslane-mescid'in iç kenar uzunluğu 410-465 cm dir. 115-128 cm kalınlıkta olan duvarların üzerine oturan bir kubbeye örtülüdür. (foto.008-009) Kubbe yüksekliği içte 1165 cm dışta 1270 cm dir. Kubbe sağırır; kasnakta pencere yer almamaktadır. Yapı düzgün kesme küfeki taşından yapılmıştır. Yapıda duvarların birleşimleri küfeki taşından dairesel planlı elemanlarla tanımlanmıştır.

Derslane-mescid'in Divanyolu Caddesi'ne ve medrese avlusuna açılan karşılıklı iki kapısı bulunmaktadır. Divanyolu Caddesi üzerindeki girişinin önündeki ahşap saçak, 19. yüzyılda Sultan Abdülaziz döneminde Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında kaldırılmıştır (Çobanoğlu 1993, [1]).

Derslane-mescid'in Divanyolu Caddesi üzerindeki kapısının genişliği 160 cm, yüksekliği 206 cm dir. (foto.011-012) Kapının her iki yanında mermer sütunlar yer almaktadır. Sütun başlıkları mukarnaslı olan sütunlar birbirlerine bir kaş kemerle bağlanmıştır. Sütun başlıklarının arasında mermer “ Kalalahü tebareke ve tali hafizu ala salate vesselatil vusti kumullahu kanitin ” yazılı bir kitabe yer almaktadır.

Derslane-mescid'in avluya açılan kapısı cadde üzerindeki kıyasla daha sadedir. (foto.016) Bu kapının üzerinde yekpare taştan yapılmış basık bir kemer yer almaktadır. Kemerin üzerinde “ İnnema ya'mir mescidallahü men amenebillah velyevmil ahir ” yazılı bir kitabe bulunmaktadır. (foto.017)

Dershane-mescid’de iki katlı pencere sistemi kullanılmıştır. Cephelerde altta yer alan dikdörtgen biçimindeki pencereler 98-110 cm genişliğinde, 185 cm yüksekliğinde ve 83-88 cm duvar kalınlığı içinde yer almaktadır. (foto.010-015) Pencerelerin üzerinde yuvarlak boşaltma kemerleri bulunmaktadır. Pencereler demir parmaklıklıdır.

Cephelerde üstte yer alan pencereler dıştan sivri, içten ise yuvarlak kemerlidir. Dışta yer alan sivri kemerlerin içi alçı şebekelidir. (foto.013-014)

Dershane-mescid’in Peykhane Sokağına bakan kuzeybatı cephesinde bir çeşme yer almaktadır. (foto.036) Çeşme, cephede üst pencerelerin alt hizasına kadar yükselmektedir. Çeşmenin teknesi kaldırım hizasında çukurda kalmıştır. (foto.038) Köprülü Mehmet Paşa’nın ruhu için yaptırılan çeşme (Egemen, 1993) (foto.037), kesme küfeki taşından sivri kemerli ve çatısızdır. (foto.039-040) Çeşmenin kitabesinde “ Sahi-bül-hayrat sadrı esbak Merhum Köprülü Mehmed Paşa ” 1072 (1661 M) yazılıdır.

Dershane-mescid’in batı duvarı D.01 mekanına komşudur ve sağırdır. Dershane-mescid’in Divanyolu Caddesi üzerindeki girişinin kuzeyinde, mihrabın karşısında, yapıya sonradan ilave edilmiş olan ahşap strüktürlü kadınlar mahfili bulunmaktadır. (foto.022-025-026) Mahfile mescidin kuzeybatı duvarına bitişik ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. (foto.020-021) Kadınlar mahfilinden kuzeybatı duvarına bitişik bir başka ahşap merdivenle A.K05 kapısına ulaşılmaktadır. Bu kapıdan 19. yüzyılda yapılmış olan ahşap minareye geçilmektedir. (foto.018-021) Batı duvarında alt seviyede yer alan nişlere ahşap kapaklar takılmıştır ve dolap olarak kullanılmaktadır. (foto.022) Kadınlar mahfilinin alt kısmı ahşap dikmeler arasına yakın dönemde yerleştirilen alüminyum doğramalarla kapatılıp ayrı bir odaya dönüştürülmüştür. (foto.023-024)

Dershane-mescid’in güneydoğu duvarı hazireye bitişiktir. Bu cephede alt hizada cepheyi ortalayan dikdörtgen bir adet pencere, üst hizada ise iki adet sivri kemerli pencere yer almaktadır. (foto.014)

Dershane-mescid’in güney cephesinde iki pencere arasında 19. yüzyılda yapılan mermer mihrap yer almaktadır. (foto.030) Mihrabın yanlarında iki adet iyon başlıklı sütun bulunmaktadır. Sütun başlıklarının üst kısmı iri abaküs yapraklarıyla bezenmiştir. (foto.031) Mihrabın iki tarafında ve ortasında yukarıdan aşağıya doğru burma şeritler uzanmaktadır.

Mescidin ahşap minberi 19. yüzyılda eklenmiştir ve sade bir işçiliğe sahiptir. (foto.033-034) Dershane-mescid'in içinde yer alan kalem işleri, tarihi bilinmeyen bir restorasyon sırasında yenilenmiştir.

5.3. Türbe (B Kütlesi) (Bkz. RLV_01, RLV_04, RLV_05, RLV_09, RLV_10, RLV_12, foto.041-067, Şekil.11-13, Şekil.17, Şekil.19-20)

Medrese ile dershane-mescid arasında yer alan türbe sekizgen planlıdır. Sekizgen kenar uzunlukları değişken olmakla birlikte yaklaşık 250 cm dir. İlk yapıldığı zaman Divanyolu caddesinin üzerinde olduğu tahmin edilen türbe (Bkz. RTT_01), 19. yüzyılda caddenin genişletilmesi sırasında güneye, avluya doğru geri çekilmiştir (Çobanoğlu, 1993, [1]). Günümüzde ilk yapının ne şekilde olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. (foto.041-042)

Türbenin sekizgen planının köşeleri mermer sütunlarla belirtilmiştir. (foto.043) Sütunların arasında geometrik bezemeli demir sebekeler bulunmaktadır. (foto.045) Mukarnaslı sütun başlıkları mermerdendir. (foto.044) Sütun başlıklarının hizasında mermer lentolar bulunmaktadır. (foto.053) Lentoların altı tanesinin üzerinde, birer kartuş şeklinde düzenlenen ve ta'lik hatlı kitabeler yer almaktadır (Çobanoğlu, 1993, [1]). (foto.053-057) Sütunlar birbirlerine at nalı kemerlerle bağlanmıştır. (foto.046-047) Kemer aynalarında bitkisel motifli demir şebekeler yer almaktadır. (foto.048-051) Kemerlerin üzerinde bir korniş ve palmet frizi bulunmaktadır. (foto.058) Açık türbenin üstü demir çubuklarla oluşturulan bir kubbe ile örtülmüştür.

Türbeye avlu tarafından çift kanatlı bir kapıyla girilmektedir. (foto.043-045) Bu kapının her iki yanında yer alan cephelerde de hazireye açılan çift kanatlı kapılar yer almaktadır. (foto.057) Türbenin içinde üç adet mezar bulunmaktadır. Bu mezarların Köprülü Mehmet Paşa (1661), Köprülü Fazıl Ahmet Paşa (1674) ve Mustafa Paşa Validesi Ayşe Hanım'a (1676) ait oldukları bilinmektedir (Çobanoğlu, 1993 [1]).

5.4. Hücre Dizisi (C Kütlesi)

Avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerini çevreleyen ve yedi açıklıktan oluşan revakların arkasında 10 adet hücre bulunmaktadır. "L" plan şemasına sahip olan medresenin kuzeybatı yönündeki kolunda dört, kuzeydoğu yönündeki kolunda ise

altı adet hücre bulunmaktadır. C kütlesi günümüzde Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından kullanılmaktadır. Hücreler ve revak açıklıkları dikdörtgen planlıdır (360 cm x 280 cm). Hücrelerin revaklara bakan duvarlarında birer kapı ve pencere bulunmaktadır. (foto.135-140) Güneybatı ve güneydoğu yönlerinde hücrelerin dışarıya pencereleri bulunmamaktadır. Bu durum bitişik yapıların varlığıyla açıklanabilir. Güney yönündeki revak açıklığından medresenin güneybatı köşesinde yer alan helaların bulunduğu arka bahçeye ulaşılmaktadır.

C.01 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_07, foto.068-072, Şekil.11-13, Şekil.15, Şekil.19)

Medresenin kuzeydoğu kolunun doğu ucunda yer alan ilk hücredir. Divanyolu Caddesine cephesi olan bu hücre 19. yüzyılda Divanyolu caddesi'nin genişletilmesi sırasında kesilerek özgün boyutlarını kaybetmiştir (228 cm x 385 cm). Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın dizgi odası olarak kullanılmaktadır. Mekan kuzey yönü kesilmiş bir kubbeyle örtülüdür.(foto.001) Günümüzde zemin kotundan 299 cm yükseklikten geçen bir asma tavanla mekan bölünmüştür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır.

Hücrenin güneydoğu duvarında mekanın güney köşesinden başlayan, yerden 62 cm yükseklikte, 83 cm genişliğinde, 148 cm yüksekliğinde, 75 cm derinliğinde bir niş (C.N01) bulunmaktadır. (foto.068) Özgün olan niş, yakın dönemde eklenen ahşap bir çerçeve ve iki adet rafla kitaplık olarak kullanılmaktadır.

Hücrenin güneybatı duvarında mekanın batı köşesinden 55 cm uzaklıkta, yerden 63 cm yükseklikte, 50 cm genişliğinde, 49 cm yüksekliğinde ve 25.5 cm derinliğinde bir niş (C.N02) bulunmaktadır. (foto.069)

Hücrenin kuzeybatı duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.14) açılan hücre giriş kapısı (C.K03) yer almaktadır. Kapı 79 cm genişliğinde ve 169 cm yüksekliğindedir. Özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.070)

Hücrenin kuzeydoğu duvarında Divanyolu Caddesi'ne bakan iki adet pencere (C.P01, C.P02) bulunmaktadır. 19. yüzyılda yapılan bu pencelerin arasındaki mesafe 133 cm dir. (foto. Dıştan) C.P01in ölçüleri 93.5 cm x 168.5 cm dir. (foto.071) C.P02 ise 101 cm genişliğinde ve 165.5 cm yüksekliğindedir. (foto.072) Pencere

boşluklarının içerisine ahşap doğramalar eklenmiştir. Pencereleer hücre zemin kotundan 119 cm yüksekten başlamaktadır.

C.02 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_07, foto.073-075, Şekil.11-13, Şekil.15)

Medresenin kuzeydoğu kolunun kuzey ucunda yer alan ikinci hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın kitap deposu olarak kullanılmaktadır. Mekan (366 cm x 387 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşemeden 644 cm yüksekte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Mekanın içerisinde yer alan metal konstrüksiyon kitap rafları kubbe eteğine kadar yükselmektedir ve bu mekanın üçüncü boyutta algılanmasını zorlaştırmaktadır. (foto.073)

Hücrenin güneydoğu duvarında iki adet üzeri yuvarlak kemerli niş (C.N03, C.N04) ve bir ocak (C.O01) yer almaktadır. C.N03 ocağın kuzeydoğusunda ve C.N04 ocağın güneybatısında yer almaktadır. C.N03 68 cm genişliğinde, 159 cm yüksekliğinde ve 61 cm derinliğindedir. C.N04 ise 62 cm genişliğinde, 163 cm yüksekliğinde ve 60 cm derinliğindedir. Nişlerin hücre zemininden yükseklikleri 46 cm dir. Özgün olan nişler, yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitap dolabı olarak kullanılmaktadır. Ocak 62 cm genişliğinde, 158 cm yüksekliğinde ve 95 cm derinliğindedir. (foto.074)

Hücrenin C.03 mekanına komşu olan güneybatı duvarı sağırdır. Hücrenin kuzeybatı duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.14) açılan bir kapı (C.K04) ve bir pencere (C.P03) bulunmaktadır. Genişliği 79 cm, yüksekliği 174 cm olan özgün kapı boşluğu içine 1986 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.075) Pencerenin genişliği 65 cm, yüksekliği 140 cm dir. Hücre zemininden 34 cm yükseklikte yer alan pencerenin içerisinde ahşap çerçevesi bir doğrama bulunmaktadır. Kapı ve pencere küfeki taşından düz sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin C.01 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı sağırdır.

C.03 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV07, foto.076-080, Şekil.11-12, Şekil.15)

Medresenin kuzeydoğu kolunun kuzey ucunda yer alan üçüncü hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın kitap deposu olarak kullanılmaktadır. Mekan (358 cm x 362 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri zemin kotundan 642.5 cm yüksekte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Mekanın içerisinde yer alan metal konstrüksiyon kitap rafları kubbe eteğine kadar yükselmesi mekanın rahatça algılanmasını zorlaştırmaktadır. (foto.078)

Hücrenin güneydoğu duvarında iki adet üzeri yuvarlak kemerli niş (C.N05, C.N06) ve bir ocak (C.O02) bulunmaktadır. C.N05 ocağın kuzeydoğusunda ve C.N06 ocağın güneybatısında yer almaktadır. C.N05 66 cm genişliğinde, 152 cm yüksekliğinde ve 56 cm derinliğindedir. (foto.076) C.N06 63 cm genişliğinde, 150 cm yüksekliğinde ve 68 cm derinliğindedir. Özgün olan nişler, yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitap dolabı olarak kullanılmaktadır. Ocak 58 cm genişliğinde ve 176 cm yüksekliğindedir. Ocak boşluğuna günümüzde bir çelik kasa yerleştirilmiştir. (foto.077)

Hücrenin C.04 mekanına komşu olan güneybatı duvarı ve C.02 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı sağırdır. Hücrenin kuzeybatı duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.14) açılan hücre giriş kapısı (C.K05) ve bir pencere (C.P04) yer almaktadır. 84 cm genişliğe ve 173 cm yüksekliğe sahip olan özgün kapı boşluğu içine 1986 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.079) Pencerenin genişliği 70 cm, yüksekliği 153 cm dir. Hücre zemininden 34 cm yüksekte yer alan pencerenin içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. Kapı ve pencere küfeki taşından sövelerle çevrelenmiştir.

C.04 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_07, RLV_09, foto.081-086, Şekil.11-12, Şekil.15, Şekil.17)

Medresenin kuzeydoğu kolunun kuzey ucunda yer alan dördüncü hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın başkan odası olarak kullanılmaktadır. Mekan (366 cm x 369 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşemeden 645 cm yüksekte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve

boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır.

Hücrenin güneydoğu duvarında iki adet üzeri yuvarlak kemerli niş (C.N07, C.N08) ve bir ocak (C.O03) yer almaktadır. (foto.081) C.N07 ocağın kuzeydoğusunda ve C.N08 ocağın güneybatısındadır. C.N06 63 cm genişliğinde, 153 cm yüksekliğinde ve 65 cm derinliğindedir. C.N08 66 cm genişliğinde, 152 cm yüksekliğinde ve 67 cm derinliğindedir. Hücre zemininden sırasıyla 54 cm ve 56 cm yükseklikte başlayan özgün nişler, yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitap dolabı olarak kullanılmaktadır. (foto.081-082) Ocak 58 cm genişliğinde ve 114 cm yüksekliğindedir. Ocak boşluğu hücre zemin kotundan başlamaktadır. Günümüzde içerisine çelik bir kasa yerleştirilmiştir. (foto.082)

Hücrenin C.05 mekanına komşu olan güneybatı duvarı sağırdır. Hücrenin kuzeybatı duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.13) açılan hücre giriş kapısı (C.K06) ve bir pencere (C.P05) yer almaktadır. Genişliği 79 cm, yüksekliği 173 cm olan özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.084) Pencere 70 cm genişliğinde ve 147.5 cm yüksekliğindedir. Hücre zemininden yüksekliği 30 cm olan pencerenin içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. (foto.083) Kapı ve pencere küfeki taşından sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin C.03 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı sağırdır. (foto.085)

C.05 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_07, RLV_08, foto.087-095, Şekil.11-12, Şekil.15, Şekil.17)

Medresenin kuzeydoğu kolunun kuzey ucunda yer alan beşinci hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın muhasebe odası olarak kullanılmaktadır. Mekan (340 cm x 345 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 667.5 cm yükseklikte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Günümüzde hücreye ahşap konstrüksiyon bir ara kat eklenmiştir (C.05').

Hücrenin güneydoğu duvarında iki adet üzeri yuvarlak kemerli niş (C.N09, C.N10) ve bir ocak (C.O04) bulunmaktadır. C.N09 ocağın kuzeydoğusunda ve C.N10 ocağın güneybatısında yer almaktadır. C.N09 68 cm genişliğinde, 162 cm

yüksekliğinde ve 68 cm derinliğindedir. (foto.087) C.N10 68 cm genişliğinde, 156 yüksekliğinde ve 72 cm derinliğindedir. (foto.088) Özgün olan nişler hücre zemininden 55 cm yükseklikte başlamaktadır ve yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitap dolabı olarak kullanılmaktadır. Ocağın genişliği 55 cm, yüksekliği 175 cm ve derinliği 53 cm dir. Ocak hücre zemin kotundan başlamaktadır. Özgün olan ocak boşluğuna günümüzde çelik bir kasa yerleştirilmiştir. Kasanın üzerinde kalan boşluk ise niş olarak kullanılmaktadır. (foto.087)

Hücrenin C.06 mekanına komşu olan güneybatı duvarında C.05' mekanına çıkan 12 basamaklı ahşap bir merdiven yaslanmaktadır. (foto.088) C.05' mekanı (340 cm x 345 cm) boyutlarındadır. 109 cm x 390 cm boyutlarında üç adet ahşap girişin kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, hücre zemininden 217 cm yükseklikte yerleştirilmesiyle elde edilmiş olan ara kat, 10 cm genişliğinde ve 150 cm uzunluğunda ahşap döşeme tahtalarıyla kaplanmıştır. Mekan depo olarak kullanılmaktadır. (foto.093-095)

Hücrenin kuzeydoğu duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.13) açılan hücre giriş kapısı (C.K07) ve bir pencere (C.P06) yer almaktadır. 82 cm genişliğinde ve 173 cm yüksekliğinde olan özgün kapı boşluğu içine 1986 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.090) Pencerenin genişliği 68 cm, yüksekliği ise 140 cm dir. Pencere hücre zemin kotundan 25 cm yükseklikten başlamaktadır ve içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. (foto.089) Kapı ve pencere küfeki taşından düz sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin kuzeydoğu duvarında bir adet niş (C.N11) bulunmaktadır. Nişin genişliği 36.5 cm, yüksekliği 55 cm ve derinliği 18 cm dir. (foto.091-092)

C.06 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_06, RLV_07, foto.096-103, Şekil.11-12, Şekil.14-15)

Medresenin kuzeydoğu kolunun güneybatı ucunda yer alan altıncı hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın müstahdem odası olarak kullanılmaktadır. Mekan (340 cm x 355 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 645 cm yüksekte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak

yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Günümüzde hücreye ahşap konstrüksiyon bir ara kat eklenmiştir (C.06').

Hücrenin güneydoğu duvarında iki adet yuvarlak kemerli niş (C.N12, C.N13) ve bir ocak (C.O05) yer almaktadır. C.N12 ocağın doğusunda ve C.N13 ocağın batısında yer almaktadır. C.N12 68 cm derinliğinde, 67 cm genişliğinde ve 166.5 cm yüksekliğindedir. (foto.096) C.N13 66 cm derinliğinde, 68 cm genişliğinde ve 161 cm yüksekliğindedir. (foto.097) özgün olan nişler hücre zemininden sırasıyla 48 cm ve 55 cm yükseklikte başlamaktadır ve yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitap dolabı olarak kullanılmaktadır. Ocağın derinliği 54 cm, genişliği 54 cm, yüksekliği ise 173 cm dir. Ocak boşluğu zemin kotundan başlamaktadır. (foto.096)

Hücrenin C.15 mekanına komşu olan güneybatı duvarı sağırdır. Hücrenin kuzeybatı duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.13) açılan hücre giriş kapısı (C.K07) ve bir pencere (C.P06) yer almaktadır. 82 cm genişliğinde ve 173 cm yüksekliğinde olan özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.099) Pencerenin genişliği 68 cm yüksekliği ise 140 cm dir. Pencere hücre zemin kotundan 25 cm yükseklikten başlamaktadır. Pencerenin içerisinde ahşap çerçevesi bir doğrama bulunmaktadır. (foto.098) Kapı ve pencere küfeki taşından düz sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin kuzeybatı duvarına bitişik, ahşap 10 basamaklı merdivenle çıkılan ara kat (C.06') (340 cm x 355 cm) boyutlarındadır. 5 cm x 10 cm x 341 cm boyutlarında dokuz adet ahşap giriş kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, 45-49 cm aralıklarla yerleştirilmiştir. Üzeri 10 cm genişliğinde ve 100 cm uzunluğunda ahşap döşeme tahtalarıyla kaplanmıştır. Ara kat hücre zemininden 233 cm yükseklikten başlamaktadır. Mekan yatak odası olarak kullanılmaktadır. (foto.100-102) Ara katın havalandırılabilmesi için 20. yüzyılda yapılan restorasyon çalışmaları sırasında batı duvarına hücre zemininden 285 cm yükseklikte, 80 cm genişlikte ve 127 cm yükseklikte bir pencere açılmıştır. (foto.103)

Hücrenin C.05 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı sağırdır.

C.07 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_06, RLV13, foto.104-107, Şekil.11-12, Şekil.14, Şekil.18)

Medresenin kuzeybatı kolunun güneydoğu ucunda yer alan hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın mutfağı olarak kullanılmaktadır. Mekan (366 cm x 396 cm)

boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 667 cm yüksekte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine karo mozaik kaplamışlardır.

Hücrenin güneybatı duvarında iki adet yuvarlak kemerli niş (C.N14, C.N15) ve bir ocak (C.O06) yer almaktadır. (foto.014) C.N14 ocağın güneybatısında ve C.N15 ocağın kuzeybatısında yer almaktadır. C.N14 67 cm genişliğinde ve 140 cm yüksekliğindedir. C.N15 68 cm genişliğinde, 133 cm yüksekliğinde ve 64 cm derinliğindedir. Nişler hücre zemininden sırasıyla 48 cm ve 55 cm yükseklikte başlamaktadır. Ocağın genişliği 62 cm, yüksekliği 171 cm, derinliği ise 60 cm dir. Ocak hücre döşeme kotundan başlamaktadır. (foto.104)

Hücrenin C.08 mekanına komşu olan kuzeybatı duvarı üzerinde mutfak tezgahı ve dolaplar yer almaktadır. (foto.104) Hücrenin kuzeydoğu duvarında güney yönünde uzanan revak'a (C.11) açılan hücre giriş kapısı (C.K09) ve bir pencere (C.P08) bulunmaktadır. 79.5 cm genişliğinde ve 170 cm yüksekliğinde olan özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.106) Pencerenin genişliği 73 cm yüksekliği ise 148 cm dir. Hücre zemin kotundan 25 cm yükseklikten başlayan pencerenin içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. (foto.105) Kapı ve pencere küfeki taşından düz sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin güneydoğu duvarında batı yönünde uzanan revak'a (C.13) sonradan açılan bir kapı (C.K10) bulunmaktadır. (foto.107) Kapının genişliği 80 cm ve yüksekliği 172 cm dir.

C.08 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_06, foto.108-117, Şekil.11-12, Şekil.14)

Medresenin kuzeybatı kolunun güneydoğu ucunda yer alan ikinci hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın kermes odası olarak kullanılmaktadır. Mekan (371 cm x 428 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri zemin kotundan 672 cm yüksekte bir kubbeyle örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Günümüzde hücreye ahşap bir ara kat eklenmiştir (C.08').

Hücrenin güneybatı duvarında iki adet yuvarlak kemerli niş (C.N16, C.N17) ve bir ocak (C.O07) yer almaktadır. C.N16 ocağın güneydoğusunda ve C.N17 ocağın kuzeybatısında yer almaktadır. C.N16 65 cm genişliğinde, 171 cm yüksekliğinde ve 65 cm derinliğindedir . (foto.108) C.N17 64 cm genişliğinde, 172 cm yüksekliğinde ve 63 cm derinliğindedir. Nişler hücre zemininden 50 cm yükseklikte başlamaktadır. Özgün olan nişler, yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla açık dolap olarak kullanılmaktadır. Ocak nişinin genişliği 64 cm, yüksekliği 176 cm, derinliği ise 58 cm dir. Ocak hücre zemin kotundan başlamaktadır. (foto.109)

Hücrenin C.09 mekanına komşu olan kuzeybatı duvarının üzerine C.08' mekanına çıkan 12 basamaklı ahşap merdiven yaslanmaktadır. (foto.110-111) C.08' mekanı (371 cm x 428 cm) boyutlarındadır. 5 cm x 10 cm x 363 cm boyutlarında sekiz adet ahşap kiriş kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 46-64 cm aralıklarla yerleştirilmiştir. Üzeri 10 cm genişliğinde ve 100 cm uzunluğunda ahşap döşeme tahtalarıyla kaplanmıştır. Hücre döşemesinden 288 cm yükseklikten başlayan kat depo olarak kullanılmaktadır. (foto.114-117)

Hücrenin kuzeydoğu duvarında güney yönünde uzanan revak'a (C.11) açılan hücre giriş kapısı (C.K11) ve bir pencere (C.P09) bulunmaktadır. 83.5 cm genişliğinde ve 173.5 cm yüksekliğindeki özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.113) Pencerenin genişliği 77 cm yüksekliği ise 150 cm dir. Hücre zemin kotundan 33 cm yükseklikten başlamakta olan pencerenin içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. (foto.112) Kapı ve pencere küfeki taşından düz sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin güneydoğu duvarında bir niş (C.N18) bulunmaktadır. Nişin genişliği 34 cm, yüksekliği 54 cm ve derinliği 25 cm dir.

C.09 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_06, foto.118-124, Şekil.11-12, Şekil.14)

Medresenin kuzeybatı kolunun batı ucunda yer alan üçüncü hücrelidir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın Ayverdi odası olarak kullanılmaktadır. Mekan (371 cm x 427 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri zemin kotundan 680 cm yüksekte bir kubbeye örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbe üzeri sıvalı ve boyalıdır. Hücrenin özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Günümüzde hücreye ahşap bir ara kat eklenmiştir (C.09').

Güneybatı duvarında iki adet üzeri yuvarlak kemerli niş (C.N19, C.N20) ve bir ocak (C.O08) yer almaktadır. C.N19 ocağın güneydoğusunda ve C.N20 ocağın kuzeybatısında yer almaktadır. C.N19 63.5 cm genişliğinde, 175 cm yüksekliğinde ve 57 cm derinliğindedir. C.N20 69 cm genişliğinde, 164 cm yüksekliğinde ve 66 cm derinliğindedir. Özgün olan nişler hücre zemininden sırasıyla 57 cm ve 59 cm yükseklikte başlamakta ve yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitap dolabı olarak kullanılmaktadır. Ocağın önünde yer alan kütüphane dolayısıyla ocak ölçülememiştir. (foto.118)

Hücrenin kuzey duvarı C.10 mekanına komşudur. Bu duvar üzerine C.09' mekanına çıkan 12 basamaklı ahşap merdiven yaslanmaktadır. (foto.119) C.09' mekanı (371 cm x 427 cm) boyutlarındadır. 5 cm x 10 cm x 359 cm boyutlarında sekiz adet ahşap giriş kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 48-64 cm aralıklarla yerleştirilmiştir. Üzeri 10 cm genişliğinde 3 cm kalınlığında ve 100 cm uzunluğunda ahşap döşeme tahtalarıyla kaplanmıştır. Hücre zemin kotundan 288 cm yükseklikten başlayan kat depo olarak kullanılmaktadır. (foto.122-124)

Hücrenin kuzeydoğu duvarında güney yönünde uzanan revak'a (C.11) açılan hücre giriş kapısı (C.K12) ve bir pencere (C.P10) bulunmaktadır. 83.5 cm genişliğinde ve 173.5 cm yüksekliğinde ola özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. Pencerenin genişliği 73.5 cm yüksekliği ise 146 cm dir. Hücre zemin kotundan 37 cm yükseklikte başlayan pencerenin içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. Kapı ve pencere küfeki taşından sövelerle çevrelenmiştir. (foto.120)

Hücrenin güneydoğu duvarında bir niş (A.N21) bulunmaktadır. Nişin derinliği 18 cm, genişliği 36.5 cm ve yüksekliği 50 cm dir. (foto.121)

C.10 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_06, foto.125-134, Şekil.11-12, Şekil.14, Şekil.20)

Medresenin girişindeki ilk hücredir. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Mekan (384 cm x 423 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri zemin kotundan 684.5 cm yüksekte bir kubbeye örtülüdür. Hücre duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. 1999 Marmara depreminde hasar gören kubbenin kuzey bölümünden büyük bir sıva parçası düşmüştür. (foto.133-134) Buradan kubbenin örgü sistemi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Hücrenin özgün zemin kaplaması

altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Günümüzde hücreye ahşap bir ara kat eklenmiştir (C.10').

Hücrenin güneybatı duvarında iki adet yuvarlak kemerli niş (C.N22, C.N23) ve bir ocak (C.O09) yer almaktadır. C.N22 ocağın güneydoğusunda ve C.N23 ocağın kuzeybatısında yer almaktadır. C.N22 76 cm genişliğinde, 173 cm yüksekliğinde ve 60 cm derinliğindedir. (foto.125) C.N23 67 cm genişliğinde, 176 cm yüksekliğinde ve 53 cm derinliğindedir. (foto.126) Özgün olan nişler hücre zemininden sırasıyla 57 cm ve 59 cm yükseklikte başlamaktadır. Yakın dönemde eklenen ahşap çerçeve ve raflarla kitaplık olarak kullanılmaktadır. Ocağın d genişliği 59 cm, yüksekliği 172 cm ve derinliği 53 cm dir. Ocak hücre zemin kotundan başlamaktadır.

Hücrenin D.04 mekanına komşu olan kuzeybatı duvarı sağırdır. (foto.127) Hücrenin kuzeydoğu duvarında güney yönünde uzanan revak'a (C.11) açılan hücre giriş kapısı (C.K13) ve bir pencere (C.P11) bulunmaktadır. 82.5 cm genişliğinde ve 173 cm yüksekliğindeki özgün kapı boşluğu içine ahşap bir kapı kanadı takılmıştır. (foto.128) Pencerenin genişliği 74 cm yüksekliği ise 148 cm dir. Pencere hücre zemin kotundan 36 cm yükseklikte başlamakta ve içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır. Kapı ve pencere küfeki taşından sövelerle çevrelenmiştir.

Hücrenin güneydoğu duvarında bir niş (C.N24) bulunmaktadır. Nişin genişliği 60 cm, yüksekliği 53 cm ve derinliği 20 cm dir. (foto.129)

Hücrenin kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı duvarına bitişik olarak inşaa edilen ara kat (371 cm x 427 cm) boyutlarındadır. Bugün merdiveni bulunmamaktadır. 5 cm x 10 cm x 279 cm boyutlarında sekiz adet ahşap kiriş kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 48 cm aralıklarla yerleştirilmiştir. Üzeri 10 cm genişliğinde ve 150 cm uzunluğunda ahşap döşeme tahtalarıyla kaplanmıştır. Hücre zemininden 246 cm yükseklikte başlayan kat depo olarak kullanılmaktadır. (foto.131-134)

C.11 Mekanı : (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_08, foto.135-137, Şekil.11-12, Şekil.16-17)

Mekan kuzeybatı yönünde uzanan hücre dizisinin önünde yer alan beş açıklıktan meydana gelen revak kısmıdır. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın ders ve konferans salonu olarak kullanılmaktadır. Mekan (352 cm x 1872 cm) boyutlarındadır. Açıklıklar kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzerleri kubbeye örtülüdür. Kubbelerin yükseklikleri 606-616 cm dir. Avluya bakan kısımda dört adet baklava

başlıklı mermer sütun yer almaktadır. Sütunlar birbirlerine basık yuvarlak kemerlerle bağlanmışlardır. Sütunların arasındaki kemerlerin açıklıkları 390-448 cm dir. Sütun yükseklikleri 243-250 cm dir. Özgün olan kemer ve sütun düzeninin arasına kullanıcılar ahşap doğrama sistemi yerleştirilerek mekanı avluya kapatmışlardır. (foto.007)

Revağın özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Güneybatı duvarı üzerinde hücrelere ait özgün kapı ve pencere düzeni görülmektedir. Pencere ve kapılar genişlikleri 21-24 cm derinlikleri 20-22 cm olan kesme küfeki taşından yapılmış düz sövelerle çevrilidir. Pencereilerin C.11 mekanına bakan kısımlarında özgün demir parmaklıklar bulunmaktadır. Mekanın kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarları ise sıvalı ve beyaz boyalıdır.

C.12 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_04, RLV_09, RLV_13, foto.006, Şekil.11-12, Şekil.17-18)

Mekan avludan ahşap doğramalarla ayrılan ve revak (C.13) kısmına geçişi sağlayan giriş kısmıdır. Mekan (152 cm x 180 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri kurşun kaplama bir saçakla örtülüdür. (foto.006) Medrese kütesine geç dönemde eklenmiştir.

C.13 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_08, foto.138-141, Şekil.11-12, Şekil.16, Şekil.18)

Mekan kuzeydoğu yönünde uzanan hücre dizisinin önünde yer alan dört açıklıktan meydana gelen revak kısmıdır. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın çalışma salonu olarak kullanılmaktadır. Mekan (352 cm x 1872 cm) boyutlarındadır. Açıklıklar kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzerleri kubbeyle örtülüdür. Kubbelerin yükseklikleri 544-587 cm dir. Avluya bakan kısımda iki adet baklava başlıklı mermer sütun yer almaktadır. Sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmışlardır. (foto.138) Sütunların arasındaki kemerlerin açıklıkları 375-381 cm dir. Sütun yükseklikleri 234-252 cm dir. Özgün olan kemer ve sütun düzeninin arasına kullanıcılar ahşap doğrama sistemi yerleştirilerek mekanı avluya kapatmışlardır.

Revağın özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Mekanın güneydoğu duvarı, güney yönünde uzanan hücre dizisiyle ortaktır. Bu duvar üzerinde hücrelere ait özgün kapı ve pencere düzeni

görülmektedir. (foto.140-141) Pencere ve kapılar genişlikleri 21-24 cm derinlikleri 20-22 cm kesme küfeki taşından yapılmış düz sövelerle çevrilidir. Pencereilerin C.13 mekanına bakan kısımlarında özgün demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Mekanın güneybatı duvarı üzerinde arka bahçeye açılan C.K11 kapısı yer almaktadır. (foto.139)

C.14 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_08, foto.141-142, Şekil.11-12, Şekil.16, Şekil.18)

Mekan kuzeydoğu yönünde uzanan hücre dizisinin önünde yer alan bir buçuk açıklıktan meydana gelen revak kısmıdır. Günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın kitap deposu olarak kullanılmaktadır. (foto.142) Mekan (352 cm x 1872 cm) boyutlarındadır. Açıklıklardan bir tanesi kareye yakın dikdörtgen planlı olup üzeri kubbeye örtülüdür. Diğer açıklık ise 19. yüzyılda cadde genişletilmesi sırasında kesilen kubbeye örtülüdür. Kubbeilerin yükseklikleri 572-587 cm dir. Avluya bakan kısımda iki adet baklava başlıklı mermer sütun yer almaktadır. Sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmışlardır. Sütunların arasındaki kemerin açıklığı 381 cm dir. Sütun yükseklikleri 252 cm dir. Özgün olan kemer ve sütun düzeninin arasına kullanıcılar ahşap doğrama sistemi yerleştirerek mekanı avluya kapatmışlardır. Kuzeydoğu yönünde yer alan son sütunla cadde cephesinin arasında taş/tuğla yığma duvar örgüsü gözlenmektedir.

Revağın özgün zemin kaplaması altıgen tuğladır. Ancak yeni kullanıcılar üzerine halı kaplamışlardır. Mekanın güneydoğu duvarı, güney yönünde uzanan hücre dizisiyle ortaktır. (foto.141) Bu duvar üzerinde hürelere ait özgün kapı ve pencere düzeni görülmektedir. Pencere ve kapılar genişlikleri 21-24 cm derinlikleri 20-22 cm olan kesme küfeki taşından yapılmış düz sövelerle çevrilidir. Pencereilerin C.14 mekanına bakan kısımlarında özgün demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Mekan güneybatı yönünde ahşap ve camdan yapılmış bir bölücüyle C.13 mekanından ayrılmıştır. (foto.141)

C.15 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_07, RLV_14, foto.145-149, Şekil.11, Şekil.15-16, Şekil.22)

Mekana medresenin güney ucunda yer alan arka bahçeden ulaşılmaktadır. Günümüzde Kubbealtı Vakfının deposu olarak kullanılmaktadır. Yapıda kullanılan

ısıtma sisteminin kazanı burada yer almaktadır. (foto.145) Mekanın üzeri 250 cm yüksekte B.A. döşemeyle örtülüdür. Mekanın özgün olmayan yer döşemesi ise B.A. şaptır.

Mekanın güneydoğu duvarı doğu köşesinden 157.5 cm güneybatı yönüne kadar özgün taş / tuğla yığma sistemden oluşmaktadır. (foto.149) Mekanın güneybatı duvarının önünde 202 cm genişliğinde 25 cm yüksekliğinde B.A. bir platform yer almaktadır. (foto.146-147)

Mekanın kuzeybatı duvarında arka bahçeye açılan bir kapı (C.K16) ve bir pencere (C.P27) yer almaktadır. 84 cm genişliğinde ve 182 cm yüksekliğindeki kapı boşluğuna demir kapı kanadı bir takılmıştır. (foto.148) Pencere 77 cm genişliğinde 135 cm yüksekliğindedir. Pencerenin içerisinde ahşap çerçeveli bir doğrama bulunmaktadır.

Mekanın C.06 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı özgün taş / tuğla yığma sistemden oluşmaktadır. (foto.149)

C.16 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_14, foto.150-155, Şekil.11-12, Şekil.22)

Mekana medresenin güney ucunda yer alan arka bahçeden ulaşılmaktadır. Günümüzde Kubbealtı Vakfının mutfağı olarak kullanılmaktadır. Mekan (265 cm x 271 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri 232 cm yüksekte B.A. döşemeyle örtülüdür. Mekanın zemini karo mozaik kaplıdır. Medresenin hela kısmının önüne 20. yüzyılda inşa edilen niteliksiz ektir.

Mekanın güneybatı duvarında C.17 ve C.18 mekanlarına açılan iki adet kapı yer almaktadır (C.K18, C.K19). (foto.150-151) Mekanın kuzeybatı duvarında mutfak tezgahı yer almaktadır. Kuzey duvarında zeminden 188 cm yüksekte (40 cm x 40 cm) boyutlarında bir havalandırma penceresi yer almaktadır. (foto.152-153)

Mekanın kuzeydoğu duvarında giriş kapısı yer almaktadır (C.K17). 84 cm genişliğinde ve 183 cm yüksekliğindeki kapı boşluğunun içine ahşap kapı kasası yerleştirilmiştir. (foto.154-155)

Mekanın C.15 mekanına komşu olan güneydoğu duvarı sağırdır.

C.17 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, foto.156, Şekil.11, Şekil.22)

C.16 mekanının güneybatısında yer alan mekana, C.16 mekanından açılan C.K18 kapısıyla ulaşılmaktadır. Mekan (104 cm x 177.5 cm) boyutlarındadır. Mekan döşeme kotundan 203 cm yükseklikte yuvarlak bir tonozla örtülüdür. Duvarları 150 cm seviyesine kadar fayans kaplıdır. Zemin döşemesi ise karo mozaiktir. Mekan medresenin özgün hela kısmıdır. Yeni kullanıcılar mekana günümüzde bir duş teknesi eklenmiştir ve duş olarak kullanılmaktadırlar. (foto.156)

C.18 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, foto.157, Şekil.11, Şekil.22)

C.16 mekanının güneybatısında yer alan mekana, C.16 mekanından açılan C.K19 kapısıyla ulaşılmaktadır. Mekan (98 cm x 185 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 203 cm yüksekte bir yuvarlak tonozla örtülüdür. (foto.157) Duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Mekan medresenin özgün hela kısmıdır. Günümüzde kiler olarak kullanılmaktadır.

C.19 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_08, RLV_14, foto.158, Şekil.11, Şekil.16, Şekil.22)

Mekana hücre dizisinin güney ucunda yer alan arka bahçeden ulaşılmaktadır. Mekan (134 cm x 299 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 216 cm yüksekte bir yuvarlak tonozla örtülüdür. (foto.158) Zemin karo mozaik kaplıdır. Özgün olan hela kısmının önüne lavabonun bulunduğu B.A. bir kısım eklenmiştir. Yeni bölümün tavanı B.A. döşemedir. Bölümler arasında özgün olmayan ahşap kasalı C.K21 kapısı yer almaktadır. Mekanın duvarları döşeme kotundan 150 cm seviyesine kadar fayans kaplıdır. Mekan günümüzde de hela olarak kullanılmaktadır.

C.20 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_14, foto.159-160, Şekil.11, Şekil.16, Şekil.22)

Mekana hücre dizisinin güney ucunda yer alan arka bahçeden ulaşılmaktadır. Mekan (143.5 cm x 297 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 218 cm yüksekte bir yuvarlak tonozla örtülüdür. (foto.160) Zemin karo mozaik kaplıdır. (foto.159) Özgün olan hela kısmının önüne lavabonun bulunduğu B.A. bir kısım eklenmiştir. Yeni bölümün tavanı B.A. döşemedir. Bölümler arasında özgün olmayan ahşap kasalı C.K23 kapısı yer almaktadır. Mekanın duvarları döşeme kotundan 150

cm seviyesine kadar fayans kaplıdır. Mekana bir adet lavabo ve bir hela taşı eklenmiştir. Mekan günümüzde de hela olarak kullanılmaktadır.

C.21 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_07, RLV_14, foto.161-164, Şekil.12, Şekil.15-16, Şekil.22)

Mekana hücre dizisinin güney ucunda yer alan arka bahçeden 12 basamaklı B.A. merdivenle ulaşılmaktadır. Mekan (388 cm x 677.5 cm) boyutlarındadır. Mekanın üzeri döşeme kotundan 215 cm yüksekte ahşap çatı konstrüksiyonu üzeri oluklu levha kaplıdır. (foto.163) Mekanın duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. Mekanın zemini B.A. şap kaplıdır. Mekan günümüzde Kubbealtı Vakfı'nın kitap deposu olarak kullanılmaktadır. (foto.161) Mekan içerisinde yer alan ve tavan seviyesine kadar ulaşan ahşap kitap rafları (foto.162) mekanın rahatça algılanmasını engellemektedir. (foto.161-164)

5.5. Dükkanlar (D Kütlesi) (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_04, RLV_05, RLV_06, RLV_08, RLV_12-13, foto.165-198, Şekil.11-13, Şekil.16, Şekil.18, Şekil.21)

Köprülü Mehmet Paşa Külliye'sinin Peykhane Sokak cephesinde dört adet dükkan yer almaktadır. Külliye'nin üç dükkanı medresenin kuzeybatı duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Dershane-mescid ile medresenin avlu kapısının arasında diğerlerine kıyasla daha küçük boyutlara sahip bir dükkan daha yer almaktadır.

D.01 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_05, RLV_13, foto.165-168, Şekil.11, Şekil.13, Şekil.18)

Mekan dershane-mescid kütlesi ile medresenin avlu kapısı arasında yer almaktadır. Günümüzde çiçekçi olarak kullanılmaktadır. (foto.165) Mekan (271 cm x 392 cm) boyutlarındadır. Mekana döşeme kotundan 236 cm yükseklikte metal konstrüksiyon bir ara kat (D.01') eklenmiştir. Bu kata mekanın güney duvarında yer alan gemici merdiveniyle ulaşılmaktadır. (foto.167) Ara katın üzeri 181 cm yükseklikte bir çapraz tonozla örtülüdür. (foto.168) D.01' mekanı depo olarak kullanılmaktadır.

Mekanın dershane-mescid'e komşu olan güney duvarı üzerinde D.01' mekanına çıkan gemici merdiveni yer almaktadır. Duvar 15 cm x 15 cm boyutlarında fayans kaplıdır ve sağırdır. (foto.167)

Mekanın medreseye ait avlu kapısına komşu olan güneybatı duvarı ara kat seviyesine kadar 15 cm x x 15 cm boyutlarında fayansla kaplanmıştır ve sağırdır.

Mekanın Peykhane Sokağa bakan kuzeybatı duvarı camekandır. (foto.165) Camekanın kuzeydoğu köşesinde yer alan D.K01 kapısının genişliği 90 cm yüksekliği ise 190 cm dir. Mekanın derslane-mescid'e komşu olan kuzeydoğu ve doğu duvarları ara kat seviyesine kadar ayna kaplıdır ve sağırdır.

D.02 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_05, RLV_08, RLV_12, RLV_13, foto.169-178, Şekil.11-13, Şekil.18, Şekil.21)

Mekan medrese avlu kapısının güneybatısında ve Peykhane Sokak üzerinde yer almaktadır. Günümüzde çiçekçi olarak kullanılmaktadır. Mekan iki bölümden oluşmaktadır. D.02 mekanı (310 cm x 457 cm) boyutlarındadır. Mekanın güneydoğusunda yer alan ve üç basamaklı B.A. merdivenle ulaşılan D.02' mekanı ise (470 cm x 496 cm) boyutlarındadır. Mekanların duvarları sıvalı ve beyaz boyalıdır. D.02 mekanı zeminden 611 cm yükseklikte tuğla örgü çapraz bir tonozla örtülüdür. (foto.173-174) D.02' mekanı ise zeminden 545 cm kotunda tuğla örgü bir kubbeyle örtülüdür. (foto.177-178)

D.02 mekanının D.02' mekanına komşu olan güneydoğu duvarında B.A. üç basamaklı bir merdiven yer almaktadır. Merdivenin yer aldığı geçitin üzeri yuvarlak kemerlidir. (foto.169-170)

Mekanın D.03 mekanına komşu olan güneybatı duvarının bütün yüzeyi ayna kaplıdır ve duvar sağırdır. Peykhane Sokağa bakan kuzeybatı duvarı camekandır. (foto.172) Camekanın kuzeydoğu köşesinde yer alan D.K02 kapısının genişliği 85 cm ve yüksekliği 190 cm dir.

Mekanın medrese avlu giriş kapısına komşu olan kuzeydoğu duvarı sağırdır. (foto.169) D.02' mekanının C.11 mekanına komşu olan güneydoğu ve D.05 mekanına komşu olan güneybatı duvarları tuğla örgü kubbe seviyesine kadar sıvalı ve beyaz boyalıdır. (foto.174-175)

Mekanın D.02 mekanına komşu olan kuzeybatı duvarı üzerinde çalışma tezgahı ve ahşap raflar yer almaktadır. (foto.176)

D.03 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_05, RLV_13, foto.179-183, Şekil.11-13, Şekil.18)

Mekan Peykhane Sokak üzerinde D.02 ve D.04 mekanlarının arasında yer almaktadır. Günümüzde kebabçı olarak kullanılmaktadır. Mekan (349 cm x 487 cm) boyutlarındadır. Mekana metal konstrüksiyon ara kat (D.03') eklenmiştir. D.03' mekanı (286 cm x 419 cm) boyutlarındadır. Zemin kotundan 223 cm yüksekte bulunan ara kata, mekanın doğu köşesinde yer alan 12 basamaklı döner bir metal merdivenle ulaşılmaktadır. (foto.179) D.03' mekanının üzeri ara kat döşemesinden 377 cm yüksekte tonozla örtülüdür.

Mekanın D.02 ve D.04 mekanlarına komşu olan güneydoğu duvarı ile D.04 mekanına komşu olan güneybatı duvarı 15 x 15 cm boyutlarında fayanslarla kaplı ve sağırdır. (foto.180-181) Peykhane Sokağa bakan kuzeybatı duvarı camekandır. Camekanın önünde davlumbazlı bir ocak yer almaktadır. (foto.182) Camekanın kuzeydoğu köşesinde yer alan D.K03 kapısının genişliği 85 cm ve yüksekliği 190 cm dir.

Mekanın D.02 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı, iç hacmin genişletilmesi amacıyla inceltiştir. (foto.183) 15 x 15 cm boyutlarında fayanslara kaplı olan duvar sağırdır.

D.04 Mekanı: (Bkz. RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV_05, RLV_06, RLV_12, RLV_13, foto.184-198, Şekil.11-13, Şekil.18, Şekil.21)

Mekan Peykhane Sokak üzerindeki dükkan dizisinin güneybatı ucundaki son dükkandır. Günümüzde halıcı olarak kullanılmaktadır. Mekan (264 cm x 490 cm) boyutlarındadır. Duvarları 120 cm seviyesine kadar 20 cm x 20 cm boyutlarında fayansla kaplıdır. 120 cm seviyesinden sonra ise duvarlar sıvalı ve beyaz boyalıdır. Mekan zeminden 247 cm yüksekte yer alan 20 cm kalınlığındaki B.A. döşemeyle ikiye bölünmüştür. Üzeri zemin kotundan 580 cm yüksekte bulunan bir kubbeyle örtülüdür. Kubbenin üzeri sıvalı ve sarı boyalıdır. Kubbenin tepesinde üzeri camla örtülü bir havalandırma deliği bulunmaktadır. (foto. 198)

Peykhane Sokağına bakan kuzeybatı duvarı camekanlıdır. Camekanın kuzeydoğu köşesinde yer alan D.K04 kapısının genişliği 86 cm ve yüksekliği 190 cm dir. (foto.186)

Mekanın D.03 mekanına komşu olan kuzeydoğu duvarı üzerinde D.N01 ve D.N02 nişleri bulunmaktadır. Mekanın kuzey köşesinden 145 cm uzakta yer alan D.N01 nişinin genişliği 74 cm, yüksekliği 148 cm ve derinliği 34 cm dir. D.N01 ve D.N02 nişlerinin arasındaki mesafe 20 cm dir. Nişlerin duvar yüzeyindeki yerleri ve boyutları incelendiğinde mekana geç dönemde eklendikleri düşünülmektedir.

D.04 mekanının güneydoğu duvarında yer alan üç basamaklı B.A. merdivenle, 52 cm yüksekte yer alan D.05 mekanına geçilmektedir. (foto.184) Mekan (300 cm x 488 cm) boyutlarındadır. Zemin kotundan 238 cm yüksekte metal ve ahşap konstrüksiyonlu bir ara kat (D.05') yer almaktadır. D.05' mekanına 11 basamaklı metal merdivenle çıkılmaktadır. (foto.190-191) Bu merdivenin yaslandığı güneybatı duvarı sağırdır. (foto.185) D.05' mekanın üzeri ara kat döşemesinden 343 cm yüksekte yer alan kubbeyle örtülüdür.

D.05 mekanının C.10 mekanına komşu olan güneydoğu duvarı ile güneybatı duvarı sağırdır. (foto.187-188) Mekanın batı köşesinde D.04' mekanına çıkan 11 basamaklı B.A. merdiven yer almaktadır. (foto.189)

D.N03 nişinin yer aldığı kuzeydoğu duvarı D.02' mekanına komşudur. Nişin genişliği 74 cm, yüksekliği 140 cm ve derinliği 40 cm dir.

6. STRÜKTÜR

Külliyenin kargir strüktürlü yapılarında düşey taşıyıcılar duvarlar, revaklarda ve türbede ise sütunlardır. Düşey taşıyıcılar kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Kubbeyle örtülen hücrelerde, kubbelerden gelen yükler pandantifler aracılığıyla duvarlara ve buradan da zemin aktarılmaktadır. Revaklarda ise kubbelerden gelen yükler pandantiflerle kemerlere, kemerlerden de sütunların aracılığıyla zemine aktarılmıştır. Yan yana gelen sütunların ve sütunlarla beden duvarları arasında demir gergiler yer almaktadır. Sekizgen planlı dersane-mescid’de kubbeden gelen yükler sekizgen kasnaktan duvarlara, buradan da zemine aktarılmaktadır. Dükkanlarda tonozlardan ve kubbelerden gelen yükler duvarlara iletilmekte buradan da zemine aktarılmaktadır.

Medrese hücrelerinin içine eklenen ahşap ara katların taşıyıcı ahşap kirişleri duvarların içine oturtulmaktadır.

Revaklarda yukarı doğru incelen mermer sütunlar düşey taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Sütunların aks aralığı 430-501 cm, çapları 40.5-42 cm ve yükseklikleri 234-252 cm dir. Sütunların üzerinde 35-48 cm yüksekliğinde baklavalı sütun başlıkları bulunmaktadır. Kuzeybatı yönüne bakan kısımda sütunlar ve beden duvarları birbirlerine karın genişliği 53-55.5 cm, alın genişliği 45-46 cm ve yükseklikleri 169-171 cm olan çift merkezli sivri kemerlerle bağlanmışlardır. Kuzeydoğu yönüne bakan kısımda sütunlar ve beden duvarları birbirlerine karın genişliği 51-57 cm, alın genişliği 37-39 cm ve yükseklikleri 152-168 cm olan yuvarlak kemerlerle bağlanmışlardır. Bütün kemerler sütun başlığının üst hizasından kemer üzengilerine mesnetlemiştir. 5x10 cm kesitli demir gergilerle birbirlerine bağlanmışlardır. Kubbelere geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır. Revak kubbeleri, kemerlerin 31-35 cm üstünden başlamaktadır. (foto. 137-138) Kuzeybatı yönüne bakan revak kubbelerinin çapları 329-337 cm, kuzeydoğuya bakanları ise 331-337 cm dir.

Medrese hücreleri, 83-88 cm kalınlıkta iç ve 97-105 cm kalınlıkta dış beden duvarları ile bunları birleştiren 80-89 cm kalınlıkta ara duvarlardan oluşmaktadır. Kareye yakın planlı olan hücrelerin üzerleri kubbelerle örtülüdür. Beden ve ara duvarların bünyesinde kemerler bulunmaktadır. Kemerler ve kubbeler arasında geçiş ögesi olarak pandantifler kullanılmıştır. Kuzeybatı yönüne bakan hücrelerin kubbe çapları 293-327 cm dir. Kuzeydoğuya bakan hücrelerin kubbe çapları ise 305-330 cm dir.

Dükkanlarda 71-76 cm kalınlıkta iç ve ara, 74-136 cm kalınlıkta arka ve beden duvarları düşey taşıyıcı olarak kullanılmıştır. Dershane-mescid ile medrese avlu kapısının arasında kalan dükkan üçgen, diğerleri ise kareye yakın dörtgen planlıdır. Dükkanların üzeri çapraz tonoz ve kubbelerle örtülüdür. Dükkanlardan D.01, D.03, D.04 ve D.05 mekanlarına ara kat eklenmiştir. Ara kat taşıyıcıları duvarlara oturtulmuştur.

Dershane-mescid'de ana taşıyıcılar sekizgen planlı 115-128 cm kalınlığındaki kagir duvarlardır. Mekanın örtüsü kubbedir. Kubbe sekizgen planlı bir kasnağa oturmaktadır. Kubbenin çapı 1090 cm dir. Dershane-mescid içinde yer alan kadınlar mahfili, 16x16x323 cm boyutlarındaki ahşap dikmelerle düşey olarak taşınmaktadır. Döşeme kotundan 340 cm yüksekte yer alan ahşap döşemenin taşıyıcıları bir yönde ahşap dikmelere oturmakta, diğer yönde ise batı duvarının içine girmektedir.

Türbe sekizgen planlıdır. Düşey taşıyıcıları sekiz köşede yer alan mermer sütunlardır. Sütunların aks aralığı 186-218 cm, çapları 37.5 cm ve yükseklikleri 247 cm dir. Sütunların üzerinde 57-60 cm yüksekliğinde mukarnaslı sütun başlıkları bulunmaktadır. Sütunlar birbirlerine karın genişliği 25-27 cm, alın genişliği 22-24 (foto 43, 44, 46, 48-50,52-54, 59) cm ve yükseklikleri 119-121 cm olan at nalı kemerlerle bağlanmışlardır. Küfeki taşından oluşan kemerlerin tepe noktası nivo ile atılan sıfır çizgisinden 396 cm yüksektedir. Demir çubuklardan oluşan bir kubbeyle örtülü olan türbe kornişten 10 cm geride, 167 cm yüksekte yer almaktadır.

7. YAPIM TEKNİĞİ VE MALZEME (Bkz. Malzeme Analizi, Şekil.23-35)

Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nde kullanılan başlıca malzeme organik tortul bir kütle olan kireç taşıdır. Döneminde Bakırköy civarındaki ocaklardan çıkarılan bu kireç taşı türüne "Küfeki Taşı" denilmektedir. Kalsiyum karbonat (CaCO_3) bileşimli olan bu taş gözenekli bir yapıya sahiptir. Küfeki taşı külliye yapıları içinde medresenin kuzeydoğuya bakan revak kısmında, Peykhane Sokak cephesinde, sövelerde, derslane-mescid'de, bacalarda, türbenin cephelerinde ve kornişinde kullanılmıştır.

Külliyyede kullanılan bir başka taş türü bej-sarı renkli olan volkanik tüftür. Bu taşlar volkanlardan çıkan kil-kum büyüklüğündeki maddelerin sularda ya da karalarda birikmesi sonucu oluşmaktadır. Tüfler çeşitli renklerde bulunmakta ve içlerinde fosil bulundurmaktadır. Tuf taşı medresenin kuzeybatıya bakan revak cephesinde ve türbenin cephelerinde kullanılmıştır.

Ülkemizde uzun yıllardır kullanılan mermer türü Marmara Adası'ndan çıkarılan gri-beyaz-mavi renkli ve iri kristalli Marmara Adası mermerleridir. Mermerler kalsit kristallerden yapılmış ve bu kristaller birbirlerine iyice kenetlenmiştir. Mermerler, homojen bir yapı göstermeleri, sert olmaları, kolayca işlenebilmeleri, içlerinde boşluk bulundurmamaları, değişik renk ve desenlerde bulunabilmeleri özellikleriyle her zaman ideal yapı malzemeleri olmuşlardır. Külliye içinde revak sütunları, sütun başlıkları, alemler, derslane-mescidin kapı ve pencere sövelerinde, türbe cephelerinde yer alan yazıtlar, şadırvan ve çeşmede mermer kullanılmıştır.

Külliyyede kullanılan diğer bir yapı malzemesi tuğladır. Tuğla boyutları çeşitlilik göstermektedir. Ölçülebilen yerlerde 3x16 cm, 3x20 cm, 2x17 cm ve 2x 21 cm boyutlarında tuğlalar tespit edilmiştir. Duvarlarda, strüktürel ve hafifletme kemerlerinde, geçiş ögelerinde, kubbelerde, tonozlarda, kirpi saçaklarda ve zemin kaplamalarında tuğla kullanılmıştır.

Külliyenin yapımında kullanılan metallere demir, kemerler arasında 5x10 cm kesitli gergi elemanı olarak, pencere parmaklıklarında, türbenin bezemelerinde ve kapılarında kullanılmıştır.

Kurşun çatı kaplama malzemesi olarak medrese, dersane-mescid ve dükkanlarda kullanılmıştır. Türbede taşlar arasında bağlantı sağlayan kenetler de kurşundur.

7.1. Döşeme (Bkz. Şekil.24-25, foto.022, 025, 026, 138, 140-142, 147, 148, 150-160, 165-169, 172- 174, 179, 184, 187, 194)

Külliyede günümüze ulaşan tek özgün döşeme kaplaması Dersane-mescid'in (A) ahşap döşemesidir. 19. yüzyılda dersane-mescid'in içine eklenen ahşap konstrüksiyonlu kadınlar mahfili, 2002 yılında iki katlı çelik konstrüksiyon üzeri ahşap kaplanarak yenilenmiştir.

Bir dönem halı kaplanan medrese revaklarının döşemeleri günümüzde karo mozaik kaplıdır. Medrese helalarının (C.18, C.19) ve arka bahçeden ulaşılan mutfağın (C.16) zeminleri karo mozaik kaplanmıştır. Bir hücreyi mutfak (C.07) olarak kullandıkları için zeminini karo mozaik kaplamışlardır. Diğer hücreler ise günümüzde halen halı kaplıdır. Dersane-mescid'in özgün ahşap döşemesinin üzeri halı kaplanmıştır. Dükkanların (D) özgün döşeme kaplamasını gözlemek bugün mümkün değildir. Yeni kullanıcılar yerleri karo mozaik kaplamışlardır. Dükkanların içine eklenen ara katlardan D.01 ve D.05 mekanlarının döşemeleri ahşap, D.04 mekanının ise karo mozaik kaplamadır.

7.2. Düşey Taşıyıcılar (Bkz. Şekil.24, 25, 27-35, foto.006-010, 013-016, 020, 022, 024, 025, 026, 043-059, 061-066, 132-134)

Medrese hücrelerinden C.10 mekanında, kubbenin bir bölümünden dökülen sıvanın altında yapılan ölçüm ve gözlemlerle; medrese duvarları, kemerleri, geçiş elemanları ve kubbenin yapım tekniği incelenebilmiştir. (foto.132-134)

Hücrelerin ara duvarları taş/tuğla/moloz karışık örgüdür. Kaba yonu küfeki taşı ve tuğladan örülmüş olan duvarlar almaşık niteliği taşıyacak bir taş/tuğla örgü düzeni içermemektedir (Batur, 1970). Örgüde horasan harcı kullanılmıştır. Tuğlaların kalınlıkları 3-4 cm, uzunlukları 20-29 cm dir. (foto. 208) Hücrelerin duvar kalınlıkları 80-90 cm dir.

Revaklarda düşey taşıyıcı olarak yuvarlak planlı mermer sütunlar ve baklavalı mermer sütun başlıkları kullanılmıştır. (foto.006-007)

Dükkanların iç duvar yüzeyleri sıvalı ve yer yer fayans kaplı olduğu için yapım tekniği izlenememektedir. Ancak hücre dizisi ile birlikte inşa edildikleri göz önünde bulundurulduğunda, hücrelerde uygulanan yapım tekniğinin burada da geçerli olduğu söylenebilir.

Dershane-mescid'in sıvalı olan iç duvarlarının yapım tekniği incelenememektedir. (foto.020, 022, 025, 026) Cepheleri yanaşık derzli kesme küfeki taşı kaplamadır. (foto.008-01, 013-016)

Türbenin cepheleri küfeki ve tuf taşlarından yanaşık derzli örülmüştür. (foto.046-059, 061-066) Türbenin düşey taşıyıcıları yuvarlak planlı mermer sütunlardır. Sütunlar küfeki taşından yapılmış kaidelere oturmaktadır. (foto.043-045) Mermer sütun başlıkları mukarnaslıdır.

7.3. Kemerler (Bkz. Şekil.26-35, foto.004-017, 036-040, 046-050, 052-059, 061-066)

Medresenin kuzeybatıya ve kuzeydoğuya bakan revak kısımlarında sütunlar ve beden duvarları arasında yer alan çift merkezli sivri ve yuvarlak kemerler tuğla ile örülmüştür. (foto.006-007) Avluya bakan kuzeybatı cephesinde yer alan çift merkezli sivri kemerler tuf taşından, kuzeydoğuya bakan yuvarlak kemerler ise küfeki taşından örülmüştür. (foto.006-007) Kemerlerin bağladıkları sütun başlıkları arasında demir gergiler kullanılmıştır.

Dershane-mescid'in Divanyolu üzerinde yer alan giriş kapısının üzeri basık kemerlidir. Kapının her iki yanında yer alan mermer sütunlar ve mukarnaslı sütun başlıkları birbirlerine bir kaş kemerle bağlanmıştır. (foto.011-012) Mescidin avluya açılan kapısının üzerinde de basık bir kemer yer almaktadır. (foto.017) Kemerin üzerindeki mermer levhada üzerinde bir kitabe yer almaktadır.

Dershane-mescid'de alt sırada yer alan dikdörtgen biçimli pencerelerin, yuvarlak boşaltma kemerleri kesme küfeki taşından yapılmıştır. Cephelerde üst sırada yer alan pencerelerin sivri kemerleri de kesme küfeki taşındandır. (foto.008-010, 013-016) |Şekil.26, 31|

Türbenin at nalı kemerleri küfeki ve tuf taşlarından karışık örülmüştür. Kemerlerin ortasında demirden yapılmış çiçek motifli bezemeler yer almaktadır. (foto.046-050, 052-059, 061-066) |Şekil.26, 30, 32, 33|

Çeşmenin üzerinde çift merkezli bir sivri kemer yer almaktadır. Kemerin kilit taşı üzerinde bir gülbezek bulunmaktadır. (foto.036-040) |Şekil.26,31|

Medresenin avlu giriş kapısı yuvarlak kemerlidir. Kemer küfeki taşından örülmüştür. Kemerin kilit taşı üzerinde bir gülbezek yer almaktadır. Kapı üzerindeki yuvarlak kemeri çevreleyen çift merkezli bir de sivri kemer bulunmaktadır. (foto.004-005) |Şekil.26|

7.4. Geçiş Elemanları (Bkz. Şekil.26-35, foto.133-134)

Hücre dizisinde yer alan duvarlarla kubbeler arasında geçişi sağlayan kemerler ve pandantifler tuğla ile örülmüştür. Kullanılan tuğlalar 3-4 cm kalınlığında, 20-29 cm uzunluğundadır. Tuğlalar arasında horasan harcı kullanılmıştır. (foto.133-134)

Dershane-mescid'in kubbesi dışta sekizgen kasmağa oturmaktadır. Üzeri sıvalı olduğundan örgü tekniği izlenememiştir.

7.5. Örtü (Bkz. Şekil.23, 26, 28-35, foto.001-003, 018, 0019, 021, 041-043, 133-134, 161, 173, 177, 192, 198)

Medresede hücreler ve revaklar tuğla örgülü kubbelerle örtülüdür. Tuğlaların kalınlıkları 3-4 cm, uzunlukları 20-29 cm dir. Kubbelerin iç yüzeyleri sıvalı ve beyaz boyalıdır. Kubbelerin dış yüzeyleri ise kurşun levha kaplıdır. (foto.133-134)

Hücre dizisine sonradan eklenen C.25 mekanının üzeri ahşap konstrüksiyon üzeri oluklu levha kaplıdır. Helaların üzeri beşik tonoz örtülüdür. Helaların önüne ek olarak yapılan ve lavabonun bulunduğu kısım ile mutfak kısmının üzeri oluklu levha kaplamadır. |Şekil.28, 29, 35 |

Hücrelerin ocakları çatıda bir bacayla dışarıya açılmaktadır. Bacalar kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Tuğladan örülmüş olan bacaların dış yüzeyleri şap kaplıdır. Bacaların dört yüzünde uç kısımları hafifçe yuvarlatılmış duman çıkış delikleri yer almaktadır. |Şekil.23, 27-34|

Dershane-mescid kubbeyle örtülüdür. (foto.018-019) Kubbe üzeri içte sıvalı ve boyalıdır. (foto.021) Dışta ise kurşun levha kaplıdır. Kubbe örgü tekniği izlenememektedir. Dershane-mescid'in alemi mermerdir ve günümüze kadar ulaşmıştır. (foto.019) |Şekil.26, 30, 31|

Türbenin üzeri açıktır. 5x2 cm kalınlık ve genişliğe sahip demir çubuklardan oluşan kafesle kubbe şeklinde örtülmüştür. (foto.041-043) |Şekil.26, 30|

Dükkanlardan D.01 mekanı çapraz tonozla örtülüdür. (foto.161) Tonoz üzeri sıvalı olduğu için örgü tekniği izlenememiştir. D.02 mekanının üzeri tuğla örgü çapraz tonozla örtülüdür. (foto.173) Tuğlalar arasında horasan harcı kullanılmıştır. D.02' mekanının üzeri tuğla örgü bir kubbeyle örtülüdür. (foto.177) Tonoz ve kubbe dışta kurşun levhayla kaplıdır. D.03, D.04' ve D.05' mekanlarının üzerleri kubbeyle örtülüdür. (foto.192, 198) Ancak kubbeler içte sıvalı, dışta ise kurşun levha kaplı olduğu için yapım tekniği gözlenememiştir. |Şekil.26, 27, 31, 34|

7.6. Pencere ve Kapılar (Bkz. Şekil.26-30, foto.002, 004, 005, 008-017, 020-022, 028, 135, 136, 140)

Medresenin basık kemerli avlu giriş kapısı küfeki taşından yapılmıştır. Yuvarlak kemer üzerinde çift merkezli sivri bir kaş kemer bulunmaktadır. (foto.004-005) Kapının iki yöne eğimli çatısı kurşun levhalarla kaplanmıştır. (foto.002) Günümüzde kapı boşluğuna çift kanatlı ve ahşap bir kapı eklenmiştir. |Şekil.26|

Medresenin hücre dizisine ait pencere ve kapılar dikdörtgen biçimlidir. Revaklara bakan cephelerde yer alan kapı ve pencere boşluklarının kenarları küfeki taşından düz sövelerle çevrenmiştir. |Şekil.29| Pencere ve kapı kısımlarında demir parmaklıklar yer almaktadır. |Şekil.29| Hücre içlerinde ise pencere ve kapı kenarları sövesizdir. |Şekil.27, 28| Günümüzde hücrelerin kapı ve pencere boşlukları içine ahşap kasalar yerleştirilmiştir. (foto.135, 136, 140)

Dershane-mescid'de alt sırada yer alan dikdörtgen biçimli pencereler iç ve dış yüzeylerde, profilli mermer sövelerle çerçevesidir. (foto.008-010, 013-016) |Şekil.26, 30, 31, 33| Günümüzde pencere boşluklarına pvc doğramalar eklenmiştir. Dış yüzeyde pencerelerin önünde demir parmaklıklar bulunmaktadır. Üst sırada yer alan pencerelerin dış yüzeylerinde alçı revzenler bulunmaktadır. İç yüzeyde ise pencerelerde ahşap doğramalar bulunmaktadır. (foto.020-022, 028) |Şekil.32, 34, 35|

Dershane-mescid'in Divanyolu üzerindeki giriş kapısının iki yanında yer alan sütunlar birbirlerine kaş kemerle bağlanmıştır. (foto.011-012) |Şekil.26| Günümüzde kapı boşluğunda çift kanatlı demir bir kapı bulunmaktadır. Mescidin avluya açılan kapısının üzerinde basık bir kemer yer almaktadır. |Şekil.30| Kapı mermer profilli sövelerle çerçevelidir. (foto.017) Kapı boşluğuna günümüzde çift kanatlı ahşap bir kapı eklenmiştir.

7.7. Bezeme

Medresenin Divanyolu cephesi 19. yüzyıl anlayışına uygun olarak düzenlenmiştir. Bu cephe pilasterlerle dört açıklığa ayrılmıştır ve mukarnaslı sütun başlıkları birbirlerine at nalı kemerlerle bağlanmıştır. (foto. 43, 44, 46, 48-50, 52-54, 59) Kemerlerin içerisine birer yuvarlak pencere yerleştirilmiştir. Her iki açıklığın üzerinde sivri kemerli birer alınlık yer almaktadır.

Medresenin güneydoğu ve güneybatıya bakan cephelerine ve kuzeydoğuya bakan dükkanlara ait duvarlarının üzeri kirpi saçaklarla bitirilmiştir.

Bezemelere en çok dershane-mescid'in iç duvarlarında rastlanmaktadır. Sıvalı duvarlar üzerinde kalem işleri gözlenmektedir. Kalem işleri sonradan yapılmış olup alt pencerelerin üstlerinde, üst pencerelerin arasında ve kubbede yer almaktadır. Pencerelerin kenarlarındaki kalem işlerinde kırmızı, mavi ve sarı renk kullanılmıştır. Kubbenin tam ortasında bir madalyon yer almaktadır. Madalyonun içerisinde siyah zemin üzerinde bir ayet yazılıdır. Kubbe kasağında kırmızı, mavi ve sarı renkli karanfil ve yıldız motifli çiçekler yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı çeşme kesme taştan yapılmıştır. Çeşmenin kemeri ve üstü çatısızdır. Teknesi çukurda kalmıştır. Kurnasının bulunduğu kısım dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Ayna taşı kaş kemerlidir. Kemerin kilit taşı üzerinde bir rozet bulunmaktadır. Çeşmenin iki yanında burmalı ince sütunlar yer almaktadır. Sütunların altında ve üstünde kum saatleri bulunmaktadır. Çeşmenin üstündeki çift merkezli sivri kemerin ortasında ve köşelerde taş üzerine yapılmış gül bezekler yer almaktadır. Çeşme üzerinde ta'lik yazı ile “ Sahib-ül hayrat sadr-ı esbak merhum Köprülü Mehmet Paşa ” (H.1072 / 1661) yazılmış bir kitabe bulunmaktadır.

Türbenin mermer sütun başlıkları mukarnaslıdır. Sütunlar birbirlerine at nalı kemerlerle bağlanmıştır. Kemerlerin arasında bitkisel motifli demir şebekeler yer

almaktadır. Sütunların arasında yer alan demir şebekeler ise geometric motiflidir. Cephede sütun başlıklarının hizasında mermer lentolar bulunmaktadır. Üçü boş olan lentoların altı tanesi üzerinde, birer kartuş şeklinde düzenlenen ve ta'lik hat ile yazılı bulunan kitabeler yer alır. (foto. 44, 51,53, 55) At nalı kemerlerin üzeri iki-üç sıra taş örgü ve bir kornişle noktalanmıştır.

8. CEPHE ÖZELLİKLERİ

Köprülü Külliyesi Divanyolu Caddesi ve Peykhane Sokak'ın kesiştiği köşede, Çemberlitaş'ın karşısında yer almaktadır. Bu konumu itibariyle caddelere bakan cepheleri kesme taş kaplıdır. Yapının müdahale gören Divanyolu cephesi, 19. yüzyıl üslubuyla dikkat çekmektedir. Külliye'nin yapı adası içerisindeki konumundan dolayı güneybatı ve güneydoğu cepheleri sağırdır. Bu cepheler, külliye'nin caddelere ve avluya bakan diğer cephelerinden farklı olarak taş/tuğla moloz örgülüdür ve üst kotta tuğla kirpi saçak bir kornişle bitirilmiştir.

8.1. Divanyolu Cephesi (Bkz. RLV_05, Şekil.13, Şekil.26, foto. 199)

Divanyolu cephesi; Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nin 19. yüzyılda kesilen hücre ve revağının, haziresinin, türbesinin ve dersane-mescid'in girişinin bulunduğu cephedir.

1871 yılında Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında, Giovanni Battista Barborini'nin hazırladığı çevre düzenleme projesi (Can, 1993) doğrultusunda, kesilen medrese hücrelerine dönemin üslubuna uygun bir cephe giydirilmiştir. Kesilen kubbelerin kuzeyleri kaş kemerlerle kapatılmıştır.(foto. 200) Kubbelerin altında cepheyi boydan boya geçen bir korniş bulunmaktadır. Cephede, tuğladan örülmüş beş adet yarım sütun bulunmaktadır. Sütunların üzerinde mukarnaslı sütun başlıkları yer almaktadır. Sütun başlıkları hizasında yer alan sıvadan yapılmış dekoratif elemanlar (foto. 200), türbenin sütun başlıkları arasında bulunan mermer lentolarına benzemektedir. Sütunlar birbirlerine at nalı kemerlerle bağlanmıştır. At nalı kemerlerin içinde yuvarlak pencereler yer almaktadır. Sütunlar cepheyi dört bölüme ayırmaktadır. Bu bölümlerden ikisi hücre, diğer ikisi ise revak kısmı önündedir ve her biri dikdörtgen birer çerçeveye vurgulanmaktadır. Bu çerçevelerden hücre kısmına denk gelen ikisinin içinde demir parmaklıklı pencereler bulunmaktadır. Günümüzde pencereler içine ahşap kasalar yerleştirilmiştir. Revağa denk gelen diğer iki kısmın içi ise tuğla örülü ve sıvalıdır. (foto. 200) Cephe üzerinden alınan harç örneğinden, 19. yüzyılda sık kullanılan kireç ve tuğla tozu karışımı bir harç kullanıldığı anlaşılmıştır.

Sütunların alt hizasında cepheyi boydan boya geçen bir korniş bulunmaktadır. Bu kornişin altında kalan kısımda, her sütunun hizası cephe hareketleriyle vurgulanmıştır. Elde edilen cephe düzeni, türbe ve hazirenin Divanyolu'yla sınırını çizen duvar üzerinde, lale motifli babaların (foto. 211) hizaları vurgulanarak sürdürülmüştür. Söz konusu duvarın üst hizası, türbenin günümüzdeki zemin kotunu tanımlamaktadır.

Medrese ile dersane-mescid arasında yer alan sekizgen planlı açık türbenin mermer sütunları ve sütun başlıkları 17. yüzyıldandır. 19. yüzyılda avluya doğru geri çekilen türbe, dönem üslubuna uygun olarak at nalı kemerler ve demir şebekelerle yenilenmiştir. Türbenin haziresi de bu dönemde taşınmıştır. Günümüzde hazire, medrese ve dersane-mescid arasında bulunmakta ve Divanyolu ile medrese avlusundan küfeki taşından yapılmış lale motifli babalar ve bunların arasına yerleştirilen geometrik motifli demir şebekelerle ayrılmaktadır.

Dersane-mescid'in cephelerinde iki katlı pencere düzeni kullanılmıştır. Kesme küfeki taşı cephelerde, altta dikdörtgen biçiminde üstte ise sivri kemerli pencereler yer almaktadır. (foto. 010) Alttaki pencerelerin önünde demir parmaklıklar, üstteki pencerelerin sivri kemerlerinin içinde ise alçı şebekeler bulunmaktadır. Kubbenin oturduğu sekizgen kasnak cepheden 80 cm geriye çekilmiştir. Günümüzde kubbe kurşun levhalarla örtülüdür. Dersane-mescid'in alemi küfeki taşındandır.

Dersane-mescid'in ana girişi Divanyolu üzerindedir. Kapının her iki yanında mermer sütunlar yer almaktadır. Mukarnaslı sütun başlıklarının arasında mermerden “ Kalalahü tebareke ve tali hafizu ala salate vesselatil vusti kumullahu kanitin ” yazılı bir kitabe yer almaktadır. Kitabenin üzerinde bir kaş kemer bulunmaktadır.

Sekizgen plana sahip olan dersane-mescid'in duvar uzunlukları karşılaştırıldığında, giriş kapısının bulunduğu kuzeydoğu duvarının, diğerlerine kıyasla daha uzun olması, yol genişletilmesi sırasında bu duvarın da geriye alındığı izlenimini vermektedir. Kubbe duvardan 80 cm geriye çekilmiş kasnağın üzerine oturduğundan, bu müdahale sırasında kubbenin yeniden örülmesi gerekmemiştir. Günümüzde giriş cephesinde kapı saçağına ait bir ize rastlanamaması ve kapı üzerindeki kaş kemerin 19. yüzyıl üslubuna ait olması, bu cephenin de 19. yüzyılda yenilediği görüşünü desteklemektedir.

8.2. Peykhane Sokak Cephesi (Bkz. RLV_05, Şekil.13, Şekil.26, foto 202, 203, 204, 205)

Peykhane Sokak cephesi; derslane-mescid, çeşme, avlu kapısı ve dükkanların bulunduğu cephedir. Cephede, derslane-mescid'in bulunduğu köşeden, dükkanların bulunduğu noktaya kadar, 41.5 cm lik kot farkı bulunmaktadır.

Derslane-mescid'in kuzeybatı cephesi üzerinde çeşme yer almaktadır. Köprülü Mehmet Paşa'nın ruhu için yaptırılan çeşme, derslane-mescid'in üst pencerelerinin alt hizasına kadar yükselmektedir. Çeşmenin üzerinde İki renkli mermerden yapılmış bir sivri kemer bulunmaktadır. Kemerin üstünde mermer üzerine yazılmış bir kitabe yer almaktadır. Bu kitabede“ Sahibül-hayrat sadr-ı esbak merhum Köprülü Mehmed Paşa ” 1072 (1661 M) yazılıdır. Kitabenin üstünde üç adet gülbezek bulunmaktadır. Derslane-mescid'in duvarında, çeşmenin yok olmuş saçağının dört adet demir taşıyıcısı günümüzde mevcuttur. (foto. 036) Özgün biçimini korumuş olan çeşmenin musluğu bugün kaybolmuştur. Yol seviyesinin yükselmiş olmasıyla çeşmenin teknesi çukurda kalmıştır. (foto. 038)

Dükkanlardan ilki (D.01) çeşme ile medresenin avlu kapısı arasında bulunmaktadır. Küfeki taşı kaplı olan cephede, dükkan sivri bir kemerle belirtilmiştir. (foto. 202) Dükkanın üstü çapraz bir tonozla örtülüdür ancak bu, cepheden algılanamamaktadır. Avlu kapısının ahşap saçağı, cephede D.01 mekanının üzerini de örtmektedir. Derslane-mescidin minaresinin soğan kubbesi de bu cepheden görülebilmektedir. Cephe günümüzde camekanla kapatılmıştır. Büyük metal bir levha cephe üzerine monte edilmiştir.

Medresenin avlu kapısı küfeki taşından yapılmıştır. Sivri kemerli girişin kemer kilit taşı üzerinde bir gülbezek bulunmaktadır. Kapının üzeri bir kırma çatıyla örtülüdür. Çatının üzeri kurşun levhalarla kaplıdır. Günümüzde kapıya ahşap kanatlar takılmıştır. Yol seviyesindeki değişiklikler sebebiyle kapıdan bir basamak inilerek geçilmektedir.

Avlu kapısının güneyinde yer alan diğer üç dükkanın giriş açıklıkları yuvarlak kemerlerle geçilmiştir. Günümüzde D.02 mekanının giriş açıklığı camekanlı, diğer kısımları ise suni taş kaplıdır.(foto. 203) D.03 mekanının giriş açıklığı ahşap doğramalarla kapatılmış ve camekanlı bir kısım vitrin olarak kullanılmaktadır. Cephenin kalan kısmı sıvalı ve sarı boyalıdır. D.04 mekanının giriş açıklığı

alüminyum doğramalarla kapatılmıştır. D.03 mekanıyla arasında kalan kısım sıvalı ve sarı boyalıdır. Cephenin son bölümü ise 316 cm seviyesine kadar fayans kaplıdır. Dükkanların üzeri çapraz tonozlarla örtülüdür. Tonozların üzeri kurşun levhalarla kaplıdır. Her dükkana denk gelen bir baca bulunmaktadır. 17. yüzyıl üslubunu gösteren tuğla örgülü bacaların ikisinin başlıkları kaldırılarak, üstlerine sac borularla ekler yapılmıştır.

8.3. Medresenin Kuzeydoğu Cephesi (Bkz. Şekil.17, Şekil.30, foto. 213)

Medresenin kuzeydoğu cephesi; kuzeybatı yönündeki dört adet hücre önünde yer alan revak ile D.02 mekanının avluya bakan cephesidir. Cephenin revak kısmı kesme küfeki taşı, dükkana ait olan kısmı ise taş/tuğla moloz örgülüdür.

Revak cephesinde, yuvarlak kesitli mermer sütunların üzerinde baklavali mermer sütun başlıkları yer almaktadır.(foto. 006, 007) Sütun başlıklarının üst kotunda demir gergiler bulunmaktadır. Sütunlar birbirlerine kesme küfeki taşından örülmüş yuvarlak kemerlerle bağlanmaktadır. Kemerler üzerinde küfeki taşından örülmüş duvarlar yine küfeki taşından yapılmış profille bitirilmiştir. Hücre ve revak açıklıkları birer kubbeyle örtülüdür. Kubbelere kurşun levhalarla kaplıdır. Hücre kubbelilerinin üzerinde tuğladan örülmüş kare planlı birer baca yer almaktadır. Revağın, sütun ve kemerlerden oluşan özgün cephe düzeni içerisine kullanıcılar ahşap doğramalar eklemiştir.

Dükkana ait olan, revak kısmı ile avlu kapısı arasında kalan duvar ise taş/tuğla moloz örgülüdür. Özgün düzenini korumuş olan cephe üst kotta dört sıra tuğla kirpi saçaklı bir kornişle bitirilmiştir. (foto. 209) Dükkanları örten çapraz tonozlar kurşun kaplıdır.

8.4. Medresenin Kuzeybatı Cephesi (Bkz. Şekil.18, Şekil.31, foto. 212)

Medresenin kuzeybatı cephesi; kuzeydoğu yönündeki altı adet hücre ve bunların önünde yer alan revak kısmından oluşan medrese kolunun avluya bakan cephesidir.

Cephede, yuvarlak kesitli mermer sütunların üzerinde baklavali mermer sütun başlıkları yer almaktadır. Sütunlar birbirlerine od taşından örülmüş sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Kemerler üzerinde od taşından örülmüş duvarlar yine od taşından yapılmış saçakla bitirilmiştir. Hücre ve revak açıklıkları birer kubbeyle örtülüdür.

Kubbeler kurşun levhalarla kaplıdır. Hücre kubbelerinin üzerinde birer tuğladan örülmüş kare planlı baca yer almaktadır.

Sütun ve kemerlerden oluşan özgün cephe düzeni zaman içerisinde değiştirilmiştir. Kuzeydoğu ucundaki revak açıklığı içine taş/tuğla moloz duvar örülmüştür. (foto. 210) Kapatılan kısmın üzeri çimentolu bir harçla sıvanmıştır. Günümüzde sıvanın büyük bir kısmı dökülmüştür. Diğer revak açıklıkları ise günümüzdeki kullanıcılar tarafından ahşap doğramalarla kapatılmıştır. Kuzeybatı ucundaki revağın önüne ahşap doğramalarla bir kapı eklenmiştir. Rüzgarlıkları olarak yapılan kapının üzeri kırma çatıyla örtülmüştür. Çatının üzeri kurşun levha kaplıdır.

9. BOZULMALAR

Anıtların bozulmasına neden olan etkenler iç ve dış nedenler olmak üzere ikiye ayrılır. İç nedenler; yapının konumu, zemin özellikleri, hatalı yapı malzemesi ve teknik, kötü işçilik kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Dış etkenleri ise insanların verdiği zararlar; yangın, savaş, yoğun trafik, hızlı ve plansız kentleşme, bayındırlık faaliyetleri oluşturmaktadır (Ahunbay, 1999).

Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nde; 19. yüzyılda Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında yapılan müdahalelerle bazı bölümler değiştirilmiş, bazı bölümler tümüyle yok olmuştur. Kullanıcılar tarafından çeşitli dönemlerde ek ve değişiklikler yapılmıştır. Külliye binalarında bakımsızlıktan doğan bozulmalar gözlenmektedir.

9.1. Kentsel Ölçekteki Bozulmalar

1869 yılında Mahmut Paşa'nın başkanlığında kent planlaması ve inşaat programını yürütmek amacıyla Islahat-ı Turuk Komisyonu (Yolların Islahatı Komisyonu) kurulmuştur (Tekeli, 1985). Komisyon, yangın alanlarında ve düzenlenmesi öngörülen Divanyolu, Kumkapı ve Beyazıt bölgelerinde planlama çalışmalarından sorumlu olmuştur. Bu komisyonda mühendis Ritter, İbrahim Bey, Gavand, Stampa ve Barborini birlikte çalışmışlardır (Can, 1993).

Giovanni Battista Barborini 1865 yılında çıkan Hocapaşa yangını sonrası, Guiseppe Fossati'nin de Venedik'ten teklif ve tavsiyelerde bulunduğu, Çemberlitaş restorasyonu ve çevre düzenlemesini gerçekleştirmiştir (Can, Girardelli, 1995). Barborini'nin bu uygulaması, yangın sonrası yolların genişletilmesi, kaldırımlar yapılması, anıtların çevrelerinin düzenlenmesi kentsel ölçekte gelişen yeni koruma anlayışının göstergesidir (Can, 1993).

Islahat-ı Turuk Komisyonu, yangın alanı düzenlemesini esasta yol düzenlemesi olarak ele almıştır. Yol yapımına paralel olarak altyapı inşaatlarını da sürdürmüştür (Kuban, 2000). Sokakları hiyerarşik olarak üçe ayıran komisyon; birincil ana yol olan Divanyolu'nun 19 m. genişliğinde, Aziziye Caddesi, Mahmudiye Caddesi,

Kumkapı Caddesi ve Nuruosmaniye Caddesi gibi ikincil yolların 12.20 m. genişliğinde, bu yollara inşa edilecek üçüncül sokak ağının ise, konum ve önemine göre; 11.50 m., 9 m., 7.60 m. ve 6 m. genişliğinde tutulmasına karar vermiştir (Tekeli, 1985). Bu kararlar doğrultusunda yapılan müdahaleler sonucunda geleneksel kent dokusunda sık karşılaşılan 2-3 m. genişliğindeki sokaklar yok olmuştur (Kuban, 2000).

Planlama çalışmalarında ana caddeler, ya Divanyolu'nda olduğu gibi, geçmişten gelen aksların genişletilip, olabildiğince doğrusallaştırılması biçiminde, ya da Sirkeci tarafında olduğu gibi, genişlik standart tutularak topografya ve anıt yapılarla uyduzarak oluşturulmuşlardır (Çelik, 1998). Üçüncül sokak uygulamalarında ise dönemin kent planlama anlayışına uygun olarak ızgara plan şeması esas tutulmuştur. Tüm bu uygulamalarda ilginç olan, genişletilen yeni yolların her yerde aynı düzende devam etmemesi ve kente dağılmamasıdır. Divanyolu, Beyazıt Külliyesi'nin önünde, Nuruosmaniye Caddesi Nur'u Osmaniye Külliyesi önünde sonlanmaktadır (Kuban, 2000).

Yolların genişletilmesi sırasında anıt yapılara mümkün olduğunca az müdahalede bulunulması amaçlanmıştır. Divanyolu üzerinde çeşitli dönemlere ait çok sayıda anıt yapı bulunması ve bunların korunması gerekliliği çalışmaları zorlaştırmış ve ağır yürütmesine sebep olmuştur (Kuban, 2000).

Bu çalışmalar sırasında; Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nin medrese hücresi ve revağı kesilmiş, dersane-mescid'in cadde üzerinde yer alan giriş saçağı kaldırılmış, sebil kaldırılmış, türbe ve hazire medrese avlusuna doğru taşınmıştır. Taşınma sırasında türbe, at nalı kemerler ve motifli demir şebekelerle yüzyıl üslubuna uygun olarak değiştirilmiştir. Kesilen hücre ve revağın Divanyolu'na bakan cephesi, yine yüzyıl üslubuna uygun olarak yenilenmiştir.

9.2. Medresedeki Bozulmalar (Bkz. RLV_15, RLV_16, RLV_17, RLV_18, RLV_19, RLV_20, RLV_21, RLV_22, RLV_23, RLV_24)

Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nde kullanıcıların varlığı medresenin sürekli bakımını sağlamaktadır. Bu nedenle ihmalden ve bakımsızlıktan doğan bozulmalara rastlanmamaktadır. Buna karşılık, medrese kısmındaki bozulmaların önemli

bölümünü de kullanıcıların fiziksel konforu karşılayabilmek için yaptığı müdahaleler ve niteliksiz ekler oluşturmaktadır.

Hücrelerin beş tanesinin içine ahşap merdivenlerle ulaşılan ahşap ara katlar eklenmiştir. Kullanım alanını arttırmak amacıyla inşa edilen ara katlar, mekanların bütünlüğünü bozmaktadır. Bütün hücreler sıvalı ve beyaz boyalıdır. Hücrelerin avlu duvarlarında özgün kapı ve pencere düzeni korunarak içlerine ahşap doğramalar eklenmiştir. Özgün döşeme kaplaması altıgen tuğla olan medresede, mutfak olarak kullanılan C.07 mekanı karo mozaik, diğer hücrelerin döşemeleri halıyla kaplanmıştır. C.07 mekanına sıhhi tesisat getirilmiştir. Duvarların üzerinden geçen borular rutubet yapmış, duvar yüzeyinde sıva dökülmelerine sebep olmuştur. (foto. 104, 106, 107)

Duvarların üzerinde yer alan kemerler kullanıcılar tarafından sıva ile yapılmıştır ve yüzeyseldir. C.10 mekanının kubbe sıvasının bir bölümünün düşmesiyle ortaya çıkan kemer, pandantif ve kubbe strüktüründen bunu gözlemlemek mümkündür. (foto. 133, 134)

Medresenin güneydoğu ve güneybatı duvarları üzerinde hücrelere ait birer ocak bulunduğu düşünülmektedir. Ocakların yerleri baca bağlantılarından anlaşılmaktadır. (RLV_01, RLV_04) Bunlardan sadece C.02 mekanındaki ocak günümüze ulaşabilmiştir. Günümüzde diğer hücrelerdeki ocak nişlerinin bazıları boş bırakılmıştır. Bazıları ise içine dolap veya kasa yerleştirilerek kullanılmaktadır. Ocakların her iki yanında birer niş bulunmaktadır. Nişlerin içlerine ahşap raflar eklenmiş, etrafına ise ahşap profiller yerleştirilerek vurgulanmıştır.

Revaklar ahşap doğramalarla kapatılmıştır. Kuzeydoğu yönünde uzanan revak ahşap ve cam bir doğrama ile iki bölüme ayrılmıştır. Kuzeydoğu ucunda yer alan bölüm C.14 depo olarak kullanılmaktadır. (RLV_01) Kuzeydoğu revağının kalan kısmı, kuzeybatı revağının tümü ve arka bahçe karo mozaik kaplıdır.

Özgün dört heladan, ikisi tuvalet olarak, diğer ikisi ise kiler ve duş olarak kullanılmaktadır. Özgün olan hela kısmının taşı yenilenmiş, mekanın döşemesi ve duvarlarının bir kısmı fayans kaplanmıştır. Duş olarak kullanılan helanın döşemesi ve duvarlarının bir kısmı karo mozaik kaplanmış, içine bir duş teknesi eklenmiştir. Kiler olarak kullanılan helanın duvarları sıvalı ve boyalıdır. Döşemesi karo mozaiktir. Özgün hela kapıları ahşap olarak yenilenmiştir. (foto. 158-160) Helaların

kuzeydoğu tarafına betonarme bir ek yapılarak lavabo ve mutfak kısımları oluşturulmuştur. Yeni eklenen bölümünün tavanı B.A. döşeme üzeri oluklu levha kaplıdır. (RLV_01, RLV_02, RLV_03, RLV-08, RLV_14)

Medresenin kuzeydoğu koluna ve helalara bitişik olarak bir depo bulunmaktadır. Geç dönemde depo kısmına B.A. bir kat daha eklenmiştir. Eklenen katın ahşap dikme, mertek ve rabitalarla yapılmış, tek yönde eğimli olan çatısının üzeri oluklu levha ile örtülmüştür.

Kullanıcılar tarafından yapıya getirilen ısıtma tesisatının kazanı deponun zemin katına yerleştirilmiştir. Tesisat boruları, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerindeki hücrelerin revaklara bakan duvarları üzerinde boydan boya giden ahşap kutular içerisinde yer almaktadır. Revaklardaki kalorifer petekleri, hücrelerin pencere ve kapılarının arasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Hücre içlerindeki kalorifer peteklerine giden borular hücre kapılarını çevreleyen küfeki söveler blokları delinerek geçirilmiştir. (foto. 135, 136, 139, 140) Hücrelerin içinde petekler, kapı ve pencerenin ortasına ve giriş kapısının yanına denk gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Yapının elektrik tesisatı da ısıtma tesisatının saklandığı ahşap kutuların hemen üzerinden geçirilmiştir. Elektrik kabloları hücre içlerine kapı kenarlarından girmektedir. Revaklarda sütun başlıklarının üzerinden duvarlara doğru geçen demir gergilerin üzerine floresan lambalar eklenmiştir. (foto. 138, 140)

D.01 mekanının özgün cephe düzeni camekan ve tabela eklenerek bozulmuştur. Mekana kullanıcılar bir ara kat eklemişlerdir. Doğu duvarı ara kat döşeme seviyesine kadar ayna, diğer duvarlar ise fayans kaplıdır. Döşeme karo mozaik kaplıdır. D.02 mekanının cephesinde kemer içi ve altı camekanlıdır. Cephenin kalan kısmı suni taş kaplıdır. Mekanın kuzeydoğu ve güneybatı duvarları tonoz hizasına kadar ayna, diğer duvarlar ise fayans kaplıdır. D.02' mekanının kuzeybatı duvarına bitişik tuğladan inşa edilmiş üzeri fayans kaplı bir tezgah yer almaktadır. D.03 mekanın cephesine ahşap doğramalar, camekan vitrin ve tabela eklenmiştir. Mekana metal taşıyıcılı bir ara kat eklenmiştir. Bütün duvarlar ara kat hizasına kadar fayans kaplıdır. Kuzeydoğu ve güneybatı duvarına bitişik birer tezgah ve aralarına bir ocak eklenmiştir. D.04 mekanının cephesi alüminyum doğramalarla kapatılmıştır. Medresenin güneybatı köşesi ile D.04 mekanının giriş açıklığı arasında kalan, kemer alt seviyesine kadar

uzanan kısım fayans kaplanmıştır. D.04 ve D.05 mekanlarına birer ara kat eklenmiştir.

9.3. Dershane-mesciddeki Bozulmalar (Bkz. RLV_15, RLV_19, RLV_20, RLV_21, RLV_22, RLV_23, RLV_24)

Dershane-mescid yapıldığı dönemde darül-hadis olarak kullanılırken, medrese kullanımı 1924 yılından itibaren sona erdikten sonra mescid olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ahşap bir minber eklenmiş ve mermer mihrap yenilenmiştir. Kullanıcı sayısının artması sebebiyle bir mahfil eklenmiştir. Mihrabın önünde güney duvarını boydan boya geçen 16 cm yüksekliğinde bir set oluşturulmuştur. (foto. 030) Kadınlar mahfili olarak kullanılan ara katın altında da 13 cm yüksekliğinde bir set bulunmaktadır. Bu setin batı kısmı alüminyum doğramalarla kapatılmıştır ve oda olarak kullanılmaktadır.

Divanyolu üzerinde yer alan giriş kapısının iç kısmına ahşap ve camdan oluşan bir rüzgarlık yapılmıştır. Pencerelerin içine plastik doğramalar eklenmiştir. Kadınlar mahfilinin doğu kısmına ahşap doğramalar eklenerek bir oda oluşturulmuştur. (foto. 025, 006) (RLV_03) Mahfilin batı tarafına eklenen ahşap bir merdivenle, batı cephesinde yer alan pencereye ulaşılmaktadır. Pencereden de yapıya sonradan eklenen soğan kubbeli ahşap minareye çıkılmaktadır.

Dershane-mescid'in kuzeybatı duvarına bitişik bulunan çeşmenin teknesi yol seviyesinin altında kalmıştır. Çeşme saçağı zaman içerisinde yok olmuştur. Ancak demir taşıyıcıları günümüzde halen mevcuttur. (foto. 036)

Tez çalışmasının yapıldığı sırada, ahşap kadınlar mahfili kaldırılarak yerine çelik taşıyıcılı, iki katlı mahfil yapılmıştır.

9.4. Türbedeki Bozulmalar (Bkz. RLV_15, RLV_19, RLV_20, RLV_21)

Aşırı toz ve dış hava koşulları nedeniyle, türbenin küfeki ve od taşı yüzeyleri kirlenmiştir. Cephelerde yüzey kayıpları gözlenmektedir. Taşları birbirine bağlamak için kullanılan kenetler zamanla paslanmıştır, paslanma taşları ve sütun başlıklarını patlatmıştır.(foto. 067) Türbenin sütunları düşeyden ayrılmıştır. At nalı kemerlerin açıklıklarındaki gergi demirleri paslanmıştır. Kemerlerin arasında yer alan demir şebekeler de yer yer paslanmıştır. Kubbe demirlerinden bazıları düşmüştür.

Türbenin hasar tespitleri, medresenin rölövesinin çıkartıldığı 2000 Eylül-2001 Mayıs ayları arasında yapılmıştır. 2001 Mayıs-Haziran ayları içerisinde türbe Rölöve ve Anıtlar İstanbul Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Bu restorasyon sırasında; türbe, sütunlarına kadar sökülüştür; cephe taşları tıraşlanmış ve çimentolu harç kullanılarak cepheler tekrar örülmüştür. (foto. 216, 217) Sütun ve kemerlerin arasında bulunan demir şebekeler temizlenip boyanmıştır. Eksik olan kubbe demirleri tamamlanmış, alem yenilenmiştir.

9.5. Malzeme Bozulmaları

Anıtlar uzun yıllar doğanın değişik etkileri altında yıpranır. Sıcaklık farklılıkları, donma çözünme döngüleriyle malzemeler yorulur, yıpranır (Ahunbay, 1999). Suyun kapilarite ile bina içindeki hareketi de yapı malzemelerinde hasara neden olmaktadır (Ahunbay, 1999). Zeminden yükselen nem, strüktürü ıslatarak taşıyıcı sisteme gelen yükü fazlalaştırmaktadır. Bunun yanında suyun taşıdığı tuzların duvar yüzeyinde buharlaşması sonucu çiçeklenmeler, duvarın fiziksel ve kimyasal yapısını bozucu etkiler oluşturmaktadır (Ahunbay, 1999).

Köprülü Külliyesi'nde kullanılan taşlar; küfeki, od taşı ve Marmara mermeridir. Medresenin kuzeybatı yönünde uzanan revak kısmı kesme küfeki taşından, kuzeydoğuya uzanan kısmı ise od taşından örülmüştür. Aynı doğa koşullarına maruz kalmalarına rağmen, od taşı yüzeyleri küfeki taşlarına kıyasla daha çok kirlenmiş ve yüzey kayıplarına uğramıştır. (foto. 212, 213) Bunun nedeni küfeki taşının od taşından daha yoğun olmasıyla açıklanabilir. Dershane-mescid'in cepheleri kesme küfeki taşı kaplıdır. Kasnak ve kubbe saçağı hizasında oluk yer almaması, yağmur sularının cepheleri ıslatarak akmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda korniş hizalarında taş yüzeyleri kirlenmiştir. (foto. 010) Türbenin sütunları, sütun başlıkları, lentolar, dershane-mescid'in kapı ve pencere söveleri, çeşme ve medresenin revak sütunları Marmara mermeridir. Dış hava koşullarına açık olan mermer yüzeylerinin kuzeye bakan bölümlerinde yüzey kirliliği saptanmıştır.

Türbede taşları, sütun ve sütun başlıklarını birbirine bağlayan kenetler zaman içerisinde korozyona uğramıştır. Hacmi genişleyen zıvanalar taşların patlamasına, sütun ve sütun başlıklarının ayrılmasına neden olmuşlardır. Kemerler ve sütunlar arasında yer alan demir şebekeler kısmi paslanma göstermektedir. Revaklarda, sütun bilezikleri ve kemerlerin arasında bulunan demir gergiler yer yer paslanmıştır. Bu

elemanlar bağlantı noktalarında taş yüzeyleri kirletmiştir. Çeşmenin saçağını taşıyan demir çubuklar da korozyona uğramıştır.

Dershane-mescide geç dönemde eklenen minarenin ahşap strüktürü çürümüştür. (foto. 003, 018, 202) Dershane-mescid'in ve kadınlar mahfilinin ahşap döşemeleri halı kaplı olduğundan önemli bir bozulma göstermemektedir.

Medrese hücrelerinin ve dükkanların içerisine eklenen ahşap ara katların taşıyıcı kirişleri yığma duvarlara oturtulmuştur. Duvar yüzeyleri oyulmuş, yapının yığma strüktürüne müdahale edilmiştir. D.02 ile D.03 mekanı arasında yer alan yığma duvar inceltilmiş, D.04 mekanının kuzeydoğu duvarına iki adet niş açılmıştır. (RLV_01, RLV_06, RLV_13) C.06 mekanının ara katının aydınlatılması ve havalandırılması amacı ile medresenin güneybatı duvarında bir pencere açılmıştır.

10. KÖPRÜLÜ KÜLLİYESİ'NİN 16-18. YÜZYIL BENZER KÜLLİYE YAPILARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

İstanbul'un külliyesi tarihi akslar ve büyük meydanlar üzerindedir¹⁵. Küçük külliye Ayasofya-Beyazıt, Beyazıt-Edirnekapı ve Beyazıt-Aksaray, Aksaray-Kocamustafapaşa aksı üzerinde, kısaca eski "Mese" ve meydanlar üzerinde yoğunlaşmıştır (Kuban, 1993, [2]). Köprülü Mehmet Paşa, Gazanfer Ağa, Kuyucu Murat Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa, Ekmekçioğlu Ahmet Paşa, Seyyid Hasan Paşa ve Beşir Ağa Külliyesi 16 - 18. yüzyılın "Küçük Külliye" yapılarına örnek teşkil ederler. Bu külliyelerin, merkezinde genelde bir medrese ve onu çevreleyen sebil, türbe, dükkanlar ve kitaplıktan oluşan programları vardır (Ahunbay, 1993, [1]). Külliye programındaki yapılar, külliyenin yapıldığı yer, topografya ve yaptırmanın mali gücüyle doğrudan orantılıdır.

Köprülü Külliyesi'nin restitüsyonuna veri sağlanması amacıyla, benzer programlara sahip külliye seçilmiştir. Her külliyenin genel tanımı yapıldıktan sonra, ipucu sağlayacak bileşenleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

10.1. Gazanfer Ağa Külliyesi

III. Mehmet'in hasodabaşısı Gazanfer Ağa tarafından 16. yüzyılın sonlarında yaptırılan külliye, Fatih İlçesi Kırkçeşme Mahallesi'nde Atatürk Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Medrese, dersane, türbe ve sebilten oluşan külliye, daha sonraki dönemde bir hazire eklenmiştir (Çobanoğlu, 1993, [2]). |Şekil.37|

Külliyenin Kovacılar Caddesi üzerindeki kapısından (foto.218) küçük bir avluya ulaşılmaktadır. Avlunun batısında medrese, kuzeyinde türbe ve güneyinde sebil yer almaktadır. (foto.219) Küçük avlunun batısındaki kapıdan medrese avlusuna geçilmektedir. Dikdörtgen planlı avlunun dört tarafı revaklarla çevrilidir. Revakların arkasında on dört adet hücre yer almaktadır. Hücreler "U" şeklinde dizilmiştir. Kare

¹⁵ Sultanahmet Külliyesi Hipodrom üzerinde, Nuru Osmaniye Camii Konstantinius Forumu yanındadır.

planlı dershane, girişin karşısında, kuzey-güney yönünde uzanan hücrelerin ortasında bulunmaktadır. (foto.221)

Köprülü Külliyesi'nin bugün var olmayan sebine ve değiştirilmiş türbesinin restitüsyonuna örnek teşkil edebileceğinden, Gazanfer Ağa Külliyesi'nin sebil ve türbesi daha detaylı biçimde incelenmiştir. Ancak külliye önemli bir restorasyon geçirdiğinden yapıların ve mimari öğelerin özgünlüğü tartışmalıdır.

Külliye'nin sekizgen planlı sebili, beş kenarı dışa taşkın olarak düzenlenmiştir. (foto.219) Yapı içten ve dıştan çift kubbeyle örtülmüştür. Cephelerde mukarnaslı başlıklara sahip mermer sütunlar bulunmaktadır. Sütunlar arasında pirinç şebekeler yer almaktadır. Kırk Çeşme tesislerinden gelen su sebilin içindeki kuyuda depolanmaktadır (Çeçen, 1999). Türbe kesme küfeki taşından onikigen planlı ve kubbeyle örtülmüştür. (foto.220) Çift sıra pencere düzenine sahiptir. Alt sıradaki pencereler, sivri boşaltma kemerli ve dikdörtgen açıklıklıdır. Üst sıradaki pencereler sivri kemerli olup içlik ve dışlıklara sahiptir.

10.2. Kuyucu Murat Paşa Külliyesi

I. Ahmet dönemi sadrazamlarından Kuyucu Murat Paşa tarafından yaptırılan külliye'nin yapım tarihi kesin olmamakla beraber, yapı 17. yüzyılın başına tarihlendirilmektedir (Çobanoğlu , 1993, [3]). Eminönü İlçesinde Vezneciler Caddesi üzerinde yer alan külliye; medrese, dershane, türbe, sebil, sıbyan mektebi ve dükkanlardan oluşmaktadır. |Şekil.38|

Medrese avlusuna Vezneciler Caddesi üzerinde yer alan dükkan dizisinin arasındaki kapıdan ulaşılmaktadır. Yamuk planlı avlunun üç tarafı revaklarla çevrilidir. Avlunun kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerinde sivri kemerli revakların arkasında on dört adet hücre yer almaktadır. Hücre dizilerinin güneydoğu ucunda bulunan dershane kare planlıdır. (foto.223) Dershaneye bitişik olarak inşa edilen kare planlı türbenin girişi avlu dışındadır. (foto.222-224) Türbeye bitişik olarak yapılan sebil, dışa taşkın beş köşelidir. (foto.225) Türbe ile sebil bir pencereyle bağlanmaktadır.

Dershane, sebil ve türbenin birbirlerine bağlı olarak tasarlanması 17. yüzyıl külliye mimarisinin bir özelliği olduğundan, külliye'deki bu birimler ve ilişkileri detaylı olarak incelenmiştir. Sebil, üzerinde yer aldığı Nadir Bey Sokağı'nın kaldırılmasıyla köşe başı sebili olma özelliğini kaybetmiştir. Mermer malzemeyle yapılmış olan

sebile basık kemerli bir kapıyla girilmektedir. Türbeyle birleştiği duvarda, iki köşede yer alan tromplarla sekizgen oluşturularak, yapı ahşap bir kubbeyle örtülmüştür (Çobanoğlu, 1993, [3]). Altı adet mukarnas başlıklı mermer sütun birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmaktadır. (foto.225) Sütun başlıkları hizasında basık kemerli mermer lentolar bulunmaktadır. Sütunların arasında ve kemerlerin içlerinde metal şebekeler yer almaktadır. Sebilin türbeye bitişen cepheleri diğerlerine göre daha dardır. Güneydoğu cephesinde bulunan türbe girişi, mukarnaslı başlıklara sahip dört mermer sütuna oturan sivri kemerli revağın gerisindedir. (foto.224) Türbenin girişini örten kurşun kaplı saçak, sebili de çevrelemektedir. 1894 yılındaki depremde türbenin kubbesi yok olmuştur. Günümüzde üzeri ahşap tavanlı, kırma çatı üzeri kurşun levha kaplı olan türbenin altlı üstlü bir pencere düzeni bulunmaktadır. Yapıda alt pencereler dikdörtgen açıklıklı, üst pencereler ise dıştan sivri içten yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiştir. Kuzeybatı duvarında bulunan pencereler vasıtasıyla dersane ile görsel bağlantı kurulmaktadır.

10.3. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi

I. Ahmet dönemi defterdarlarından Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın yaptırdığı külliye, Vefa'da Kovacılar Caddesi ile Taştekneler Sokağı'nın birleştiği köşededir. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa 1618 yılında öldüğünde hazır olan türbesine gömülmüştür (Erdem, 1968). Bu noktadan hareketle, külliyenin yapımı, kesin olmamakla beraber, 17. yüzyıl başına tarihlenmektedir. Külliye; medrese, dersane, türbe, sebil ve hazireden oluşmaktadır. [Şekil.39]

Dikdörtgen biçimli medrese avlusuna, Kovacılar Caddesi üzerindeki hücreler arasında yer alan kapıdan girilmektedir. (foto.227) Avlunun dört tarafı revaklarla çevrilidir. Medrese hücreleri "U" şeklinde sıralanmıştır. Avlunun güneydoğu ucunda medrese kollarından bağımsız kare planlı bir dersane bulunmaktadır. Türbe dershanenin güneybatı duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. (foto.226) Sebil ise Kovacılar Caddesi ile Taştekneler Sokağı'nın köşesinde yer almaktadır. (foto.229)

Türbenin kapısı, hazirenin ve sebilin bulunduğu bahçeye açılmaktadır. Medrese avlusuna bakan ve giriş kapısının karşısında yer alan cephesi ise sağırdır. Kapının iki yanında birer, cadde cephesinde altlı üstlü üçer pencere yer almaktadır. (foto.228) Eş boyutlu kubbeyle örtülü (foto.226) olan dersane ve türbenin ortak duvarında üç pencere bulunmaktadır (Ahunbay, 1993, [2]). Külliyenin sebili, günümüze ulaşmış

en eski sebildir (Ödekan, 1993). Hüsrev Kethuda'ya ait olan sebinin, 1565 tarihinde yapıldığına, 17. yüzyılda ise Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Türbesi'nin inşaatı sırasında yenilendiğine ilişkin yapısal ve üslupsal özellikler gözlenmektedir (Ahunbay, 1993, [2]). Beyaz mermerden yapılan stalaktit başlıklı dört sütun, sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Sütunların ve kemerlerin arasındaki üç açıklık içinde geometrik motifli dökme şebekeler yer almaktadır. (foto.229) Bunlardan biri Kovacılar Caddesi'ne, diğer ikisi ise Taştekneler Sokağı'na açılmaktadır.

10.4. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi

IV. Mehmet dönemi sadrazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın evlatlığı ve damadıdır (Sakaoğlu, 1994). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 yılında idam edilmesi üzerine yarım kalan külliyesinin inşaatı, 1690 yılında oğlu Ali Bey tarafından Mimar Hamdi'ye tamamlattırılmıştır. Eminönü İlçesi'nde Divanyolu üzerinde yer alan külliye; medrese, dersane-mescid, sıbyan mektebi, sebil, dükkanlar, su deposu ve zamanla oluşan hazireden meydana gelmektedir. |Şekil.40| Divanyolu'nun 19. yüzyılda genişletilmesi sırasında dükkanlar yıkılmış, sebil ve hazire ise yan sokağa taşınmıştır (Çobanoğlu, 1993, [5]).

Medrese avlusunun girişi Divanyolu üzerindedir. Avlu üç yönde revaklarla çevrilidir. Batı ve güney yönlerinde uzanan, "L" şeklinde sıralanmış on adet hücre bulunmaktadır. Sekizgen planlı dersane-mescid, avlunun kuzeydoğusunda hücrelerden bağımsız olarak yer almaktadır. Sıbyan mektebi dersane-mescid'in güneyinde bulunmaktadır. Su deposu ve tuvaletler ise sıbyan mektebinin güneybatı köşesinde yer almaktadır. Sebil, Divanyolu Caddesi üzerinden biraz daha güneye taşınmıştır.

Günümüzde Köprülü Külliyesi'nin dersane-mescid giriş saçağı ve sebili bulunmamaktadır. Bu eksik elemanlara ait veri sağlanabilmesi için Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin sebil ve dersane-mescid giriş saçağı incelenmiştir. Kubbesi sekizgen bir kasnağa oturan dersane-mescidin giriş cephesinde, altı tane mukarnas başlıklı sütuna oturan sivri kemerli revak bulunmaktadır. (foto.230) Kemerler, sivri kemerlerle cephedeki konsollara bağlanmıştır. Revak ahşap tavanlı ve kurşun levha kaplıdır. (foto.230) Beş cepheli olarak mermerden inşa edilen sebil, sekizgen kasnaklı bir kubbeye örtülmüştür. (foto.231) Mukarnaslı başlıklara sahip altı mermer sütun, sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmaktadır. Sütun başlıkları

arasında basık kemerli mermer lentolar bulunmaktadır. Kemer açıklıklarında şebeke bulunmamaktadır. Sütunların arasında demir şebekeler yer almaktadır. (foto.231)

10.5. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi

II. Mustafa döneminin sadrazamlarından Amcazade Hüseyin Paşa tarafından 17. yüzyılın sonlarında yaptırılan külliye, Saraçhanebaşı'nda, Sofular Mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Külliye; medrese, dersane-mescid, sıbyan mektebi, kütüphane, dükkanlar, sebil, hazire ve 1739 yılında eklenen çeşmeden oluşmaktadır (Çobanoğlu, 1993, [4]). |Şekil.41|

Külliyenin girişi doğu cephesindedir. Kapının kuzeyinde çeşme, dükkanlar ve sıbyan mektebi, güneyinde sebil ve onun iki yanında hazire yer almaktadır. (foto.232) “U” şeklinde sıralanan on yedi adet hücrenin önünde küfeki taşından yapılmış sivri kemerli revaklar bulunmaktadır. Kütüphane, medresenin kuzey kolunun ucundadır. Avlunun güney tarafında sekizgen planlı, hücrelerden bağımsız olan dersane-mescid yer almaktadır. (foto.233)

Dersane-mescid'i dıştan çevreleyen revağın mukarnaslı sütun başlıkları sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Bu revak ile sebil arası iki çapraz tonoz ile örtülmüştür. Sebile tonozlarla örtülü mekanda yer alan kapıyla girilmektedir. Sebilin cephesinde beş adet sütun bulunmaktadır. (foto.234) Mukarnaslı sütun başlıkları, kemer açıklıkları arasında yer alan mermer levhalarla birbirlerine bağlanmıştır. Sütunların arasında demir şebekeler bulunmaktadır.

10.6. Değerlendirme

Köprülü Külliyesi'nde olduğu gibi, Amcazade Hüseyin Paşa, Ekmekçiöğlü Ahmet Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa külliyelerinde de dersane, medrese hücrelerinden bağımsız olarak konumlanmıştır. Bunun yanında daha erken dönem örnekleri olan Gazanfer Ağa ve Kuyucu Murat Paşa külliyelerinde dersaneler medrese hücrelerine bitişiktir. Dersanelerin konumları günümüzdeki kullanımlarını belirlemektedir. Medreselere bitişik olarak inşa edilenler, genellikle medreseye verilen yeni işlevin bir parçası olmaktadır. Aynı bir kütle olarak yer alanlar ise işlevsiz kalmışlardır. Köprülü Külliyesi'nin dersane-mescidi, hücrelerden ayrı olarak konumlanmasına rağmen, Divanyolu gibi önemli bir aks üzerinde yer alması

ve caddeye açılan bir kapısı bulunması sayesinde günümüzde medreseden bağımsız bir işleve sahiptir.

Köprülü Mehmet Paşa, Amcazade Hüseyin Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyyelerinde dersane sekizgen planlıdır. Diğer külliyelerdeki dersaneler ise kare planlıdır. Bu farklılık, dönem olarak diğerlerine göre daha geç tarihli ve aynı aileye mensup baniler tarafından yaptırılmış olmalarına bağlanabilir.

17. yüzyıl külliyelerinde görülen dersane-sebil-türbe ilişkisi karşılaştırılan külliyeler içerisinde şöyle derecelendirilebilir: Gazanfer Ağa Külliyesi'nde birbirinden bağımsız üç kütle olarak tasarlanan dersane, sebil ve türbe, Kuyucu Murat Paşa ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa külliyelerinde bitişiktir. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi'nde sebil ile dersane arasında ortak bir saçak yer almaktadır.

Türbeler, Kuyucu Murat Paşa ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa külliyelerinde kare planlıdır. Gazanfer Ağa Külliyesi'nin türbesi onikigen planlıdır. Bu türbelerin tümü yığma olarak inşa edilmiştir. Günümüzde Kuyucu Murat Paşa'nın türbesi dışındakiler kubbe ile örtülüdür. Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında taşınan Köprülü türbesinin özgünlüğü, sekizgen planlı açık türbe olmasından dolayı tartışmalıdır.

Sebiller genellikle çokgen planlıdır. Gazanfer Ağa ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa külliyelerinin sebilleri, sokakların kesiştiği köşelerde yer almaktadır. Kuyucu Murat Paşa'nın sebili de eskiden bir köşe başı sebilyken, sokağın kaldırılmasıyla bu özelliğini yitirmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sebili bugün köşe başında yer almaktadır. Ancak yapı Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında taşınmıştır (Ünsal, 1969). Restitüsyon planından yaralanılarak özgün durumunda da köşe sebili olduğu anlaşılmıştır.

11. KÜLLİYENİN RESTİTÜSYONU

19. yüzyılda Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında, Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi'nin medrese hücreleri kesilmiş, türbesi taşınmış ve sebili kaldırılmıştır. Bu kapsamlı müdahaleler sonucunda, günümüzde külliye'nin özgün durumuna ilişkin kesin veri bulunmamaktadır. Restitüsyon önerilerinin hazırlanması aşamasında, yapılar üzerindeki izler yorumlanmış, Köprülü Vakfiyesi'nden ve Köprülü Su yolları Haritası'nda yer alan çizimlerden yararlanılmış, dokümantasyon araştırmaları yapılmış, 16 - 18. yüzyıl dönem külliyelerinden benzer programa sahip olanlar incelenmiştir.

11.1. Külliye'nin Yerleşim Ölçeğinde Restitüsyonu

Köprülü Vakfiyesi'nde külliye'nin, Tavuk Pazarı civarında, Dikilitaş hizasında bulunduğu söylenmiş ve yerleşim şeması anlatılmıştır. Bu şemada; külliye'nin iki tarafının geniş yollarla çevrili olduğu, diğer iki tarafının ise sağır olduğu belirtilmiştir. Bahsedilen iki yol günümüzde Divanyolu Caddesi ile Peykhane Sokak'tır. Külliye'nin, on adet hücre, Darülhadis, türbe / hazire, çeşme, sebil ve dükkanlardan oluştuğu belirtilmektedir. Günümüzde de mevcut olan ve Peykhane Sokak üzerinde yer alan dört adet kagir dükkanın yanı sıra Divanyolu Caddesi üzerinde de altı adet dükkan bulunduğu vakfiyeden anlaşılmaktadır.

Vakfiyede külliye'nin programı anlatılırken bir düzen izlenmiştir. Önce köşede yer alan Darülhadis'le başlanıp Divanyolu cephesi anlatılmıştır. Bu cephe'deki dersane, sebil, türbe / hazire ve dükkanlardan sonra Peykhane Sokak'taki girişten ve dört dükkandan bahsedilmiştir. Buradan yola çıkarak, günümüzde mevcut bulunmayan yapıların konumları hakkında fikir sahibi olunmaktadır.

Erken 17. yüzyıl "Küçük Külliye"lerinin yerleşim şeması incelendiğinde; dersane, türbe ve sebilin genellikle birbirlerine bitişik olarak inşa edildikleri görülmüştür. Dersane ve türbe arasında görsel bağlantıyı sağlayan pencereler bulunmaktadır. Türbeler, kütle olarak dersanelerle yarışacak ebatlarda, çokgen veya kare planlı

yapılardır. Köprülü Külliyesi'nin, Köprülü Su Yolları haritasında yer alan çiziminde de dersane-mescid, türbe ve sebil bitişik çizilmiştir. |Şekil.09| İzzet Kumbaracılar “İstanbul Sebilleri” adlı kitabında Köprülü Külliyesi'nin sebilinin, türbeye bitişik olarak ve Çemberlitaş Hamamı'nın karşısına denk gelecek şekilde konumlandığını yazmıştır. Köprülü Külliyesi'nin türbe ve sebilinin cadde üzerinden kaldırılmış olması, bu yapıların dersane-mescide kıyasla cadde üzerine daha taşkın olduğuna işaret etmektedir.

Bu verilerden yola çıkarak; sebilin dersane-mescidin Divanyolu cephesine, türbenin ise sebilin güneydoğu duvarına bitişik olarak yer aldığı kanısına varılmıştır. Divanyolu'nun, müdahale öncesinde ortalama 2.50 metre genişliğinde olduğu bilindiğinden (Ergin, 1938), türbe ve sebil ile Çemberlitaş Hamamı'nın arasında yolun daralması problem yaratmamaktadır.

Köprülü Su Yolları Haritası'nda medrese hücreleri ile türbenin arasında pencere duvar çizilmiştir. Bu duvarın türbenin yanında yer alan hazireye ait olduğu düşünülmektedir.

11.2. Dersane-mescidin Restitüsyonu (Bkz. RTT_01, RTT_02, RTT_03, RTT_06, RTT_07, RTT_08)

Dersane-mescid'in cephelerinde görülen altlı üstlü çift pencere sistemi, güneydoğu duvarında farklıdır. (foto. 014, RLV_01, RLV_11, RLV_12) Bu duvarda, üstte iki pencere altta ise cepheyi ortalamayan tek pencere bulunmaktadır. Pencerenin kemer açıklığı diğerlerinden daha geniştir. Bugünkü avlu kapısı ise, konum ve boyut itibarıyla pencereden değiştirilmiş izlenimi vermektedir.(foto. 017) Bu durumda yapının özgün avlu kapısının güneydoğu duvarında bulunması olasılığı güçlenmektedir. Kemer genişliğinden ve benzer yapılarıdaki dersane kapılarından yola çıkılarak kapının 140 cm genişliğinde ve çift kanatlı olduğuna karar verilmiştir. Ahşap kapı kanatları millere oturtulmaktadır. İncelenen anıt yapılarında, kapıların önemi önlerine yapılan revak veya saçaklarla vurgulanmaktadır. Bu nedenle, dersane-mescidin kapısının önünde ahşap bir saçak bulunduğu düşünülmektedir.

Klasik Osmanlı mimarisinde, mekanın aydınlatılması amacıyla yapılan üst pencereler, alçı içlik ve dışlıklardan oluşmaktadır ve sabittir (Uluengin, 2001). Günümüzde Köprülü Külliyesi'nin dersane-mescidinin üst sıra pencerelerinin

içlikleri ahşap doğramalarla değiştirilmiştir.(foto. 022) 18. yüzyıl öncesinde büyük boyutlu pencere camı üretilemediğinden pencerelerdeki cam yüzeyleri mümkün olduğunca az tutulmaya çalışılmıştır (Uluengin, 2001). Bu nedenle, alt pencereler genellikle çift kanatlıdır ve her kanat kare cam parçaları kullanmaya olanak verecek şekilde yatay kayıtlarla bölünmüş; kimi durumlarda ise açıklıklar sadece ahşap kapaklarla kapatılmıştır (Uluengin, 2001). Günümüzde, yapının alt sıra pencerelerinin demir parmaklıklarının arkasında plastik doğramalar ve ahşap kapaklar yer almaktadır.(foto. 214) Özgün durumda alt pencerelerin sadece demir parmaklık ve ahşap kapaklara sahip olduğu düşünülmektedir.

Dershane-mescidin kuzeydoğu duvarı 19. yüzyılda Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında önemli bir müdahale geçirmiştir. Bütün duvarlar üzerinde üst kotta görülen kuş deliklerine, bu duvarda rastlanmamaktadır.(foto. 201, 014) Sekizgen planlı dershane-mescidin kuzeydoğu duvarının diğer duvarlara oranla biraz daha uzun, her iki yanındaki duvarların ise daha kısa olması, bu duvarın yeniden inşa edildiğini düşündürmektedir. Bu müdahalenin, yolu genişletmek için yapılmış olduğu varsayıldığında, duvarın 25 cm geri çekilmiş olabileceği görülmüştür. Duvar geri çekildikten sonraki yol genişliği Divanyolu'nda istenen 19 metreye ulaşmamıştır. Bu durumda, duvar yenilemesinin amacının yol genişletilmesi olmadığı sonucuna varılmaktadır. Kuzeydoğu cephesinin yenilenmesi ve diğer cephelerden farklı bir düzene sahip olması, dershane-mescide bitişik bir yapının varlığıyla açıklanabilmektedir.

Kuzeydoğu duvarındaki kapının üstünde yer alan kaş kemer de (foto. 012, 201), kapının 19. yüzyılda açıldığına işaret etmektedir. İncelenen külliye örneklerinde; dershane'nin tek bir kapısı bulunmaktadır ve bu kapı medrese avlusuna açılmaktadır. Divanyolu'na açılan ikinci bir kapının varlığı, dershane-mescidin işlevinin genişletilmesi ve halkın kullanımına açılmasıyla açıklanabilmektedir.

Köprülü Külliyesi'nin dershane-mescidi içinde yer alan ahşap ara kat, yapının kullanıcı sayısının artmasıyla 19. yüzyılda eklenmiştir. Aynı dönemde eklenen soğan kubbeli ahşap minareye, ara kattan ulaşılmaktadır. Batı cephesinde üst pencerelerden biri kapıya dönüştürülerek minareye geçiş sağlanmıştır. Yapı, mescid olarak kullanılmaya başlandıktan sonra, içine ahşap bir minber eklenmiş ve varolan mihrap nişi 19. yüzyıl bezeme üslubuyla yenilenmiştir. İç yüzeylerdeki kalem işlerinin yenilenmesinin de aynı dönemde olduğu düşünülmektedir.

20. yüzyıl sonunda, Divanyolu cephesindeki kapının önüne ahşap ve camdan oluşan bir rüzgarlık eklenmiş, ara katın altındaki kısım, alüminyum doğramayla ayrılarak bir oda oluşturulmuştur. Mihrabın önündeki (foto. 030) ve ara katın altındaki setlerin ne zaman oluşturulduğu saptanamamıştır.

Dershane-mescid'in kuzeybatı duvarına bitişik çeşmenin teknesi yol seviyesinin altında kalmıştır. Ahşap çeşme saçağı zaman içerisinde yok olmuştur. Ancak taşıyıcı demir çubukları günümüzde halen mevcuttur. (foto. 036)

Tez çalışmasının yapıldığı 2000-2002 yılları arasında, ahşap kadınlar mahfili, kuruldun izin alınmadan, kaldırılarak yerine çelik taşıyıcılı, iki katlı mahfil yapılmıştır. Dershane-mescidin Divanyolu üzerindeki kapısı ahşap çift kanatlı olarak yenilenmiştir.

11.3. Medresenin Restitüsünu (Bkz. RTT_01, RTT_02, RTT_03, RTT_04, RTT_05, RTT_06, RTT_07, RTT_08)

Medresenin restitüsyon önerisinin hazırlanabilmesi için, yapının, yapımından günümüze geçirdiği müdahaleler kronolojik olarak ele alınmıştır. Köprülü Külliyesi Medresesi'nin yapıldığı dönemde on adet hücre, hücre önlerinde yer alan revaklar, dükkanlar ve helalardan oluştuğu bilinmektedir.

Hücrelerin revaklara açılan kapılarının ilk yapılışında ahşap tek kanatlı ve geçme¹⁶ oldukları düşünülmektedir. Pencerelerin küfeki söve taşları üzerinde demir parmaklıkların değiştirildiğine ilişkin herhangi bir ize rastlanmadığından, parmaklıkların 17. yüzyıla ait olduğu kanısına varılmıştır. Yüzyılın malzeme ve yapım tekniği göz önünde bulundurulunca, pencerelerde doğrama bulunmadığı, ancak ahşap veya metal kapakların olduğu sonucuna varılmıştır. Günümüze ulaşamayan özgün ocakların restitüsünu için yapılan araştırma sonucunda; ocakların, genellikle döşemeden yükseltilmiş bir set üzerinde, dumanı toplayan bir yaşmak ve bir külahtan oluştuğu saptanmıştır (Uluengin, 2001). Müdahaleler geçirmiş olmakla birlikte halen mevcut bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin ocaklarından yola çıkılarak uygun boyut ve biçimde ocaklar önerilmiştir.

¹⁶ Geçme kapı, seren, başlık ve kayıtlardan oluşan bir çerçevenin içine yerleştirilen tablalardan oluşmaktadır.

Karşılaştırılan medreselerin kubbeleri üzerinde alemler bulunmaktadır. Köprülü medresesinin hücre ve revak kubbelerinin alemlerinin, anıtın geçirdiği müdahaleler sırasında yok olduğu kanısına varılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda, 17. yüzyıl medreselerinde, hücre döşeme kaplaması olarak genellikle altıgen tuğla kullanıldığı saptanmıştır¹⁷. Özgün tuğla kaplamaları günümüze genellikle ulaşamadığından, Süleymaniye Rabi Medresesi'nin 32 cm kenar genişliğine sahip altıgen tuğla döşeme kaplaması örnek alınmıştır. Avlunun döşeme kaplamasının ise dış hava koşullarına dayanıklı olması gerektiğinden taş olduğu düşünülmektedir.

Medresenin arka bahçesinde yer alan helaların konumlarının özgün olduğu bilinmektedir. Üzerleri tonozla örtülü olan helaların bahçeye açılan ahşap çakma¹⁸ kapılarının olduğu düşünülmektedir. Helalarla medreseyi bağlayan duvarlar arasında günümüzde bir kopukluk söz konusudur. Medreseye bitişik olan ve arka bahçenin güneydoğu köşesinde sınırı oluşturan duvarın genişliği, bu duvarda bir bacanın olabileceğini düşündürmektedir. Baca önünde ise helaların boyutunda bir çamaşırlığın olabileceği varsayılmaktadır.

19. yüzyılda Divanyolu'nun 19 metre olacak şekilde genişletilmesi sırasında, medresenin yolda kalan kısmı kesilmiştir. Kesilen hücre ve revağın cephesi, duvar örülerek ve dönem üslubuna uygun bezenerek kapatılmıştır. Kesilen hücrenin ocağı ve caddeye yakın kısmındaki nişi kaldırılmıştır. Ancak bacası halen mevcuttur. Kapı ve pencere düzenine bakıldığında, hücrenin özgün kapısının kaldırıldığı ve penceresinin kapıya dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Köprülü Vakfiyesi'nde Divanyolu'na bakan altı adet dükkan ve üstlerinde yer alan altı adet odadan söz edilmektedir. Mantran'a göre; ticaret merkezlerinde yer alan dükkanlar genellikle ahşaptır¹⁹. Gündüz Özdeş'in "Türk Çarşıları" adlı kitabında ise, tamamen ahşap çarşılar olduğu gibi, genellikle tezgah, camekan gibi bölümler hariç, dükkanların yangınlardan korunabilmek için kagir olarak yapıldığı belirtilmektedir. Köprülü Külliyesi'nin malzeme ve yapım tekniğinden yola çıkarak bu dükkanların kagir olduğu varsayılmıştır. Dükkan üzerinde odaların bulunması strüktür açısından

¹⁷ Sinan döneminden itibaren döşemelerde genellikle altıgen şekilli şeşhane tuğlası adı verilen malzemeye yer verilmiş, bazı hallerde de kare ve dikdörtgen şekilli tuğlalar ve ikinci katlarda sık kirişlemeli ahşap döşemeler kullanılmıştır (Eriç, 1988)

¹⁸ Yalın veya lamba zıvanalı tahtaların yan yana dizilmesi ve iki yatay kuşak ile bağlanmasıyla imal edilen çakma kapılar, genellikle hela veya şerefe gibi az görülen yerlerde kullanılır (Uluengin, 2001)

bu görüşü desteklemektedir. Sivri kemerli cepheleri bulunan dükkanların arasından bir merdivenle üst katta odaların arkasında bulunan bir koridora ulaşıldığı düşünülmektedir. Odalar koridora açılan kapılardan geçilmektedir. Odaların Divanyolu'na açılan pencereleri bulunduğu varsayılmaktadır.

Köprülü Su Yolları Haritası'nda bu dükkanlar görülmemektedir. Ancak bu haritada günümüzde mevcut olan dükkanların da çizilmemiş olması, dükkanların çizimde ihmal edildiğini düşündürmektedir. Eğer bu dükkan ve odalar gerçekten yapıldıysa, 19. yüzyılda caddenin genişletilmesi sırasında yıkılmış olmalıdır. Günümüzde bunlara dair hiçbir iz kalmadığından, yerleri kesin olarak tespit edilememiştir. Türbenin simgesel anlamı göz önünde bulundurularak, dükkanların türbeden bağımsız ve aynı hizada olmaları önerilmiştir.

Peykhane Sokak üzerinde yer alan D.01 mekanı, diğer dükkanlarla kıyaslandığında farklı bir geometriye sahiptir. (RLV_01) Medrese avlu kapısının üzerinden gelerek bütün Peykhane Sokak cephesinde devam eden silmenin, D.01 cephesinde bulunmaması, bu mekanın sonradan eklenen cepheyle bir dükkana dönüştürüldüğünü düşündürmüştür. (foto. 207) Ancak vakfiyede Peykhane Sokak cephesinde üçü ocaklı biri ocaksız dört adet dükkan bulunduğu belirtilmiştir. Bahsedilen ocaksız dükkanın D.01 mekanı olduğu kanısına varılmıştır.

Karşılaştırma için incelenen dönem medreselerinde, revakların genellikle sivri kemerli ve küfeki taşından yapıldığı gözlenmiştir. Köprülü Medresesi'nde kuzeybatı yönünde uzanan revak yuvarlak kemerli ve küfeki taşından, kuzeydoğu yönünde uzanan ise sivri kemerli ve od taşından yapılmıştır. Daha önce bahsedildiği gibi yapının 1766 depreminden hasar gördüğü düşünülmektedir. Bu dönemde malzeme sıkıntısı çekilmiştir (Mazlum, 2001). 18. yüzyılda inşa edilen büyük sultan külliyelerinde küfeki taşı, küçük yapılarda ise od taşının tercih edilmiş olması dönem için tipik sayılmaktadır (Ahunbay, 1995). Aynı dönem onarımlarında da, çok yaygın olmamakla birlikte, od taşı kullanıldığı bilinmektedir (Mazlum, 2001). Buradan yola çıkarak kuzeydoğu yönündeki, depremde yıkıldığı varsayılan revağın od taşıyla yenilendiği düşünülmektedir. Yapının 1894 depreminden etkilendiği bilindiğinden²⁰, kuzeybatı yönündeki revakların bu dönemde hasar gördüğü ve yeniden inşa edildiği düşünülmektedir.

¹⁹ (Mantran, 1991)

Restitüsyon önerisinde, 20. yüzyıl kullanıcıların eklediği ara katlar, revakları kapatan ahşap ve dükkanların cephelerini kapatan alüminyum doğramalar, ısıtma, aydınlatma ve sıhhi tesisat kaldırılmıştır.

11.4. Türbe ve Sebilin Restitüsyonu (Bkz. RTT_01, RTT_02, RTT_03, RTT_06, RTT_07, RTT_08)

Türbeler mimari üslupları açısından; Sinan öncesi, Sinan dönemi ve Sinan sonrası olarak incelenebilir. Sinan öncesi dönemde açık ve kapalı türbeler gözlenmektedir. Açık türbeler kare planlı, kapalı türbeler ise dikdörtgen veya sekizgen planlıdır. Türbeler kubbeye örtülü, cephelerinde altlı üstlü pencere düzeni bulunmaktadır (Ünsal, 1982). Sinan döneminde inşa edilen türbelerin çoğu kapalı ve çokgen planlıdır. Bunların yanında kare ve dikdörtgen planlılar da gözlenmektedir. Sinan dönemine özgü yenilik ise dışta ve içte farklı çokgenlerle oluşturulan plan geometrisidir. Dıştan sekizgen, içten altıgen²¹ veya haçvari²² plan şemasına sahip türbeler inşa edilmiştir (Tayla, 1977). Sinan sonrası dönemde; medrese-sebil-türbenin bitişik olarak inşa edilmesi, köşe çözümlerinde yeni kompozisyonlar oluşmuştur (Ünsal, 1982). Planda, Sinan döneminde görülen geometri farklılığından vazgeçilmiş, içte ve dışta aynı biçimler kullanılmaya başlanmıştır (Ünsal, 1982). Sekizgen plan sürdürülürken onikigen ve onaltıgen planlar çoğunluk kazanmıştır. Açık türbe geleneği bu dönemde de sürdürülmüştür.

Köprülü Türbesi'nin sütun ve sütun başlıkları 17. yüzyıla aittir. Buradan yola çıkarak, yapının özgün durumda da açık bir türbe olduğu, ancak taşınırken üslupsal ve boyutsal değişikliğe uğradığı düşünülmektedir. Günümüzde at nalı kemerlerle bağlanan sütunlar arasında özgün durumunda sivri kemerlerle birbirine bağlandığı karşılaştırılan örneklerden anlaşılmaktadır. Kemerlerin içinde ve sütunların arasında geometrik motifli şebekelerin bulunduğu düşünülmektedir. Türbe ile dersane arasındaki görsel bağlantının sağlanabilmesi için, türbenin batı köşesinin dershanemescidin sekizgen açısını tamamlayarak yanaştığı önerilmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi'nden yola çıkarak, kubbeye geçişte kare plandan sekizgene geçildiği sonucuna varılmıştır. Açık türbe olduğundan üzerinin demir çubuklarla

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Sarayı Humayün Başkıtabeli Dairesi kayıtları, İrade Evkaf 1314.C8

²¹ Sokollu Mehmet Paşa Türbesi, Hürrem Sultan Türbesi

²² Zal Mahmut Paşa Türbesi, Kılıç Ali Paşa Türbesi

oluşturulan bir kubbeyle örtüldüğü düşünülmektedir. Kubbe üzerinde alem yer almaktadır.

Julia Pardoe'nün "The Beauties of the Bosphorus" adlı kitabında, Esir Pazarı bölümü anlatılırken W. H. Bartlett tarafından çizilmiş bir gravür kullanılmıştır. [Şekil.42] Köprülü Külliyesi'nden bakılarak Çemberlitaş'a doğru çizilen gravürde, külliye'nin kare planlı açık türbesinin Divanyolu'na taşan cephesi kısmen görülmektedir. Gravürdeki cephe üç açıklıklıdır. Türbenin sütunları sivri kemerlerle birbirlerine bağlanmaktadır. Kemerlerin üzerinde cepheyi kateden bir korniş ve saçak bulunmaktadır.

Gravür, restitüsyon önerisi için ipuçları vermekle birlikte, bazı detaylarda yanıltıcı olmaktadır. İnsanlar küçük çizilerek yapıların ölçeği abartılmıştır. Yapının 17. yüzyıl sütun başlıkları, gravürde 19. yüzyıl üslubunda bezenmiştir. Demir çubuklarla oluşturulan bir kubbeyle örtülü olan türbe, saçaklı olamayacağından, gravürde çizilen saçığın da yanıltıcı bir detay olduğu sonucuna varılmıştır.

İzzet Kumbaracılar, Köprülü Külliyesi'nin sebilinin türbeye bitişik ve Çemberlitaş Hamamı'nın karşısında yer aldığını söylemektedir. Sebilin, türbenin Divanyolu'na bakan cephesine bitiştiği durumda, caddenin çok daraldığı gözlenmektedir. Pardoe'nün kitabında yer alan gravürde, türbenin güneydoğu cephesine bitişik bir sebil görülmemektedir. Bu nedenle sebilin, Köprülü Su Yolları Haritasında da çizildiği gibi dersane ile türbenin arasında yer aldığı sonucuna varılmıştır. Buradan yola çıkarak, sebilin dershanenin kuzeydoğu duvarına bitişik olarak yer aldığı kararına varılmıştır.

Köprülü Su Yolları Haritası'nda çeşmenin kuzeydoğu tarafında dersane cephesinde, ikisi birbirine daha yakın, üç adet pencere yer almaktadır. Yakın olan pencereler dershanenin kuzey duvarında, diğeri ise kuzeydoğu duvarındaki pencerelerdir. Haritada Üçüncü pencerenin yanında bir adet niş çizilmiştir. Bu nişin sebilin su haznelerinden birine işaret ettiği düşünüldüğünde, dershanenin kuzeydoğu duvarında alt hizada iki adet pencerenin bulunamayacağı sonucuna varılmıştır.

Klasik Osmanlı mimarisinde sebiller; yerleşimlerine göre yamuk, köşesi kesik veya ya da çokgen planlı olabilmektedir (Ünsal, 1987) Cephelerinde etek bölümleri genellikle düz veya kitabelidir. 18. yüzyıldan itibaren etekler bombeli biçimler

almaya başlamıştır²³ (Ünsal, 1986, [2]). Etekler üzerinde düz mermer sütunlar yükselmekte, bunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmaktadır. (foto. 219, 225, 229, 231, 234) Sütunlar arasında şebekeler yer almaktadır. Bu şebekelerin eteğe birleştiği yerlerde servis gözcükleri bulunmaktadır. Sebilin üstü kırma çatı ya da kubbe ile örtülüdür. Kubbe ve çatı üzerinde taş veya metalden yapılmış alemler yer almaktadır.

İncelenen sebil örneklerinin konum ve plan biçimleri karşılaştırıldığında; Ekmekçiöğlü Ahmet Paşa Sebili'nin planının iki sokağın kesişim açısından doğduğu gözlenmiştir. Amcazade Hüseyin Paşa Sebili'nin ise 18. yüzyıl üslubuna geçiş döneminde yapılmış olması sonucu farklı geometriye sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle Köprülü Külliyesi'nin sebilinin diğer örneklerde olduğu gibi çokgen planlı olması gerektiğine karar verilmiştir. Kuyucu Murat Paşa sebili, türbeye bitişik olduğundan, gövdesi beş kenarı dışa taşkın olarak inşa edilmiştir. Türbe ile birleştiği duvarda ise iki köşede yer alan sivri kemerli tromplarla bir sekizgen oluşturularak kubbe taşınmıştır (Çobanoğlu, 1993, [3]). Köprülü Külliyesi'nin sebilinin konumu itibariyle Kuyucu Murat Paşa sebiline benzemesi, plan şemasında ve strüktüründe bu sebilin örnek alınmasını sağlamıştır.

Sebilin sütun başlıklarının, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Amzacadde Hüseyin Paşa, Ekmekçiöğlü Ahmet Paşa, Kuyucu Murat Paşa ve Gazanfer Ağa Sebillerinin sütun başlıkları gibi mukarnaslı olduğu düşünülmektedir. Sebillerin sütunları etek üzerinde yükseldiğinden, türbeninkilerden daha kısadır. Sütunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. 16. ve 17. yüzyıl şebekelerinde görülen motifler çokgenler ve yıldızların, kareler ve bademler ile birleşip bir merkez etrafında düzenlenmesiyle oluşturulmuştur²⁴ (Ünsal, 1986, [1]). (foto. 219, 225) Sebilin kapısı kuzeybatı cephesindedir.

²³ Amcazade Hüseyin Paşa Sebili bu biçimin ilk örneklerindedir.

²⁴ Ekmekçiöğlü Ahmet Paşa ve Gazanfer Ağa sebillerinin şebekeleri.

12. RESTORASYON ÖNERİLERİ

12.1 Medreselerdeki Restorasyon Müdahalelerinin Tarihi Süreç İçinde Gelişimi

Medreseler, geçmişteki eğitim sistemi hakkında ipuçları vermeleri ve mimarlık tarihi açısından tarihi belge niteliği taşımaları nedeniyle korunması gereken yapılardır. Tarih boyunca koruma anlayışı gelişmiş, buna bağlı olarak farklı yöntem ve müdahalelerle yapılar korunmaya çalışılmıştır. Medreseler, çeşitli dönemlerde geçirdikleri bu müdahaleler sonucunda, bir çok dönemin yapım tekniği, üslup ve tipolojik özellikleri hakkında bilgi vermektedirler.

15 – 19. yüzyıllardaki onarımlar koruma amaçlı olmaktan öte kullanımın sağlıklı biçimde sürdürülmesine yöneliktir. Bu dönemde yapılar sürekli kullanıldığından bakım ve onarımları düzenli olarak yapılmakta ve böylece özgün parçaları korunmaktadır (Nayır, 1980). Ayrıca geleneksel malzeme ve yapım tekniği 19. yüzyıldan önce henüz değişmediğinden, onarımlar yapının özgün malzeme dokusuna uygun olmaktadır (Nayır, 1980). Ancak yangın ve deprem gibi doğal afetlerden kaynaklanan ciddi hasarlara karşı yapılan kısmi rekonstrüksiyon, bütünleme veya yeniden yapma müdahalelerinde ise, henüz koruma anlayışı gelişmediğinden yapıların özgün ayrıntıları yitirilmiştir.

19. yüzyılda yangın yerlerinin yeniden düzenlenmesi, yeni kent içi ulaşım araçlarına yönelik yolların genişletilmesi ve artan nüfusu barındırmak için yeni mahalleler oluşturulması amacıyla kent düzenleme çalışmaları yoğunlaşmıştır (Tekeli,1985). Bu düzenlemeler içinde planlama yeni yol açmakla eş anlamlı olmuştur ve yol açma çalışmaları sırasında pek çok anısal yapının özgün bütünlüğü zarar görmüştür. Bu dönemde anıt yapılara dair bir belgeleme çalışmasının yapılmaması henüz restorasyon anlayışının gelişmediğinin bir göstergesidir.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanununun yürürlüğe girmesiyle medreseler işlevlerini kaybetmişlerdir. Bu dönemden sonra terkedilen yapılarda bakımsızlıktan kaynaklanan hasarlar görülmeye başlanmış, yeniden kullanılanlarda ise işleve yönelik ekler yapılmıştır. 19. yüzyılda yaygınlaşan betonarme, geleneksel kagir

yapım teknik ve malzemesinin yerini almaya başlamıştır. Restorasyonlarda geleneksel malzeme ve yapım tekniği için özel işçilik sağlanması zorlaşmıştır. Yeni malzemenin yapıda eskiyle birlikte kullanılması, özgün malzemede hasara yol açmıştır (Nayır, 1980).

Günümüzde restorasyon yaklaşımında özgün yapıya hasar veren müdahalelerin temizlenmesi ve yapının en az müdahaleyle sağlıklılaştırılması amaçlanmaktadır. Yapılan müdahalelerin geri dönüştürülebilir olması önemlidir. Yeni malzeme ve yapı teknolojilerinin araştırma ve deneylerle eskiye uyumlu hale getirilmesi, laboratuvar analizleri ve bilimler arası çalışmalarla mümkündür.

12.2. Köprülü Külliyesi'nin Restorasyonu

Köprülü Külliyesi'nin tarihi belge niteliği taşıması, bir süreci yansıtması, üslup gelişimi ve tipolojik gelişim açısından önem taşıması, 17. yüzyıl "Küçük Külliye" yapılarına örnek teşkil etmesi sebeplerinden ötürü korunması gerekmektedir. Koruma çalışmalarının belirlenmesi sırasında yapının dönem, üslup, malzeme ve yapım tekniği irdelenmiş ve yapıya en az müdahale ile uygun koruma ölçüt ve yöntemleri saptanmıştır.

Külliye yapıları önemli strüktürel problemler göstermediğinden, restorasyonun esas amacı, yapılara yapılan dönem eklerinin değerlendirilerek, kaldırılacak olanların saptanması ve yapıların ne oranda bütünleneceğinin belirlenmesidir. Bu anlamda külliye de kullanılacak ana restorasyon kararları; bütünleme ve temizlemedir.

Hasar görmüş ya da yok olmuş yapı ya da yapı öğelerinin özgün tasarımlarındaki bütünlüklerine kavuşturulacak biçimde tamalanmasına bütünleme denir. Estetik, işlevsel ya da strüktürel nedenlerle bütünleme yapılmaktadır. Bütünleme ancak yapısal verilere ya da bilimsel belgelere dayandırıldığında kabul edilebilir bir uygulamadır. Köprülü Külliyesi'nde yeterli bilimsel verinin olmaması ve Divanyolu'nun genişletilmiş olması külliyenin bugün varolmayan sebil ve dükkanlarının bütünlüklerini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle restorasyon kararları dersane-mescid, türbe ve medrese başlıkları altında incelenmiştir. Bu yapılarda yeterli veri sağlanabilen mimari öğelerde bütünlük önerilmiştir.

Yapıların genel etkisini bozan tarihi ve estetik değer taşımayan eklerin kaldırılmasına temizleme denmektedir. Ancak zaman içinde çeşitli tarihlerde dönem üsluplarına

uygun yapılan ekler korunmalıdır. Venedik Tüzüğü'nün 11. maddesinde “Anıta mal edilmiş farklı dönemlerin geçerli katkıları saygı görmelidir; zira onarımın amacı üslup birliği değildir.” denilmektedir. Ek kaldırma müdahalesinde, külliye'nin geçirdiği dönemlerin ve müdahalelerin üzerinden okunabilir halde korunmasına özen gösterilmelidir. Yapıların cephelerinde zaman içerisinde oluşan iç ve dış kaynaklı kirliliklerin giderilmesi de temizleme başlığı altında ele alınmaktadır. Temizleme yönteminin seçilmesinde kullanılacak malzemenin ve temizlenecek yüzeyin özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu nedenle öncelikle bir ön araştırma yapılmalı, her temizleme yönteminin olası sakıncaları laboratuvarında test edilip, uygulama süresi belirlenmelidir. Yüzey temizleme yöntemleri kimyasal ve mekanik olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Mekanik temizlik aşındırıcı kum, cam küresi ya da alüminyum tanelerinin düşük basınçla püskürtülmesi ile uygulanmaktadır. Bu teknik bezemesiz geniş yüzey alanlar için uygundur. Aşınma ve bozulmalara neden olabileceğinden pek tercih edilen bir yöntem değildir. Kimyasal temizleme; suyla yıkama, emici kil, kağıt hamuru ve emici jeller uygulanarak gerçekleştirilir ve bu yöntem bezemeli yahut hasara uğramış yüzeylerde tercih edilmelidir.

12.2.1. Dershane-mescidin Restorasyonu (Bkz. RST_01, RST_02, RST_04, RST_05, RST_06, RST_07)

Günümüzde medrese kullanımı sona erdiğinden dershane'nin özgün işlevine döndürülmesi mümkün değildir. Bu nedenle 19. yüzyıldan itibaren mescid olarak kullanılan yapının işlevini sürdürmesi uygun görülmüştür. Dershane-mescid yapısal bir bozulma göstermediğinden, restorasyonunda, işlevinin değişmesinden kaynaklanan eklerin değerlendirilmesi ele alınmıştır.

Yapının medrese avlusuna açılan özgün kapısı türbenin taşınması sırasında pencereye, güneybatı cephesindeki bir penceresi kapıya dönüştürülmüş, Divanyolu cephesine ise bir kapı açılmıştır. Yapılan bu müdahaleler günümüzdeki kullanım açısından uygun görülmüştür.

Özgün bezemesi bilinmeyen mihrabın, bugünkü bezemelerinin korunmasına karar verilmiştir. 19. yüzyılın nitelikli eklerinden minber, ahşap mahfil ve bu mahfile ulaşılan ahşap merdiven yerinde korunmalıdır. Mahfilden minareye çıkmak için kapıya dönüştürülen üst pencerenin, özgün haline dönüştürülmesi uygun görülmüştür. Yapıya eklenen soğan kubbeli ahşap minare önemli strüktürel

bozulmalar göstermektedir. Günümüzde ezanın minareye çıkmadan okunması sonucu işlevini kaybeden minarenin kaldırılması önerilmiştir.

Yapıya 20. yüzyılda eklenen rüzgarlık, mahfilin altında alüminyum doğramalarla oluşturulan oda, ahşap doğramalarla mahfilin üzerinde oluşturulan mekan, mihrabın önündeki ve mahfilin altındaki setler kaldırılmalıdır.

Dershanenin alt sıra pencereleri, restitüsyon projesinde önerildiği gibi doğramasız olması durumunda, günümüz fiziksel konfor koşulları sağlanamayacaktır. Bu nedenle, 20. yüzyıl öncesinde kullanılan geleneksel malzemeler göz önünde bulundurularak, günümüzdeki plastik doğramaların ahşap doğramalarla değiştirilmesi önerilmiştir. Yapının üst sıra pencerelerinde bulunan ahşap doğramalar kaldırılmalı ve özgün içlik ve dışlıklarla tamamlanmalıdır.

Dershanenin cephesinde yer alan çeşmenin ahşap saçağının taşıyıcı demirlerinden dördü günümüzde mevcuttur. Buradan yola çıkarak çeşme üzerinde bir ahşap saçak önerilmiştir.

Dershanenin cephelerinde yüzey kirlilikleri saptanmıştır. Uygun bir temizleme yöntemi seçilerek yüzeydeki kirlilik giderilmelidir.

12.2.2 Türbenin Restorasyonu (Bkz. RST_01, RST_02, RST_04, RST_05, RST_07)

Türbenin özgün durumu ve konumu restitüsyon aşamasında saptanmaya çalışılmıştır. Ancak verilerin yoruma açık oluşu restitüsyon önerisinin birçok noktada hipotetik kılmaktadır. Bu sebeple, türbenin restitüsyonda önerilen biçimine döndürülmesi mümkün değildir. Ayrıca mevcut türbe 19. yüzyıl üslubunu yansıtması açısından niteliklidir. Yapının restorasyonda bugünkü haliyle korunmasına karar verilmiştir.

Türbenin strüktürel sağlamlaştırılması için; sütunlarının şaküle alınıp sütun başlıklarının altından ve üstünden olmak üzere çemberlenmesi ve gergi demirlerinin yenilenmesi gerekmektedir. Taşların arasında bağlantı elemanı olarak demir kenetlerin kullanılması, paslanmaya ve bunun sonucunda taşlarda patlamalara neden olmaktadır. Bu nedenle restorasyonda paslanmaz çelik kullanılması gerekmektedir. Kubbeyi oluşturan demir çubuklar tamamlanmalı ve yapıldığı dönemdeki yükseklik gözönüne alınarak kubbe yeniden inşa edilmelidir.

Yapıda kullanılan demirler mekanik, taşlar ise kimyasal olarak temizlenmelidir. Demirler döküm olduğu için yakarak temizleme yapılmamalıdır. Pas mekanik olarak temizlenmeli demir yüzeylerin üzerleri pasa karşı koruyucu bir tabakayla örtülmelidir. Atmosferik etkiler nedeniyle kirlenen küfeki ve tuf taşları uygun kimyasal yöntemlerle temizlenmelidir. Sütunlar, sütun başlıkları ve aralarında yer alan lentolar mermerdir. Zaman içerisinde demir yüzeylerdeki paslanmanın yağmur sularıyla bu yüzeylerden akması sonucu oluşan lekeler temizlenmelidir.

Cephelerde korniş hizalarında yer yer görülen kırılmalar ve bunların devamında ayrılmalar uygun harç ve malzemeyle onarılmalıdır. Eksik olan dandanlarının ve avlu ve Divanyolu sınırını oluşturan lale motifli babaların yok olmuş kısımlarının tamamlanmasına karar verilmiştir.

12.2.3. Medresenin Restorasyonu (Bkz. RST_01, RST_02, RST_03, RST_04, RST_05, RST_06, RST_07)

19. yüzyılda medresenin kuzeydoğu kolunun ucunda yer alan ve Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında kesilen hücreye, dönem üslubuna uygun bir cephe giydirilmiştir. Günümüzde hasarlı olan bu cephenin, müdahale dönemini belgeleyen nitelikli bir ek olması nedeniyle temizlenip bütünlenecek korunmasına karar verilmiştir. Yer yer sıva dökülmesi, yüzey kirliliği ve zemine yakın bölgelerde mikrobiyolojik oluşumlar gözlenmektedir. Uygun malzeme ve teknik seçilerek yapılacak yüzey temizliğinde, mikrobiyolojik oluşumların da giderilebileceği düşünülmektedir. Cephenin özgün sıva örneği incelenmeli, uygun kireç harçlı bir sıva kullanılarak gerekli onarımlar yapılmalıdır.

Yapının özgün döşeme kaplamaları değiştirilmiştir. Hücreler ve revaklar karo mozaik kaplanmış avluya ise şap dökülmüştür. Hücrelerin restorasyonunda kullanılmak amacıyla altıgen tuğla üretilmeli ve revaklar restitüsyonda önerildiği gibi taş kaplanmalıdır.

Mevcut kapı ve pencereler yapıya 20. yüzyılda eklenmiştir. Özgün doğramalara ait verinin bulunmaması restorasyonda kesin bir kapı ve pencere önerisi yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebeple yapının günümüzde kullanılan ahşap kapı ve pencerelerinin korunması, ancak yenileneceği zaman restitüsyonda önerilen kapı

biçimleri ve restorasyonda önerilen pencere biçimlerine uygun olarak yapılmasına karar verilmiştir.

Revakları kapatan ahşap doğramaların, malzeme olarak kemer ve sütunlara önemli bir zarar vermediği gözlenmiş, ancak mekanın görsel bütünlüğünü bozduğuna karar verilerek kaldırılmaları önerilmiştir. C.01 mekanı önünde bulunan revak, 19. yüzyılda hazireye açıldığı için duvar örülerek kapatılmış ve sıvanmıştır. Günümüzde sıvasının büyük bir bölümü dökülmüştür. Bu sıvanın uygun malzemeyle yenilenmesi önerilmiştir. Revak yüzeylerindeki kirlenmiş küfeki ve od taşları uygun malzeme ve teknikle temizlenmelidir.

C.04, C.05, C.06, C.08, C.09 ve C.10 mekanlarına eklenen ahşap ara katlar hücrelerin mekan algısını bozduğu için temizlenmelidir. C.01 hücresi kesildiği için mekan oranları ve algısı değişmiştir. Ancak mekanda yer alan asma tavan yardımıyla yükseklik azaltılmış bu sayede hücre kendi içinde bir orana sahip olmuştur. Restorasyonda asma tavanının tutulmasına karar verilmiştir.

Kullanıcıların fiziksel konforunun sağlanması için yapıya getirilen ısıtma tesisatı ve sıhhi tesisat, yapıların strüktürüne ve görsel bütünlüğüne zarar vermektedir. Kalorifer boruları, hücrelerin revak duvarları yüzeyindedir. Tesisatın hücre içine alınması için kapı söveleri delinmiştir. Bu nedenle, mekanların görsel estetiğini de bozan radyatör peteklerinin kaldırılmasına; hücrelerin elektrikli radyatörlerle ısıtılmasına karar verilmiştir. C.07 mekanı günümüzde mutfak olarak kullanılmaktadır ve sıhhi tesisatın hücreye getirilmesiyle duvarlarda rutubet gözlenmeye başlanmıştır. Bu durumda, mutfak işlevinin bu mekandan çıkartılması, arka bahçeye uygun malzemeyle çağdaş bir ek yapılarak mutfak gereksiniminin karşılanması gerekmektedir. Ancak, Anıtlar Kurulu kararları, medreselerde yeni yapı yapılmasını engellediğinden (Nayır, 1980), bu mekanda tesisatın özgün duvarlardan uzaklaştırılarak yenilenmesiyle yetinilmiştir.

C07 mekanının arka bahçeye bağlantısının kolaylaşması amacıyla güneydoğu duvarı üzerinde ikinci bir kapı açılmıştır. C.06 mekanının duvarında ise üst kotta bir pencere açılmıştır. Kapının ve pencerenin örülerek kapatılması uygun görülmüştür.

Arka bahçeye inşa edilen iki katlı betonarme deponun, tuvaletler önüne eklenen lavabo ve mutfak kısmının niteliksiz oluşları nedeniyle kaldırılmaları önerilmiştir.

Özgün tuvaletlerin üzerini örten oluklu levhanın kaldırılmasına ve uygun örtü sistemi getirilmesine karar verilmiştir.

C.10 mekanında kubbeden sıva düşmesi rutubet problemine bağlanmıştır. Bu problemin çatıdan gelen sudan kaynaklandığı saptanmıştır. Medresenin ve dükkanların kurşun levhalarının yenilenmesine karar verilmiştir. Medrese kubbelerinin günümüzde alemleri yoktur. Alemler estetik amaçlı olmalarının yanı sıra yapısal olarak da gerekli elemanlardır. Kurşun levhaların tepe birleşim noktalarındaki açıklıktan su girmemesi ve levhaların rüzgarla uçmaması için ağırlık oluşturan alemlerin tamamlanması uygun görülmüştür.

C.10 mekanında sıvanın düşmesi sonucu yapım tekniği ve kemer biçimleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Hücre ve revak yüzeylerinde sıvayla yapılmış bezeme amaçlı kemerlerin özgünü yansıtmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle restorasyonda bezeme amaçlı yapılan sıvaların sivri kemerli olarak yenilenmesine karar verilmiştir.

Hücre içlerinde yer alan nişlerin bugünkü ahşap çerçeveleri ve raflarıyla kullanımına devam edilmesi uygun görülmüştür. Yok olmuş ocakların ise, restitüsyonda önerildiği gibi yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Restitüsyonda dükkanların da ocaklı olduğu belirtilmiştir. Mevcut bacaların yerleri ocakların konumlarını göstermektedir. Ancak günümüzde dükkanların arkasında yer alan mekanlara geçişler ocakların bulunması gerektiği yerlere denk geldiğinden, dükkan ocaklarının tamamlanması önerilmemiştir.

Özgün durumda sarnıç olarak kullanıldığı düşünülen D.02' ve D.05 mekanlarının günümüzde kullanılabilmesi için D.02 ve D.04 mekanlarından geçişlere ihtiyaç duyulmaktadır. D.02 ile D.02 ' mekanları arasındaki geçişin biçim olarak korunması uygun görülmüş, buna göre D.04 ve D.05 arasındaki geçişin de düzenlenmesi önerilmiştir. D.03 mekanının D.02 ile ortak olan duvarı ve güneydoğu duvarı mekanın kullanım alanının genişletilmesi amacıyla inceltirilmiştir. Restorasyonda bu duvarların özgün kalınlıklarına göre tamamlanmasına karar verilmiştir. Dükkanların içlerine yapılan tüm ara katlar kaldırılmıştır. Peykhane Sokağa bakan dükkanlardan D.01 mekanı hariç hepsinin cepheleri sıvanmış, yer yer de yapay taş ve fayans kaplanmıştır. D.01 mekanının cephesinden yola çıkarak özgünde dükkanların cephelerinin kesme taş olabileceği sonucuna varılmıştır. Ancak özgün cephe malzemesinin kesin olarak tespit edilebilmesi için, uygulama sırasında kaplamaların

ve sıvanın kaldırılması gerekmektedir. Buradan elde edilecek verilerden yola çıkılarak uygun bir cephe düzeni sağlanmalıdır.

Medrese avlu kapısını oluşturan taş yüzeyler günümüzde kirlenmiştir. Uygun malzeme ve teknik kullanılarak yüzeylerin temizlenmesine karar verilmiştir. Kapının üzerini örten saçağın ahşap taşıyıcıları çürümüştür. Bu sebeple saçağın taşıyıcıları ve kurşun levha örtüsünün yenilenmesi gerekmektedir. Avlunun ahşap çift kanatlı kapısı, restitüsyonda önerildiği şekilde künde kari olarak yenilenmelidir.

13. SONUÇ

17. yüzyıla kadar, büyük camiler etrafında toplanan medrese, türbe, sebil, hamam, çarşı gibi bir çok bileşenden oluşan külliyeler, bu dönemde yüzyılın ekonomik durumu nedeniyle küçülmüştür. Medreselerin külliyelerin merkezini oluşturmaya başladığı bu dönemde, külliye programları genellikle; medrese, dersane, türbe, sebil, çeşme ve dükkanlardan oluşmaktadır. Selçuklulardan beri süre gelen medrese-türbe kompozisyonu, 17. yüzyılda medrese-sebil-türbe üçlüsü biçimini almıştır.

Dönemin önemli sadrazamlarından Köprülü Mehmet Paşa tarafından Divanyolu üzerinde yaptırılan Köprülü Külliyesi, yapıldığı 17. yüzyıl özelliklerini taşıyan önemli bir örnek olmasının yanı sıra, çeşitli dönemlerde geçirdiği müdahaleler sonucunda, bu dönemlerin de üslup ve mimari anlayışlarını yansıtmaları nedeniyle korunması gerekli bir anıt yapısıdır.

Çalışma kapsamında; yapının korunması için bilimsel bir çalışmayla belgelenmesi ve belgelemeden elde edilecek sonuçlarla koruma müdahalelerinin saptanması amaçlanmıştır. Detaylı rölöve çalışması yapılarak hasarlar tespit edilmiş, yapı üzerinde özgün duruma ilişkin izler aranmıştır. Kaybolan mimari öğeler ve yıkılan yapılar hakkında bilgi sağlamak için 16-18. yüzyıl benzer programa sahip külliyelerle karşılaştırmalar yapılmıştır. Dokümantasyon araştırmaları ve yapı üzerindeki izler, restitüsyon için kesin bir veri sağlamamıştır. Bu nedenle çalışma sürecinde bir çok olasılık gözden geçirilmiş ve elde edilen verilere en uygun olanı seçilmiştir.

Rölöve ve restitüsyon çalışmalarının sonucunda, külliyenin restorasyonu için; yapılan uygunsuz eklerin kaldırılması, zaman içerisinde kaybolan mimari öğelerin tamamlanması önerilmiştir. Yapının etkin olarak korunması ve bakımının sağlanması için, kullanımının sürekliliğine karar verilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. [1],** 1993. Medreseler, *İstanbul Asiklopedisi*, c.: 5, s.320-326 ,Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Ahunbay, Z. [2]** 1993. Ekmekçizade Ahmet Paşa Külliyesi, *İstanbul Asiklopedisi*, c.: 3, s.146, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Ahunbay, Z.,** 1995. Osmanlı Mimarlığında Od Taşı, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, c:1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Ahunbay, Z.,** 1999. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayın, İstanbul.
- Baltacı, C.,** 1976. XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri, s. 1-71, İrfan matbaası, İstanbul.
- Batur, A.,** 1970. Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine, *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, s. 135-216, Gün Matbaası, İstanbul.
- Baysun, M. C.,** 1977. Osmanlı Devri Medreseleri-Mescid, *İslam Ansiklopedisi*, c: 8, s. 71-77, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Can, C.,** 1993. İstanbul'da 19 yüzyıl batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları, *Doktora Tezi*, Y.T.Ü., İstanbul.
- Can, C., Girardelli, P.,**1995. Giovanni Battista Barborini a İstanbul, *Observatoire Urbain D'İstanbul*, v:8, Institut Français d'Etudes Anatoliennes, İstanbul.
- Cezar, M.,** 1963. Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler, *Türk Sanatı Tarihi*, **1**, 327-414, İst. DGSA Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

- Çeçen, K.** 1999. İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları, Omaş Ofset A.Ş., İstanbul.
- Çelik, Z.,** 1998. Değişen İstanbul, TETTV Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, A., [1]** 1993. Köprülü Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c: 5, s.89-90, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Çobanoğlu, A., [2]** 1993. Gazanfer Ağa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c:3, s.375-377, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Çobanoğlu, A., [3]** 1993. Kuyucu Murat Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c:5, s.142-144, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Çobanoğlu, A., [4]** 1993. Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c: 1, s.236-239, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Çobanoğlu, A., [5]** 1993. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c: 5, s.402-403, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Dirimtekin, F.,** 1959. 17. yüzyılda İstanbul'un Medeni ve İçtimai Hayatı , *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul.
- Egemen, A.,** 1993. İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, Arıtan Yayınları, İstanbul.
- Erdem, Y.,** 1968 Ekmekçizade Ahmet Paşa Külliyesi, *Arkitekt Dergisi*, sayı 331 ktp.c. 38 B/147.
- Ergin, O.,** 1938. İstanbul'da İmar ve İskan Hareketleri, *İstanbul Eminönü Halkevi Dil ve Tarih Edebiyat Şubesi Neşriyatı VI, Konferanslar Serisi III*, İstanbul Bürhaneddin Matbaası, İstanbul.
- Ergin, O.,** 1977. İstanbul Mektepleri ve İlim Terbiye ve Sanat Müessesleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi, c: 1-2, Eser Matbaası, İstanbul.
- Eriç, M.,** 1988. Sinan'ın XVI. Yüzyıl Türk Mimarisi Malzeme Anlayışına Getirdiği Yenilikler, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Erzi, İ.,** 1987. Camilerimiz Ansiklopedisi, (Hadikatü'l-Cevami), c: **2**, s. 6-8, Tercüman Tesisleri, İstanbul.
- Eyice, S., [1]** 1977. Mescid, *İslam Ansiklopedisi*, c: **8**, s. 1-127, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Eyice, S., [2]** 1977. "İstanbul," "İstanbul'un Tarihi Eserleri" maddeleri, *İslam Ansiklopedisi*, c: **5/2**, s. 1214/44-1214/144, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gökbilgin, T.,** 1977. Köprülüler, *İslam Ansiklopedisi*, c: **6** , s. 892-897, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İstanbul Ansiklopedisi,** 1994. "Divanyolu" maddesi, c: **3** , s. 72-73, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Koçu, R.E.,** Divanyolu, *İstanbul Ansiklopedisi*, c: **9**, İstanbul.
- Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi**
- Kuban, D.,** 1979. 100 Soruda Türk Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Kuban, D.,** 1993. Koloni Şehrinden İmparatorluk Başkentine, *İstanbul Dergisi*, **4**, s. 10-25, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Kuban, D.,** 1993. Külliye, *İstanbul Ansiklopedisi*, c.:5., s.165-169, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Kuban, D.,** 2000. İstanbul Bir Kent Tarihi, TETTV Yayınları, İstanbul.
- Kumbaracılar, İ.,** 1938. İstanbul Sebilleri, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Kuran, A. ,** 1969. Anadolu Medreseleri, ODTÜ, Ankara.
- Kuran, A.,** 1979. 15. ve 16. y.y. İnşaa Edilen Osmanlı Külliyelerinin Mimari Esasları Konusunda Bazı Görüşler, *1. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri*, İstanbul.
- Kütükoğlu, M.,** 1976-1977. 1869 da Faal İstanbul Medreseleri, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, **7-8**, 277-392.
- Kütükoğlu, M.,** 1978. Darul-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, **7**, cüz:1-2.

- Mantran, R.,** 1991. 16. ve 17. yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat, s. 45-88, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Mazlum, D.** 2001. Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi ve Ardından Gerçekleştirilen Yapı Onarımları, *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nayır, Z.,** 1975. Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690), *Doktora Tezi*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Nayır, Z.,** 1980. İstanbul Medreseleri Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme, yayımlanmamış *Doçentlik Tezi*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Ödekan, A.,** 1993, Sebiller, *İstanbul Ansiklopedisi*, c.:6, s.481-482, Ana Basım A.Ş., İstanbul.
- Özdeş, G.,** 1998. Türk Çarşıları, Tepe Yayınları, Ankara.
- Özergin, M.K.,** 1973-74. Eski bir Ruzmane'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, **4-5**, s. 263-290, İstanbul.
- Öztuna, Y.,** 1983. *Büyük Türkiye Tarihi*, c: 9-11, Ötüken yayınevi, İstanbul.
- Pardoe, J.,** 1838. The Beauties Of The Bosphoros, George Virtue, London.
- Sakaoğlu, N.,** 1994. Köprülüler, *İstanbul Asiklopedisi*, c: **5**, s. 91-95, Ana Basım AŞ., İstanbul.
- Saner, T.,** 1998. 19. yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm", Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., s. 90-110, İstanbul.
- Sicil-i Osmani,** "Mehmet Paşa (Köprülü)" maddesi, c: **6** , s. 1061, İstanbul.
- Sözen, Metin ve Diğerleri** 1975 . Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sungu, İ.,** 1938. Tevhid-i Tedrisat, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, c: **2**, s. 397-431, Ankara.
- Tayla, H.,** 1977. Mimar Sinan'ın Türbeleri, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Tekeli, İ.**, 1993. İcabında Plan, *İstanbul Dergisi*, **4**, 26-37, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Tekeli, İ.**, 1985. Tanzimattan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm, *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, c.4, İstanbul.
- Türk Ansiklopedisi**, 1975. " Köprülüler" maddesi, c: **22** , s. 290-291, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Uluengin, F., B., M.**, 2001. Osmanlı Anıt Mimarisinde Klasik Yapı Detayları. Yem Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H.**, 1947. Köprülüler Devri, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c: **4**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H.**, 1965. Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ünsal, B.** 1969. İstanbul'un İmar ve Eski Eser Kaybı, Türk Sanatı Tarihi II, İstanbul.
- Ünsal, B.** 1982. İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması, *Vakıflar Dergisi*, sayı: 16, Ankara.
- Ünsal, B. [1]** 1986. İstanbul Sebil Anıtlarını Dekorlayan Şebeke Sanatı, *Taç Vakfı Dergisi*, c: **1**, sayı: 2, Gözlem Matbaacılık, İstanbul.
- Ünsal, B. [2]** 1986. Stil Yönünden, Klasik Sonrası, Türk Mimarlığında Sebiller, *Taç Vakfı Dergisi*, c: **1**, sayı: 3, Gözlem Matbaacılık, İstanbul.
- Ünsal, B.** 1987. Türk Mimarlığında Klasik Sebil Anıtları, *Taç Vakfı Dergisi*, c: **2**, sayı: 6, Gözlem Matbaacılık, İstanbul.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü**, H7-146 nolu Hayır İşleri Dosyası, İstanbul.
- Yoldaş, Y.** 1977. İstanbul Mimarisi için Kaynak Olarak Evliya Çelebi, İstanbul.